

NASTAVA MODERNE ISTORIJE JUGOISTOČNE EVROPE
Dodatni nastavni materijal

Nacije i države u jugoistočnoj Evropi

Izdavači: Centar za demokratiju i pomirenje u jugoistočnoj Evropi, Solun i Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica
 Za izdavače: Nenad Šebek i Marko Jokić
 Naslov originala: Teaching Modern Southeast European History, Alternative Educational Materials, Nations and States in Southeast Europe, Thessaloniki 2009.
 Adaptacija na crnogorski jezik: Jasmina Radunović
 Lektura: Nada Durković
 Korektura: Sanja Marjanović
 Priprema za štampu: Marko Lipovina
 Konsultantkinja: Zvezdana Kovač
 Štampa: Štamparija „Obod“ ad Cetinje
 Tiraž: 400 primjeraka

Ovo izdanje finansirala je EU

The European Union's Instrument for
 Pre-accession Assistance (IPA)

“The contents of this publication are the sole responsibility of the author and can in no way be taken to reflect the views of the European Union or the publishers.”

Stavovi ove publikacije isključiva su odgovornost autora i ni na koji način ne izražavaju stavove Evropske unije niti izdavača.

Za CDRSEE:

Izvjestilac upravnog odbora za projekat Nastava moderne istorije jugoistočne Evrope: Kosta Karas

Izvršni direktor: Nenad Šebek

Direktorka programa: Korina Noak Aetopoulos

Projektni tim: Andonis Hadzijanakis, Dženi Demetriu, Suzan Nado Bustamante i Zvezdana Kovač

THE PUBLICATIONS AND TEACHER TRAINING ACTIVITIES OF THE JOINT HISTORY PROJECT HAVE BEEN MADE POSSIBLE THROUGH THE KIND FINANCIAL BACKING OF THE FOLLOWING:

Copyright: Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe (CDRSEE)
 Krispou 9, Ano Poli, 54634 Thessaloniki, Greece
 Tel.: +30 2310 960820-1; Fax: +30 2310 960822
 e-mail: info@cdrsee.org, njeb: www.cdrsee.org

ISBN 978-86-303-1651-7

NASTAVA MODERNE ISTORIJE JUGOISTOČNE EVROPE
D o d a t n i n a s t a v n i m a t e r i j a l

ISTORIJSKA ČITANKA 2
**Nacije i države
u jugoistočnoj Evropi**

Urednica: MIRELA LUMINICA MURGESKU

Urednik izdanja na crnogorskom jeziku: DRAGUTIN PAPOVIĆ

Urednica serije: KRISTINA KULURI

Urednici serije izdanja na crnogorskom jeziku:
DRAGUTIN PAPOVIĆ i ZVEZDAN FOLIĆ

Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
PODGORICA

Podgorica 2012.

Sadržaj

Uvod	13
Hronologija	17
<i>Mapa 1: Prikaz novonastalih balkanskih država 1804–1862.</i>	25
Prvo poglavlje: Stvaranje nacionalnih država: ciljevi i uspjesi	27
I-1. Odnos Grčke i Evrope, prema pisanju Josifa Mesiodaksa (1761)	27
I-2. Istorijski temelji bugarske nacije, po riječima Pajsija Hilandarca (1762)	28
I-3. Evgenije Vulgaris se zalaže za grčku državu (oko 1770)	29
I-4. Konvencija koju su crnogorski predstavnici uputili austrijskoj carici Mariji Terezi u Beču 1779. godine	29
I-5. Dimitrije Katarcis objašnjava zašto su Grci nacija iako nemaju državu (1783)	30
I-6. Rumunska peticija za nacionalnu jednakost u Transilvaniji – <i>Supplex Libellus Valachorum</i> (1791)	30
I-7. Turski dokument o Francuskoj revoluciji (1798)	31
I-8. Uticaj Francuske revolucije na učene ljude jugoistočne Evrope – <i>Ratna pjesma Adamantiosa Koraisa</i> (1800)	31
I-9. Manifest Aleksandra Ipsilantija, <i>Borba za vjeru i otadžbinu</i> (1821)	32
I-10. Konzervativni zahtjevi bosanskih spahija (1826)	32
I-11. Hatišerif od Gilhane	33
I-12. Jon Kodru-Dragušanu o nacionalnoj državi (1844)	33
I-13. Plan Ilije Garašanina za stvaranje srpsko-slovenskog carstva – <i>Načertanije</i> (1844)	34
I-14. Nacionalni zahtjevi u revolucijama 1848.	35
A. Slovenački zahtjevi	35
B. Zahtjevanja naroda, usvojeno na velikoj narodnoj skupštini u Zagrebu	35
C. Nacionalna peticija koju je prihvatila rumunska narodna skupština u Blažu, Transilvanija	35
I-15. Mitropolit Petar II Petrović Njegoš podržava jugoslovenstvo (Cetinje, 12. mart 1850)	36
I-16. Nezadovoljstvo bosanskih hrišćana pod turskom vlašću, iz pera franjevačkog fratra Frane Jukića (1850)	36
I-17. Turski carski dekret kojim se proglašava jednakost među podanicima, bez obzira na vjeru (1856)	36
I-18. Neka mišljenja o planu za osnivanje dvojne bugarsko-turske države (1867)	37
A. Predstavka Centralnog tajnog bugarskog komiteta sultanu Abdulazizu	37
B. Reakcija Fuad-paše, prema memoarima Hriste Stambolskog	38
I-19. Projekat ujedinjenja Bugara i Srba u južnoslovensko carstvo pod vlašću srpskog kneza Mihaila Obrenovića (1867)	39
I-20. Ruski izveštaj o planovima za zajedničku rusko-bugarsku državu (1867)	39
I-21. O odnosu političke slobode i nacije u XIX vijeku – urednički komentar Ljubena Karavelova u listu <i>Svoboda</i> (novembar 1869)	40

Sl. 1.	Slovenija: Tabori (1869)	40
I-22.	Ferman kojim je osnovana Bugarska egzarhija (1870)	41
I-23.	Rezultati ispitivanja o pripadnosti crkvi u Skopskoj i Ohridskoj episkopiji (1874)	41
I-24.	Hristo Botev: Zašto Bugari treba da se bore za nacionalno oslobođenje (1875)	41
I-25.	Politički program Centralnog bugarskog dobrotvornog društva (Bukurešt, novembar 1876)	42
I-26.	Albanska pjesma napisana u vrijeme Berlinskog kongresa (1878)	42
I-27.	Berlinski mirovni ugovor (1878)	42
	<i>Mapa 2:</i> Balkanske države poslije Berlinskog kongresa, jul 1878.	45
Sl. 2.	Grčka između Turske i Evrope. Karikatura iz lista <i>Aristophanes</i> (1882)	46
I-28.	Zašto Albanci žele zasebnu albansku državu (1886)	47
I-29.	Šećanja/Sjećanja Ivana Hadži-Nikolova na razgovore iz 1892. godine, koji su doveli do stvaranja VMRO (1893)	47
I-30.	Deklaracija kojom VMRO obavještava velike sile o odluci da započne oružani ustanak (1903)	48
I-31.	Političko rješenje makedonskog pitanja mora se tražiti u okviru Osmanskog carstva. Stav Krste Misirkova (1903)	48
I-32.	Plan Aurela C. Popovicija za pretvaranje Austrougarskog carstva u federalnu državu pod imenom „Sjedinjene Države Velike Austrije“ (1906)	49
I-33.	Britanski ambasador u Osmanskom carstvu piše o pokušajima Albanaca da dobiju vlastitu nacionalnu državu (1912)	50
Sl. 3.	Proglašenje albanske nezavisnosti u Valoni (1912) – gravura iz tog perioda	51
I-34.	Govor Kemal-paše u Damasku o odnosu Turaka i Arapa (1913)	52
I-35.	Projekat Dimitrija Čupovskog za stvaranje „Savezne Balkanske Demokratske Republike“ (Sankt Peterburg 1917)	52
I-36.	Krfska deklaracija (1917) o principima ujedinjenja Srba, Hrvata i Slovenaca	53
I-37.	Proglas Jugoslovenima crnogorskog kralja Nikole 20. oktobra 1918.	54
I-38.	Četrnaest tačaka iz govora američkog prešednika/predsjednika Vudroa Vilsona (1918) – odredbe koje se tiču jugoistočne Evrope	54
I-39.	Rezolucija nacionalne skupštine u Alba Juliji, odluka o ujedinjenju Transilvanije sa Rumunijom (1918)	55
I-40.	Govor Juliju Manijua u rumunskoj Narodnoj skupštini u Alba Juliji (1918)	55
	<i>Mapa 3:</i> Jugoistočna Evropa poslije Konferencije mira u Parizu i ugovora u Lozani, 1923.	57
I-41.	Prijedlog da se stvori makedonska država sa kantonalnom organizacijom po uzoru na Švajcarsku (1919)	58
I-42.	Ciriški sporazum Grčke i Turske o Kipru (1959)	58
I-43.	Franjo Tuđman se zalaže za to da svaka nacija ima pravo na vlastitu državu (1982)	59
I-44.	Deklaracija o nezavisnosti Kosova	60
	A. Odluka Skupštine Kosova	60
	B. Odluka Narodne skupštine Republike Srbije	60
	<i>Mapa 4:</i> Evropa poslije Prvog svjetskog rata	62

Drugo poglavlje: Uređenje nacionalne države 63

Ila. Opšti aspekti državne organizacije	63	
II-1.	Nacrt ustava iz pera Rige od Fere (1797)	63
II-2.	Govor Bože Grujevića na prvom zasjedanju Praviteljstvujušćeg sovjeta (1805)	64

II-3.	Pismo Vuka Karadžića knezu Milošu Obrenoviću (1832)	65
II-4.	Srpski Ustav iz 1835. godine – struktura vlasti	66
II-5.	Rumunski Ustav iz 1866. godine – opšte odredbe	66
II-6.	Proklamacija knjaza Nikole Hercegovcima juna 1876. godine	67
II-7.	Britanski ambasador u Istanbulu o stavu Turaka prema ustavu (1876)	67
II-8.	Turski Ustav iz 1876. godine	67
II-9.	Prijestona besjeda knjaza Nikole povodom proglašenja Ustava Crne Gore (1905)	68
II-10.	Mladoturska proklamacija (1908)	69
	Tabela 1: Ustavi zemalja jugoistočne Evrope	71
	Tabela 2: Uvođenje opšteg prava glasa u zemljama jugoistočne Evrope	71
Sl. 4.	Trg ustava u Atini (1863)	72
IIb. Građansko društvo		72
II-11	Definicija državljana u grčkom Ustavu iz Epidaurusa (1882)	72
II-12.	Definicija državljana u grčkom Ustavu iz Trezena (1827)	73
II-13.	Definicija državljana u srpskom Ustavu iz 1835. godine	73
II-14.	Zakonik Danila I, knjaza Crne Gore i Brda	74
II-15.	Promjena odredbe o državljanstvu u članu 7 rumunskog Ustava (1879)	74
II-16.	Sporazum o manjinama koji su potpisale savezničke i pridružene države i Rumunija (1919)	75
II-17.	Redefinisanje kategorije državljana u rumunskom Ustavu iz 1923.	76
IIc. Nacija i crkva		77
II-18.	Carigradska vaseljenska patrijaršija osuđuje običaj da se đeci/djeci umjesto hrišćanskih daju starogrčka imena (1819)	77
II-19.	Neka mišljenja o autonomiji grčke crkve u odnosu na Carigradsku vaseljensku patrijaršiju (1833)	77
	A. Teoklet Farmakides, pristalica autonomije	77
	B. Konstantin Ekonomos, protivnik autonomije	77
II-20.	Dekret o uspostavljanju vlasti sinoda u Rumunskoj pravoslavnoj crkvi (1864)	77
II-21.	Komentar francuskog novinara Šarla Irijartea na stavove pravoslavnih i katoličkih sveštenika o odnosu između vjere i nacije u Bosni (1875–1876)	78
II-22.	Bugarski Ustav iz 1879. o položaju Bugarske pravoslavne crkve	78
II-23.	Mišljenje Nikole Pašića o odnosu srpskog naroda i pravoslavne crkve (1890)	79
II-24.	Istočno-pravoslavna religija kao državna religija u Crnoj Gori	79
II-24.a	Odredbe o vjeroispovijesti iz Ustava Knjaževine Crne Gore 1905.	79
IId. Infrastruktura nacionalne države		80
II-25.	Značaj razvoja zanata za malu naciju – primjer Grčke (1841)	80
Sl. 5.	Povezanost državne privrede s predstavama o naciji – prva novčanica od 500 drahmi koju je izdala Nacionalna banka Grčke (1841)	80
II-26.	Uloga željeznice u jačanju nacionalne države – primjer Rumunije (1879)	81
II-27.	Mišljenje bugarskog kneza Aleksandra Batenberga (1879–1886) o značaju željeznice (1879–1881)	81
II-28.	Opis bugarske željeznice krajem XIX vijeka	81
II-29.	Bugarski zakon o mjerama (1889)	82
Sl. 6.	Novе tehnologije i nacionalni simboli – reklama za šivaće mašine (Grčka, kraj XIX vijeka)	82

Ile. Stvaranje nacije	83
II-30. Zapostavljanje hrvatskog jezika, opaske Ivana Kukuljevića (1843)	83
II-31. Značaj jezika za identifikaciju s nacijom – mišljenje Slovenaca (1861)	83
II-32. O značaju jezika za identitet Rumuna, iz pera Titu Majoreskua (1866)	83
II-33. Peticija hrvatskog Sabora Franji Josifu za osnivanje Južnoslovenske akademije nauka i umjetnosti (1867)	84
Sl. 7. Nacionalno pozorište u Bukureštu – razglednica (kraj XIX vijeka)	84
II-34. Značaj jezika i književnosti u razvoju nacija – izvod iz statuta Društva za objavljivanje djela albanske književnosti (1879)	84
II-35. Pismo makedonskih studenata u Sankt Peterburgu o makedonskom književnom jeziku (1902)	84
II-36. Planovi da se pobude nacionalna oštećanja/osjećanja Rumuna u Transilvaniji – pismo dr Drageskua upućeno Emiliji Raciju (1874)	85
II-37. Plan za konsolidovanje albanskog nacionalnog pokreta – pismo novinara Faika Konice baronu Goluhovskom (Brisel, 1897)	85
II-38. Uputstva za predavanje istorije u Grčkoj (1881)	86
Sl. 8. Đeca/Djeca odjevena u istorijske nošnje (Grčka, oko 1875)	86
II-39. Pokušaj da Rumunija dobije svoj nacionalni sport (1898)	87
Sl. 9. Diploma učesnika u sportskom takmičenju srednjoškolaca u organizaciji lista <i>Gazet Sporturilor</i> (Rumunija između dva rata)	87
II-40. Iz Raspisa Ministarstva prosvjete i crkvenih djela Crne Gore 1908. godine:	88
II-41. Albanski kralj Zogu I o značaju vojne obaveze za stvaranje nacije (1928)	88
Sl. 10. Rumunski dječčaci odjeveni kao vojnici (1916)	88
II-42. Cilj obrazovanja u Turskoj, prema shvatanju Zije Gokalpa (1914)	88
II-43. Protivnici kritikuju Ataturkovu politiku po pitanju istorije i jezika (privatni dnevnik, 1932. godina)	89
II-44. Mahmud Esad Bozkurt o nacionalističkoj suštini „Ataturkove revolucije“	90
Treće poglavlje: Nacionalne ideologije	91
IIIa. Šta je nacija?	91
III-1. Prava i obaveze rumunske nacije, po shvatanju pjesnika i političara Dimitrija Bolintineanua (1869)	91
III-2. Objašnjenje šta je narod prema jednom srpskom udžbeniku (1870)	92
III-3. Određenje nacije po Ziji Gokalpu (1923)	93
III-4. Poimanje nacije kod Mustafe Kemal-paše	93
A. Značaj religije tokom rata (1920)	93
B. Kultura (1922)	93
V. Jedinstvo (1924)	93
G. Uopštavanje i pojednostavljivanje (1929)	93
IIIb. Samoodređenje	94
III-5. Biti Bugarin – pjesma <i>Bugarin sam</i> , Ivana Vazova (1917)	94
III-6. Biti Albanac – mišljenje Paška Vase (1879)	94
Sl. 11. Nacija u slikama – slovenačka razglednica (početak XX vijeka)	94
Sl. 12. Nacija u slikama – rumunska razglednica (početak XX vijeka)	95
III-7. Biti Turčin – mišljenje dr Rize Nura (1932)	95

III-8.	Biti Slovenac – Dimitrije Rupel o naravi Slovenaca (1987)	95
III-9.	Šećanja/sjećanja Georga Jonesku-Giona (1889) – rumunski seljaci se ne poistovjećuju sa svojom nacijom	95
III-10.	Doživljaj H. N. Breilsforda (1905) – u Makedoniji se ne poistovjećuju sa svojom nacijom	96
Sl. 13.	Bosanskohercegovački paviljon na Međunarodnoj izložbi u Parizu (1900)	96
IIIc. Nacionalna znamenja		97
III-11.	Riga od Fere – prijedlog zastave i znamenja Grčke (1797)	97
Sl. 14.	Zastava grčkog ostrva Psare tokom Rata za nezavisnost, na kojoj stoji parola „Sloboda ili smrt“, krst i simboli tajnog društva „Filiki eterija“	98
Sl. 15.	Rumunska zastava bukureštanske gradske garde sa natpisom „Snaga izvire iz jedinstva“ (1867)	98
Sl. 16.	Zastava i grb Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca/Kraljevine Jugoslavije (od 1929)	99
III-12.	Značaj albanske zastave, govor episkopa Fan Stilijan Nolija na pogrebu Faika Konice (1942)	99
Sl. 17.	Današnje zastave zemalja jugoistočne Evrope	100
III-13.	Himne	100
	A. Grčka himna (1823)	100
	B. Hrvatska himna (1835)	101
	V. Albanska himna (1912)	101
Sl. 18.	Istorijat državnog grba Bugarske od 1741. godine do danas	102
Sl. 19.	Srpski grb prema nacrtu Pavla Ritera Vitezovića (1701)	102
Sl. 20.	Grb Kraljevine Srbije (osamdesete godine XIX vijeka)	102
Sl. 21.	Grb Kraljevine Crne Gore	103
Sl. 22.	Monarhija i država – rumunska razglednica sa likom kralja Karola I (1866-1914)	103
III-14.	Pokušaj da se u Grčkoj uvede narodna nošnja (1843)	103
Sl. 23.	Srpska seljanka u tradicionalnoj nošnji (1865)	103
	Tabela 3: Državni praznici u sadašnjim državama jugoistočne Evrope	104
IIIId. Nacionalna mitologija		105
Sl. 24.	Slikovno predstavljanje nacije	105
	A. Slobodna Bugarska – litografija Georgi Dančova (1879)	105
	B. Francuske razglednice na kojima su predstavljene Srbija i Crna Gora	106
III-15.	Istorijski korijeni makedonske nacije – Đorđi Pulevski, <i>Za Makedonce</i> (1879)	106
Sl. 25.	Heroji istorije kao savremeni uzori	107
	A. Leonida, kralj u drevnoj Sparti, poručuje Persijancima da se neće predati: „Μολών λαβέ“ („Dođite i sami uzmite“), slika iz grčkog udžbenika (1901)	107
	B. <i>Pogibija Vase Čarapića prilikom osvajanja beogradske tvrđave 1806.</i> – slika Anastasa Jovanovića (1817-1899)	107
III-16.	Šećanje/sjećanje dr Rize Nura o uticaju narodnih priča o junacima	107
Sl. 26.	Simboličko predstavljanje političkih događaja	108
	A. <i>Crnogorski ustanak</i> – slika Đure Jakšića (1832-1878)	108
	B. <i>Ujedinjena Bugarska</i> – slika Nikolaja Pavloviča (1885)	108
III-17.	Rumunski zakon o očuvanju uspomene na narodnu heroinu Ekaterinu Teodoroiju (1921)	109
Sl. 27.	Rumunski plakat povodom 70 godina od osnivanja moderne države (1929)	109

- Sl. 28. Hrvatska poštanska marka sa likom slavnog košarkaša Dražena Petrovića (1994) 110
 III-18. Savremeni istoričar o istoriji albanskog grba (2000) 110

Četvrto poglavlje: Sukob nacionalističkih ideologija 111

IVa. Ideologije koje su doprinijele izazivanju sukoba 111

- IV-1. Nacionalne predrasude prema Njemcima u Hrvatskoj (1866) 111
 IV-2. Zašto je dr Riza Nur odbio da se oženi strankinjom (1910) 111
 IV-3. Neki pogledi na grčku „megale idea“ (ideja velike Grčke) – razgovor profesora Nikolaosa Saripolosa i kralja Đorđa I (1877) 112
 IV-4. Istoričar Aleksandru D. Ksenopol o rumunskom nacionalnom prostoru (1888) 112
 IV-5. Nacionalne podjele u turskom parlamentu (1908–1914) 112
 IV-6. Proglasi antikolonijalne borbe kiparskih Grka (1955) 113

IVb. Konkretni sukobi 114

- IV-7. Stjepan Radić, Hoćemo našu hrvatsku domovinu unutar jugoslovenske zajednice (1918) 114
 IV-8. Proglas Srba, Hrvata i Muslimana iz Bosne (1943) 115
 IV-8a. Odluka Velike narodne skupštine (Podgoričke skupštine), 13. novembar 1918. 115
 IV-8b. Iz ekspozee crnogorskog delegata Anta Gvozdenovića pred Vrhovnim vijećem Konferencija mira u Parizu 5. marta 1919. godine 115
 IV-9. Deklaracija Prvog zasijedanja Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Makedonije (1944) 115
 IV-10. Teškoće antikolonijalne borbe na Kipru 1955–1959, analiza Georgija Grivasa, vođe EOKA (Digenis) 116
 Sl. 29. Apel Kipra Ujedinjenim nacijama (sredina XX vijeka) 117
 IV-11. Perspektive ljevičarske partije kiparskih Grka (AKEL) (1955) 117
 IV-12. Kiparski Turci protiv EOKA, 1960. 118
 IV-13. Ciljevi „hrvatskog proljeća“, kako ih se šeća/sjeća pisac Vlado Gotovac 119
 IV-14. Memorandum Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU), 1986. 119
 IV-15. Stav Slovenaca o pitanju jezika u komunističkoj Jugoslaviji 1987. 121
 IV-16. Majska deklaracija Slovenačkog demokratskog saveza (1989) 122
 IV-17. Fudbal i nacionalizam – šećanja/sjećanje jednog hrvatskog navijača o putovanju na utakmicu Partizan – Dinamo (1989) 122
 IV-18. Spisateljica Dubravka Ugrešić osuđuje podjele i ratove devedesetih 123
 IV-19. Odnos hrvatskog i srpskog jezika – mišljenje hrvatskog lingviste Stjepana Babića (2003) 123
 IV-20. Reakcija na prikazivanje srpskog filma sa hrvatskim titlovima (1999) 124
 IV-21. Raspolućeni identitet jedne mlade Hrvatice 124
 IV-22. Mirko Kovač o nacionalizmu 2011. godine 124

IVc. Prevazilaženje nacionalizma 125

- IV-22. Opšti okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini (1995) 125
 IV-23. Sporazum Mađarske i Rumunije o razumijevanju, saradnji i dobrosusjedskim/dobrosusjedskim odnosima (1996) 126
 IV-24. Izjašnjavanje Rumuna i Mađara o međusobnim odnosima u područjima s mješovitim stanovništvom (2001) 127

IV-25.	Okvirni Ohridski sporazum kojim je okončan oružani sukob u BJR Makedoniji (2001)	128
IV-26.	Sport kao način da se prevaziđe nacionalizam. Kiparski Grci navijaju za lokalni tim kiparskih Turaka (2003)	128
IV-27.	Dva mišljenja o brisanju „zelene linije“ koja dijeli grčki od turskog dijela Kipra (23. april 2003)	128
	A. Mišljenje Nikosa Anastasijua, postavljeno na internetu	128
	B. Turski učitelj iz Famaguste opisuje posetu/posjetu porodici kiparskih Grka (2003)	129
Sl. 30.	Linija razdvajanja („zelena linija“) u Nikoziji (2003)	129

Bibliografija

130

Modernu Evropu, kao i znatni dio neevropskog svijeta, čine nacije. Od XIX vijeka, nacionalističke ideologije su toliko snažne da usmjeravaju djelanje velikih grupa ljudi i utiču na funkcionisanje država. U tom pogledu jugoistočna Evropa nije izuzetak. Na tom području je tokom XIX vijeka nastalo pet nacionalnih država. Neke su bile nove, stvorene na teritoriji koja je prethodno bila pod turskom vlašću – to su Srbija (đe/gdje je borba za slobodu počela 1804. godine, državnost postepeno sticana od 1815. do 1830. godine, a formalna nezavisnost izvojevana 1878), Grčka (đe/gdje je oslobodilačka borba počela 1821, a nezavisnost stečena 1830) i Bugarska (đe/gdje je do ustanka protiv Turaka došlo 1876. godine, država proglašena 1878, a nezavisnost 1908). Druge su nastale od vazalskih hrišćanskih kneževina u okviru Osmanskog carstva – Rumunija (formirana ujedinjenjem Vlaške i Moldavije 1859, nezavisnost stekla 1877/1878) i Crna Gora (autonomna teritorija na čijem je čelu od XVIII vijeka vladika, a koja 1852. postaje nasljedna kneževina, a nezavisnost stiče 1878). Početkom XX vijeka su nastale još dvije nacionalne države: Albanija 1912/1913, poslije balkanskih ratova, i Turska, raspadom Osmanskog carstva poslije Prvog svjetskog rata (od 1919. godine postoji nacionalna vlada, ali je Republika Turska zvanično proglašena 1923. godine). Britanska kolonija Kipar je nezavisna država od 1960. godine, a kada se raspala Jugoslavija, 1991. godine, nastalo je nekoliko novih država: Slovenija, Hrvatska, BJR Makedonija i Bosna i Hercegovina. Srbija i Crna Gora 1992. formirale su Saveznu Republiku Jugoslaviju, koja je 2002. godine redefinisana i promijenila naziv u Srbija i Crna Gora. Od 2006. Srbija i Crna Gora su nezavisne države.

Naravno, nacionalne države nijesu bile ni ranije, kao što nijesu ni sad, jedini tip države u jugoistočnoj Evropi. Postojale su i višenacionalne države i drugi vidovi multietničkih država, a mnoge nacije dugo nijesu imale sopstvenu državu. Ipak, istoriju tog područja oblikovao je složeni odnos između nacije i države, a nacionalne države su postale jedno od osnovnih obilježja jugoistočne Evrope. Uprkos činjenici da su te države relativno mlade u poređenju s drugim evropskim državama kao što su Francuska, Španija i Britanija (mada su, i to treba pomenuti, Srbija i Grčka formirane kao nacionalne države prije Italije ili Njemačke), njihova nestabilnost i neprestani sukobi na nacionalnoj osnovi od ključnog su značaja za cjelokupni istorijski razvoj jugoistočne Evrope tokom posljednja dva vijeka.

Većina stanovnika jugoistočne Evrope smatra da je etnički definisana nacionalna država „normalan“ oblik državne organizacije. Ljudi s tog područja naučeni su da se poistovjećuju sa „svojom“ nacijom i da se bore za uspostavljanje i odbranu nacionalne države. Države jugoistočne Evrope nastale su vrlo kasno, te su stoga istoričari i političari pokušavali da osnaže svoj legitimitet, dokazujući da postoji neprekinut kontinuitet između savremene države i antičke i/ili srednjovjekovne države i da na taj način, u ideološkom nadmetanju s nacijama koje su stvarni ili potencijalni rivali, dokažu da su „stariji“, to jest, da su „bili prvi...“. U tom kontekstu istorija svakog naroda često je prikazivana kao borba za nacionalne ideale, borba s ciljem da se stvori nacionalna država; svi istorijski događaji i procesi, kao i sve istorijske ličnosti, procjenjivani su s obzirom na doprinos koji su dali ostvarenju nacionalnog ideala. Iskrivljene istorijske činjenice korišćene su za jačanje nacionalnog jedinstva i podsticanje modernizacije društva. Istorijat modernizacije pun je značajnih uspjeha i katastrofalnih promašaja, i nacionalne države jugoistočne Evrope moraju preuzeti odgovornost za sve stavke u istorijskom bilansu. Ipak, evidentno je da je istorija i zloupotrebjavana kako bi se narod okrenuo protiv raznih unutrašnjih i/ili spoljašnjih neprijatelja, bili oni stvarni ili izmišljeni. Skorašnji događaji u bivšoj Jugoslaviji pokazuju da je takva politička zloupotreba istorije doprinijela izbijanju rata i raspirivanju mržnje među pojedinim nacijama i etničkim grupama.

Proučavanje nacionalizma je u posljednje vrijeme daleko odmaklo. Istoričari i sociolozi istražuju strukturne komponente nacionalne države i njihov istorijski razvoj. Formulirano je nekoliko teorija o prirodi

nacije i nacionalizma: od teorija koje nacije uzimaju kao date i nepromjenljive cjeline pa sve do konstruktivističkih teorija koje tvrde da su nacije samo mentalne, tek nedavno „zamišljene“ konstrukcije. Iako se i dalje vode žučne rasprave, sve više stručnjaka se slaže s tvrdnjom da „nacije“ i nacionalni identiteti nijesu „vječni entiteti“, već istorijski promjenljivi fenomeni, vezani za određene istorijske okolnosti, fenomeni koji tokom vremena evoluiraju, koje odlikuje diskontinuitet i koji se u datom trenutku mogu konstruisati, dekonstruisati i rekonstruisati. Moderne nacionalističke ideologije često posežu za drevnim etničkim osećanjima/ osjećanjima i simbolima i daju im novo značenje, kombinuju ih s novim elementima i sve to smještaju u nove mentalne i ideološke sklopove. U tom pogledu moderne nacije su zaista, kao što je to rekao Benedikt Anderson, „izmišljene zajednice“ (no, nemojte ispustiti iz vida da riječ izmišljene ovdje/ovdje ne znači fiktivne). To, međutim, nije specifičnost jugoistočne Evrope, već obilježje čitavog modernog svijeta.

Saglašavajući se u načelu s tezom da su moderne nacije „stvorene“, istoričari su do mnogih novih saznanja došli raspravljajući o opštim formama i posebnim elementima koji su uticali na pojedine nacionalne države. U poređenju s drugim djelovima Evrope, nacionalne države jugoistočne Evrope nastale su relativno kasno. Dugotrajne i teške oslobodilačke borbe vođene su ili protiv postojećih višenacionalnih carstava, ili pak protiv rivalskih nacionalnih država. Stoga se može reći da su neki oblici nacionalizma prethodili stvaranju nacionalnih država. Ipak, te hronološki starije nacionalne vrijednosti nijesu bile dovoljne za uspješno funkcionisanje novijih država, pa su se nove političke i kulturne elite trudile da građanima namegnu „nacionalističke vrijednosti“. Pokušaj da se pod kapom države izgradi nacija takođe nije specifičnost jugoistočne Evrope. Naprotiv, u nekim djelovima zapadne Evrope još ranije je vođena takva, pa čak i okrutnija politika. Čuvena knjiga Eugena Vebera *Kako su seljaci postali Francuzi* pokazuje da je u Francuskoj većina seoskog stanovništva počela sebe da posmatra kroz nacionalnu prizmu tek tokom XIX vijeka, i to pod uticajem osnovnog obrazovanja, obaveze služenja u vojsci i modernih sredstava komunikacije.

Nema sumnje u to da je odnos između nacije i vjere izuzetno složen. Za veliki broj stanovnika jugoistočne Evrope vjerska pripadnost je bila i ostala pitanje od ključnog značaja – takav je slučaj, na primjer, sa pravoslavljem kod Grka i Srba, ili katoličanstvom kod Hrvata; za druge, recimo Albance, religija je manje značajna, a nacija bez nekih teškoća okuplja ljude različitih vjeroispovijesti. U ovoj istorijskog čitanci dodatno su osvijetljeni i drugi specifični problemi, kao što je odnos između nacije i jezičkog identiteta.

Osnovni cilj ovog priručnika jeste da nastavnicima i učenicima ponudi istorijska svjedočanstva koja im mogu pomoći da bolje razumiju prirodu složenog odnosa između nacija i država u jugoistočnoj Evropi. Da bi po obimu ostao u razumnim okvirima i mogao da posluži nastavnicima, učenicima i naučnicima, morali smo da izdvojimo neke prioritete. Odлучili smo da se usredsredimo na nastanak nacionalnih država, na pitanja stvaranja nacije, na nacionalne ideologije i neke sukobe koje je nacionalizam podstakao. Takav izbor odredio je i hronološke granice u traganju za relevantnim izvorima. U centru pažnje je XIX vijek, ali je dodato i nekoliko istorijskih izvora o prosvjećenosti prije 1800. godine i odjecima Francuske revolucije u jugoistočnoj Evropi, jer je to doprinijelo razmahu nacionalnih pokreta na tom području. Takođe smo uključili i jedan broj istorijskih izvora iz XX vijeka, s ciljem da dokumentujemo razmah novih nacionalnih država, nove obrte u odnosima između nacija i država, uticaj nacionalizma na tok nekih sukoba, ali i ponešto od onoga što svjedoči o težnji ka prevladavanju nacionalizma. Pritom smo se trudili da ne ponudimo materijal koji se već može naći u drugim istorijskim čitankama koje se objavljuju u okviru ovog projekta i koje se temeljno i detaljno bave balkanskim ratovima i Drugim svjetskim ratom. Obrađujući period poslije Drugog svjetskog rata, pažnju smo usmjerili prevashodno na bivšu Jugoslaviju i sukobe koji su tokom devedesetih doveli do pojave novih nacionalnih država. Svjesni smo činjenice da su neki aspekti nacionalizma u XX vijeku ostali zanemareni, ili čak nepomenuti. Od onoga što uopšte nije pomenuto, najznačajnija je kulminacija nacionalnih ideologija i politike diskriminacije u međuratnom periodu, kao i specifični vidovi jugoslovenskog, albanskog, rumunskog i bugarskog nacional-komunizma. Naime, složenost tih tema zahtijeva uključivanje velikog broja dodatnih izvora; ako se uzme u obzir da je priručnik u ovom obliku preobiman u poređenju sa ostala tri iz ovog projekta, pomenute teme morali smo ostaviti za neki drugi poseban poduhvat.

Nadamo se da će istorijski materijal iz zemalja jugoistočne Evrope ispuniti prazninu u znanju koje narodi ovog regiona imaju jedni o drugima. U stvari, većina stanovnika jugoistočne Evrope o sopstvenoj naciji i „glavnim“ nacijama (zapadnog) svijeta zna mnogo više nego o svojim sušedima/susjedima koje ili zastavlja ili pak o njima ima samo jednostrane predstave. Željeli smo da materijali koji čine ovaj priručnik podstaknu profesore i čak da istoriju svoje zemlje uporede s istorijom drugih zemalja jugoistočne Evrope, da pronađu zajedničke elemente, kao i one koji su specifični za neke zemlje ili istorijske periode, i da pronađu u složenost istorijskih promjena. Naravno, nijesmo mogli da predstavimo gradivo iz svih zemalja u vezi sa svim aspektima odnosa između nacija i država tokom posljednja dva vijeka. Morali smo napraviti neki izbor, dijelom uslovljeni raspoloživim relevantnim izvorima, a dijelom težnjom da se uspostavi ravnoteža i da u materijalima sve nacije ovog područja nađu svoje mjesto. Uprkos uloženom trudu, moramo se pomiriti sa činjenicom da bi neki čitaoci ovog našeg priručnika bili skloni da naprave drugačiji izbor tekstova – no, ukoliko je tako, znači da je priručnik postigao jedan od svojih ciljeva, a to je da podstakne profesore, učenike i profesionalne istoričare da još jednom, iznova razmotre složene istorijske odnose nacija i država na području jugoistočne Evrope.

Uvjereni smo da će uravnotežen pristup istoriji nacionalnih država u jugoistočnoj Evropi, zasnovan na svjedočanstvima, pomoći mlađim generacijama da budu tolerantne prema drugim nacijama i etničkim grupama, i da s više otvorenosti posmatraju savremene događaje. Na njima je, kao i na nama, da odluke donosimo na temelju poznavanja stvari, i da se prilagodimo izazovima istorijskih procesa koji su tek u po-voju, a koji već određuju nove odnose između pojedinaca, zajednica, nacionalnih država i nadnacionalnih organizacija i institucija.

Hronologija

1762.	Pajsije Hilandarac piše istoriju Slovena i Bugara u kojoj poziva na nacionalno osvješćenje.
1768–1774.	Rusko-turski rat; Grci podižu ustanak uz podršku Rusije (1770–1774).
1796.	Crnogorska vojska predvođena mitropolitom Petrom I Petrovićem pobijedila osmansku vojsku predvođenu Mahmut Pašom Bušatlijom u bitkama na Martinićima i Krusima. Otomansko carstvo napušta pokušaje osvajanja Crne Gore, ali je i dalje smatra dijelom svoje teritorije.
1797.	Riga od Fere piše ustav „helenske republike“. Francuska osvaja Veneciju; Francuska i Habsburgovci između sebe dijele teritoriju Venecije na osnovu sporazuma u Kampo Formiju: Habsburgovci dobijaju Dalmaciju, a Francuska ostrva u Jonskom moru (kojima vlada od 1799).
1800–1807.	„Jonska republika“, vazalska država Osmanskog carstva; pod britanskom okupacijom do 1807, a potom dobija status britanskog protektorata sve do 1864.
1804–1813.	Srbi pod vođstvom Karađorđa podižu Prvi srpski ustanak, koji Turci ubrzo guše.
1808.	U Beogradu osnovana Velika škola. Reorganizovana je 1838, a od 1905. nosi naziv Beogradski univerzitet.
1805–1813.	Veliki djelovi Dalmacije, Hrvatske i Slovenije potpadaju pod Napoleonovu vlast (ilirske pokrajine); poslije Napoleonovog poraza, te teritorije ponovo postaju austrijske pokrajine.
1806–1812.	Rusko-turski rat; na osnovu mirovnog sporazuma potpisanog u Bukureštu, istočna Moldavija (Besarabija) pripojena Rusiji.
1814.	U Odesi se osniva tajno društvo „Filiki eterija“ (Društvo prijatelja) čiji je cilj oslobođenje Grčke od turske vlasti.
1815.	Drugi srpski ustanak pod vođstvom Miloša Obrenovića; decembra 1815. sultan priznaje Miloša za kneza Srbije (koja je tada obuhvatala samo Beogradski pašaluk).
1821.	Tudor Vladimiresku predvodi revoluciju u Vlaškoj; revolucija u Grčkoj počinje tako što malobrojna grčka vojska, pod komandom Aleksandra Ipsilantija, osvaja Moldaviju; poslije ustanka na Peloponezu dolazi do ustanaka i na okolnim područjima.
1822.	Grčka narodna skupština u Epidaurusu proglašava Grčku republiku i donosi prvi grčki Ustav.
1826.	Sultan Mahmud II ukida janjičarski red i tako otvara put za reforme u Osmanskom carstvu.
1827.	Velika Britanija, Francuska i Rusija otvoreno podržavaju Grke, njihova združena flota pobjeđuje tursko-egipatsku flotu kod Navarina.

1828–1929.	Rusko-turski rat; Rusi zauzimaju Moldaviju i Vlašku.
1829.	Jedrenski mir; Srbija je priznata za vazalsku kneževinu s Milošem Obrenovićem koji stiče nasljedno kneževsko dostojanstvo; Vlaška i Moldavija ostaju pod turskom vlašću, ali su i pod zaštitom Rusije.
1830.	Londoni ugovor: Grčka je proglašena za nezavisnu monarhiju, čiji su garanti Britanija, Francuska i Rusija.
1830.	Osmanskim Hatišerifom Srbija dobila autonomiju; Miloš Obrenović priznat za nasljednog kneza.
1831–1832.	Organski statuti, doneseni u Vlaškoj i Moldaviji pod ruskim nadzorom; „konzervativna modernizacija“, moć knezova i bojara ostaje nedirnuta.
1832.	Na konferenciji u Londonu određene granice grčke države i donesena odluka da Oton, drugi sin Ludviga I Bavarskog, postane kralj Grčke s nasljednim dostojanstvom.
1832.	Osnovana Narodna biblioteka Srbije.
1834.	Atina postaje glavni grad Grčke umjesto Nafpliona.
1835.	Srpski Ustav (koji je sultan odobrio 1838) ograničava vlast kneza u korist izabrane skupštine.
1837.	U Atini osnovan univerzitet i Arheološko društvo.
1839.	Hatišerif od Gilhane; zvanični početak tanzimata u Osmanskom carstvu
1841.	Osnivanje grčke narodne banke.
1834–1844.	Grčka postaje ustavna monarhija, uvodi se gotovo potpuno glasačko pravo za muškarce.
1830–1848.	Period intenzivnih nacionalnih pokreta u Habsburškom carstvu, izražena borba da nacionalni jezici postanu zvanični; u tim okolnostima se hrvatski narodni preporod (ilirski pokret) bori za hrvatski jezik (ozvaničen 1847) i autonomnu Hrvatsku u Habsburškom carstvu, dok se u Transilvaniji Rumuni sukobljavaju sa Mađarima na nacionalnoj osnovi.
1848–1849.	Revolucije širom Evrope, i u Habsburškom carstvu i rumunskim kneževinama: revolucionari postavljaju političke, socijalne i nacionalne zahtjeve; mađarski, hrvatski, rumunski i srpski revolucionari se sukobljavaju na nacionalnoj osnovi; Turci i Austrijanci uz pomoć Rusije ugušuju revolucije.
1850.	Vaseljska patrijaršija u Carigradu priznaje autokefalnost grčke crkve, proglašenu još 1833. godine.
1852.	Knjaz Danilo I Petrović (1851–1860) proglašava Crnu Goru knjaževinom i započinje modernizaciju.
1853–1856.	1856 – Krimski rat; Rusija trpi poraz od udruženih snaga Osmanskog carstva, Velike Britanije, Francuske i Sardinije; Pariskim mirovnim sporazumom Moldavija, Vlaška i Srbija dolaze pod zaštitu Saveznika.
1858.	Pariska konvencija; Saveznici pretvaraju Moldaviju i Vlašku u dvije odvojene države, ali pod zajedničkim imenom „Ujedinjene kneževine“.
1859.	Aleksandru Joan Kuza izabran za kneza Moldavije i Vlaške; institucije dviju kneževina postepeno se objedinjuju sve do 1862; nastanak moderne rumunske države.
1860.	Osnovan univerzitet u Jašiju (1864. i u Bukureštu).
1861.	Osnovano Srpsko narodno pozorište u Novom Sadu; 1868. osnovano Narodno pozorište u Beogradu.

1862.	U Grčkoj izbija revolucija i princ Oton I je primoran da napusti zemlju.
1863.	Danski princ Georg od Holštajn-Sonderburg-Gluksburga izabran za kralja Grčke Đorđa I (1863–1913); prema novom Ustavu (1864) narod je podanik Krune i suverene države; Velika Britanija Grčkoj prepušta jonska ostrva.
1866.	Aleksandru Joan Kuza primoran da abdicira; njemački princ Karl od Hoencolern-Sigmaringena postaje knez Rumunije (1866–1914, kralj od 1881); Ustavom iz 1866. uspostavljena ustavna monarhija i garantovana građanska prava i slobode, ali je glasačko pravo ograničeno imovinskim cenzusom.
1867.	Na osnovu sporazuma dvije strane stvoreno Austrougarsko carstvo; Slovenija i Bukovina ostaju dio Austrije, a Transilvanija i Hrvatska postaju dio mađarske kraljevine; posebnim sporazumom (1868) Hrvatska zadržava izvjestan stepen autonomije unutar Mađarske; ipak, mađarski centralizam i politika asimilacije izazivaju veliko nezadovoljstvo među Rumunima i Hrvatima.
1867.	Povlačenje Osmanskog garnizona iz Beograda i drugih srpskih gradova.
1866–1869, 1889.	Kričani zahtijevaju da se poštuju turske reforme, ali njihov krajnji cilj je ujedinjenje sa Grčkom.
1869.	U Rumuniji osnovan Bugarski revolucionarni komitet na čelu sa Ljubenom Karavelovim.
1870.	Turskim dekretom stvorena Bugarska egzarhija; iako nemaju zasebnu državu, Bugari dobijaju crkvenu organizaciju koja je nezavisna od Carigradske patrijaršije.
1872.	Carigradska, Aleksandrijska i Antiohijska pravoslavna patrijaršija oglasile da će se smatrati za jeres svaka podjela crkvene nadležnosti zasnovana na naciji.
1875.	U BiH ustanak protiv Turaka; početak „istočne krize“ 1875–1878.
1876.	Turci ruše aprilski ustanak u Bugarskoj; Srbija i Crna Gora objavljuju rat Osmanskom carstvu; Srbija je poražena dok Crna Gora bilježi brojne pobjede. Zbog sve većeg međunarodnog pritiska i unutrašnjih previranja, turske vlasti su primorane da donesu prvi osmanski Ustav kojim se daju potpuna i jednaka prava svim podanicima Carstva, ali se Carstvo istovremeno proglašava za „nedjeljivu cjelinu“.
1877.	U Istanbulu osnovan Centralni komitet za odbranu prava albanskog naroda.
1878.	Mirovni ugovor u San Stefanu (3. mart); poslije intervencije Velike Britanije i Austrougarske, Berlinski kongres završava s novim mirovnim ugovorom (1. jul); Rumunija, Srbija i Crna Gora su priznate za nezavisne države; Bugarska je podijeljena na vazalsku kneževinu Bugarsku i autonomnu pokrajinu Istočnu Rumeliju; Rumunija dobija Dobrudžu u zamjenu za južnu Besarabiju, koju predaje Rusiji; Srbija i Crna Gora povećavaju teritorije; Bosna i Hercegovina je pod upravom Austrougarske; prema zasebnoj tursko-britanskoj konvenciji, Kipar dolazi pod britansku vlast, ali ostaje pod turskom upravom (4. jun 1878) Sultan Abdulhamid II (1876–1909) ukida Ustav iz decembra 1876, raspušta skupštinu i autokratski vlada do 1908. godine. Albanska liga u Prizrenu donosi nacionalni program.

1879.	Prema Ustavu iz Trnova Bugarska postaje ustavna monarhija; prvi knez je Aleksandar od Batenberga (1879–1886).
1880.	Osniva se nacionalna banka Rumunije.
1881.	Tesaliju i područje Arte u Epiru Osmansko carstvo predaje Grčkoj, u skladu sa Berlinskim ugovorom.
1885.	Istočna Rumelija se ujedinjuje sa Bugarskom kneževinom; pokušaj Srbije da dobije neku kompenzaciju za to propada u srpsko-bugarskom ratu.
1886.	Politička kriza u Bugarskoj; knez Aleksandar od Batenberga abdicira; Rusija prekida diplomatske odnose s Bugarskom.
1887.	U Bugarskoj Ferdinand od Saks-Koburg-Gote izabran za kneza (1887–1918).
1893.	Osnovana VMRO (Vnatrešna makedono-odrinska revolucionerna organizacija).
1896.	Prve međunarodne Olimpijske igre u Atini
1897.	Grčko-turski rat, Grčka doživljava poraz.
1898.	Krit postaje vazalna, djelimično autonomna država; za guvernera Krita postavljen grčki princ Đorđe.
1903.	Vojni puč u Srbiji; ubijeni kralj Aleksandar I Obrenović i kraljica Draga; Petar I Karađorđević (1903–1921) postaje kralj; srpska politika dobija jasne nacionalističke crte. Turci guše Ilindenski ustanak u Makedoniji.
1905.	Crna Gora dobila Ustav i postala ustavna monarhija.
1907.	Velika seljačka buna u Rumuniji
1908.	Mladoturska revolucija u Osmanskom carstvu; vraćen Ustav iz 1876. i organizovani izbori za skupštinu; Bugarska proglašava nezavisnost; Austrougarska anektira Bosnu i Hercegovinu („aneksiona kriza“ sa Srbijom i Rusijom).
1910.	Crna Gora proglašena za kraljevinu.
1911–1912.	Italijansko-turski rat; Italija osvaja Dodekaneska ostrva (i Libiju).
1912.	Albanski ustanak; oružani otpor su organizovali Ismail Kemal i Luid Guraki.
1912–1913.	Balkanski ratovi; većinu turskih teritorija u Evropi osvajaju Bugarska, Srbija, Grčka i Crna Gora; Albanija proglašava nezavisnost (28. novembra 1912); teritorija Makedonije podijeljena između Bugarske, Srbije i Grčke; Rumunija osvaja ševernu/sjevernu Dobrudžu od Bugarske.
1914.	Princ Vilhelm od Vida prihvata prijesto kralja Albanije koji su mu ponudile velike sile.
1914–1918.	Prvi svjetski rat; povod za izbijanje rata je atentat na nadvojvodu Franca Ferdinanda u Sarajevu, koji je izvršio jedan srpski nacionalista; u rat ulaze sve države jugoistočne Evrope, izuzev Albanije, koja je okupirana; Austrougarska, Osmansko carstvo (1914) i Bugarska (od 1915) bore se na strani Centralnih sila, a Srbija, Crna Gora (od 1914), Rumunija (od 1916) i Grčka (od 1917, uprkos protivljenju kralja Konstantina) na strani Antante.

1915.	Početak nasilne deportacije svih Jermena iz Osmanskog carstva (april). Vinsent Bris je u govoru u Gornjem domu Britanskog parlamenta, 6. oktobra 1915. rekao da je „oko 800.000“ Jermena bilo masakrirano tokom tih događanja. Od tada je pitanje genocida predmet kontroverzi, posebno u Turskoj.
1917.	Srpska vlada i predstavnici Jugoslovenskog odbora donose na Krfu Deklaraciju o osnivanju zajedničke jugoslovenske države.
1917–1918.	Dok u Rusiji traje revolucija, u Besarabiji je proglašena demokratska republika, a onda je u skupštini izglasano ujedinjenje sa Rumunijom (27. marta 1918).
1918.	Slom Centralnih sila; Osmansko carstvo i Bugarska kapituliraju; Austrougarska se raspada; na jugu bivše Austrougarske proglašena Država Slovenaca, Hrvata i Srba; Vojvodina i Srem priključuju se Srbiji; Velika narodna skupština (Podgorička skupština) glasa za „ujedinjenje u jednu državu“ sa Srbijom; Božićni ustanak, koji je podstakao svrgnuti kralj Nikola, protiv odluka Podgoričke skupštine – propada; Narodno vijeće Države Slovenaca, Hrvata i Srba donosi odluku o ujedinjenju sa Srbijom i formiranju Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca; Rumuni u Bukovini i Transilvaniji pridružuju se Rumuniji.
1919–1920.	Mirovna konferencija u Parizu; sporazumima iz Sen-Žermena (sa Austrijom), Neija (sa Bugarskom) i Trijanona (sa Mađarskom) postavljaju se nove granice u jugoistočnoj Evropi; teritoriju Banata među sobom dijele Rumunija i Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca; Bugarska predaje Grčkoj zapadnu Trakiju; Grčka, Rumunija i Jugoslavija, a kasnije i Bugarska i Turska, morale su da potpišu posebne ugovore kojima se garantuju prava nacionalnih manjina u okviru njihovih granica.
1919.	Uz pristanak Francuske, Velike Britanije i SAD, Grci osvajaju zapadni dio Male Azije (Smirnu), postavljajući tako branu italijanskoj ekspanziji u tom regionu; Kurdi i Jermeni pokušavaju da stvore vlastite nacionalne države; početak turskog narodnog otpora u Maloj Aziji, pod vođstvom Mustafe Kemal-paše (kasnije nazvan Atatürk).
1920.	Mirovni ugovor iz Sevra; sultan Mehmed VI prihvata raspad Osmanskog carstva (gubitak arapskih zemalja, Jermenije i Trakije; poslije pet godina grčke uprave u Smirni će biti održan referendum; mogućnost nezavisnosti Kurdistana; uticaj Velike Britanije, Francuske i Italije u Maloj Aziji); turski nacionalisti odbijaju da prihvate sporazum i napadaju Jermene i Kurde.
1922.	Turska pobjeđuje grčku vojsku; turske snage preuzimaju kontrolu nad Smirnom/Izmirom, Carigradom/Istanbulom i istočnom Trakijom.
1923.	Mirovni ugovor u Lozani; prisilna razmjena stanovništva Grčke i Turske. Kraj Osmanskog carstva i zvanično proglašenje Republike Turske. Stambulijski i Agrarci masakrirani u Bugarskoj.
1924.	U Grčkoj ukinuta monarhija i stvorena Prva grčka republika.
1928.	Na zasjedanju skupštine srpski nacionalistički poslanik iz Crne Gore ubija hrvatskog političkog vođu Stjepana Radića.

1929.	Slom berze u Njujorku. Globalna depresija i ekonomska kriza. Balkanske zemlje okreću se većem državnom intervencionizmu.
1934.	Jugoslovenski kralj Aleksandar Karađorđević i francuski ministar spoljnih poslova Luj Bartu ubijeni u Marseju. Atentat izvršio pripadnik VMRO, uz pomoć hrvatskih ustaša.
1939.	Italija okupira Albaniju.
1939–1945.	Drugi svjetski rat; 1940. godine Rumunija ostaje bez Besarabije i sjeverne/sjeverne Bukovine, koje zauzima Sovjetski Savez, zatim bez južne Dobrudže, koju osvaja Bugarska, i sjeverne/sjeverne Transilvanije, koja potpada pod mađarsku vlast (da bi 1944. opet postala dio Rumunije); Sile osovine 1941. godine okupiraju Jugoslaviju i Grčku; na teritoriji Hrvatske i Bosne i Hercegovine formira se marionetska fašistička država pod imenom Nezavisna Država Hrvatska (postoji do 1945. godine); u Jugoslaviji, Grčkoj i Albaniji rađa se partizanski pokret; Bugarska i Rumunija postaju saveznice Sila osovine i suprotstavljaju se saveznicima, a 1944. godine okupira ih Sovjetski Savez; po završetku rata, komunisti dolaze na vlast u Albaniji, Bugarskoj, Rumuniji i Jugoslaviji, ali ne i u Grčkoj i Turskoj.
1943–1946.	Jugoslavija postaje federacija šest republika (Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Makedonija, Crna Gora, Srbija i Slovenija) i dvije autonomne pokrajine (Kosovo i Vojvodina, obje u sastavu Srbije); prema Ustavu iz 1946. godine savezno rukovodstvo ima ogromna ovlaštenja, čak i dodatno ojačana ključnom ulogom koju ima centralizovana Komunistička partija Jugoslavije (od 1952. godine pod imenom Savez komunista Jugoslavije).
1946–1949.	Građanski rat u Grčkoj.
1950.	Neformalni referendum na Kipru, na kojem Grci traže ujedinjenje s Grčkom; Velika Britanija na to ne pristaje.
1955.	Početak oružanog sukoba sa Britancima na Kipru.
1958.	Teški etnički sukobi na Kipru.
1959.	Velika Britanija, Grčka i Turska dogovaraju se o stvaranju nezavisne kiparske države, u kojoj će živjeti Grci i Turci.
1960.	Na Kipru stvorena nezavisna država.
1963.	U Jugoslaviji donesen novi Savezni ustav; republike dobijaju nova ovlaštenja, a partijske strukture se odvajaju od državnih; relativna liberalizacija i jačanje pozicija republičkih funkcionera omogućavaju uzlet nacionalizma, naročito na Kosovu i u Hrvatskoj („hrvatsko proljeće“), što je Tito ugušio 1972. godine. Kiparski Turci izlaze iz vlade zbog rasplamsavanja etničkih sukoba.
1967.	U Grčkoj vojna hunta
1974.	U Jugoslaviji se donosi novi Ustav, kojim jugoslovenske republike dobijaju veću autonomiju. Grčki vojni puč na Kipru, čiji je cilj prisajedinjenje tog ostrva Grčkoj; turske trupe zauzimaju sjeverni/sjeverni dio Kipra. U Grčkoj ponovo uspostavljena demokratija.

1980.	Umire Tito, privreda propada, a uprkos rotacionom sistemu vlasti savezne institucije u Jugoslaviji gube na legitimitetu.
1981.	Grčka postaje članica Evropske zajednice.
1983.	Proglašena Turska Republika Ševerni/Sjeverni Kipar, koju priznaje samo Turska, a odbacuje Savjet bezbjednosti UN.
1987.	U Srbiji Slobodan Milošević dolazi na vlast.
1989.	Pad komunizma u istočnoj Evropi; u Bugarskoj Todor Živkov mirno silazi s vlasti, dok u Rumuniji izbija revolucija; uspostavljaju se demokratski višepartijski sistemi i prelazi se na tržišnu privredu.
1991–1992.	Raspad Jugoslavije i formiranje nezavisnih nacionalnih država: Slovenije, Hrvatske (1991), a potom (1992) i Bosne i Hercegovine, Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije, Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora).
1991.	U Albaniji uveden višepartijski sistem. Raspada se Sovjetski Savez; Besarabija postaje nezavisna (Republika Moldavija).
1991–1995.	Rat između Srba i Hrvata u Hrvatskoj, uz miješanje JNA.
1991.	Reorganizacija Evropske zajednice u Evropsku uniju (sporazum iz Mاستrihta)
1992–1995.	Rat u Bosni i Hercegovini, uz učešće Jugoslovenske narodne armije, a kasnije i Srbije
1994–1999.	U EU donesena odluka o početku pregovora o pridruživanju postkomunističkih zemalja istočne Evrope.
1995.	Dejtonski i Pariski sporazum, kojim je završen rat u Bosni i Hercegovini
1996.	Sporazum Rumunije i Mađarske kojim se poboljšavaju međudržavni i međuetnički odnosi
1998.	Na Kosovu rat između albanske Oslobođilačke vojske Kosova i Vojske Jugoslavije
1999.	NATO vodi rat protiv Jugoslavije, predsjednik/predsjednik Slobodan Milošević je prinuđen da Kosovo preda pod upravu Ujedinjenih nacija.
2000.	Uspješna revolucija u Jugoslaviji protiv režima Slobodana Miloševića; počinje tranzicija ka demokratskom političkom sistemu.
2000–2001.	Oružani sukob između bezbjednosnih snaga BJR Makedonije i ANA (Albanska nacionalna armija). Uz međunarodno posredovanje, okončani sukobi i promijenjen Ustav kojim se obezbjeđuju prava Albanaca i drugih manjina Republike Makedonije.
2002.	Dogovor Srbije i Crne Gore o privremenom održanju zajednice, uz mogućnost razdvajanja poslije tri godine
2003.	Uklonjena „zelena linija“ koja dijeli Kipar; prvi put od 1974. godine grčki i turski Kipranci slobodno komuniciraju.

2004.	<p>Na Kipru se održava referendum o Ananovom planu za ujedinjenje; turski Kiprani plan prihvataju, ali ga grčki odbacuju.</p> <p>Slovenija i Kipar (odnosno samo područja pod kontrolom kiparskih Grka) postaju članice Evropske unije.</p>
2005.	<p>Hrvatska i Turska započele pregovore o pridruživanju Evropskoj uniji.</p>
2006.	<p>Srbija i Crna Gora postale nezavisne države.</p> <p>BJR Makedonija postala država-kandidat za članstvo u Evropskoj uniji.</p>
2007.	<p>Bugarska i Rumunija postale članice Evropske unije.</p>
2008.	<p>Kosovo proglasilo nezavisnost; Narodna skupština Srbije poništila odluku o nezavisnosti Skupštine Kosova.</p>

PRVO POGLAVLJE

Stvaranje nacionalnih država: ciljevi i uspjesi

Nacionalne države nijesu vječne. One postoje tek odskora, uglavnom u posljednja dva vijeka. Devetnaesti se vijek u Evropi smatra vijekom nacija, jer je tada postojala jaka veza između rađanja nacija i političkih procesa. Ipak, ni u XIX vijeku nacionalne države nijesu bile niti jedini, niti dominantni oblik političkog organizovanja – značajna je bila i pripadnost grupama koje su manje od nacije, regionalnim/lokalnim ili nekim drugim društvenim grupama. Religija je, takođe, za većinu ljudi i dalje bila od ključnog značaja, iako je postepeno počela potiskivati zainteresovanost za materijalno blagostanje. Nijesu svi na isti način doživljavali svoju pripadnost naciji, niti se smatralo „normalnim“ da svaka nacionalna grupa ima svoju državu. Različiti stavovi i političke opcije uticale su na istoriju XIX vijeka u većoj mjeri nego što smo mi to danas spremni da priznamo. Ipak, nacionalizam je s vremenom polako jačao, višenacionalna carstva su slabila i na kraju se raspala, a sve više političkih entiteta dobijalo je obličje nacionalne države.

Jugoistočna Evropa nije izuzetak u pogledu tog opšteg evropskog obrasca. Iako su najvećim dijelom tog područja od 1800. godine vladala nadnacionalna carstva, tokom XIX vijeka su se javili nacionalni pokreti, a po okončanju Prvog svjetskog rata preovlađivale su nacionalne države. Istorija se nezaustavljivo kretala ka konačnom trijumfu nacionalne države. No, ipak, istorijska evolucija je bila mnogo složenija nego što je to prikazano u pojedinim verzijama istorije. Samo su neke nacionalne grupe uspjele da stvore vlastite nacionalne države. Druge u tome nijesu uspjele, čak i one uspješne kolebale su se između različitih političkih opcija, a za konačan ishod nijesu bili presudni samo potezi samih aktera već i miješanje velikih sila i uticaj svjetskih istorijskih procesa.

U ovom poglavlju obrađuju se sljedeće teme: uzroci nezadovoljstva pojedinim carskim režimima; širenje nacionalističke ideologije; međunarodni odnosi i miješanje velikih sila; učesnici u borbi za nacionalno oslobođenje, njihovi motivi i programi: načini borbe za izgradnju nacije/države; ishodi te borbe, s posebnim naglaskom na različite kompromise koji su uticali na konkretne rezultate. Pošto su ove teme u stvarnosti isprepletene, one su isprepletene i u istorijskim izvorima odabranim za ovaj priručnik. Stoga smo izvore naveli hronološkim redom, ne nastojeći da se držimo nekog tematskog shematizma. Predlažemo vam, ipak, da tabelu na kraju ovog poglavlja popunite temama koje se tiču pojedinih istorijskih izvora.

Ovim izborom tekstova ne možemo, naravno, da obuhvatimo sve elemente i doprinose u procesu stvaranja nacionalnih država u jugoistočnoj Evropi. Uvjereni smo da će nastavnici i učenici u svakoj zemlji i sami moći da dodaju značajne podatke o tom procesu, i mi ih ohrabrujemo da, uz pomoć ovog priručnika, raspravljaju o relevantnim izvorima. Cilj ovog poglavlja jeste da pokaže kako je u XIX i početkom XX vijeka bilo mnogo različitih prijedloga za političko rješenje nacionalnog pitanja. Uvjereni smo da će uvid u tu raznolikost pomoći da se bolje pripremimo za političke odluke koje ćemo morati da donosimo u XXI vijeku.

I-1. Odnos Grčke i Evrope, prema pisanju Josifa Mesiodaksa (1761)

Evropa je zaista potrebna Grčkoj¹ jer ona danas raspolaze mnogim važnim znanjima iz raznih oblasti koja Grčkoj nedostaju.

[...] Nova Grčka mora s dostojanstvom prihvatiti ono što joj Evropa poklanja. Evropa je Grčkoj zahvalna, ona se ne odriče ni svjetlosti koju joj je Grčka darivala, niti svog duga prema Grčkoj. Spremna je da Grčkoj pruži razne vrste znanja.

[...] Čitava Evropa sažaljeva Grčku i saoseća/sa-

¹ Mesiodaks upotrebljava izraze Helada i Heleni, dok drugi učeni ljudi iz njegovog vremena koriste „*Γραικοί*“ Kada se misli na modernu grčku državu, u prevodu koristimo izraze Grci i Grčka.

osjeća s njom ne samo zato što robuje već i zbog toga što joj nedostaje obrazovanja. Smijete li da zanemarite patnje svoje zemlje, vi koji ste iskreni i stvarni potomci Grčke, one koja je bila uzor i mjerilo za čitav svijet? Će/gdje vam je ošćaj/osjećaj časti koji su imali vaši preci? Će/gdje je domišljatost vaših očeva koji su umjeli da savladaju svaku prepreku? Će/gdje je taj grćki duh koji zbog svog istančanog ukusa nije znao za drugi cilj osim ljepote? Danas su sve evropske nacije učene i kulturne, a Grci i Rimljani su mnoge od njih, ako ne i sve, nazivali varvarskim.

[...] Treba li da vi, potomci tih uzvišenih Grka, prvih učitelja ljepote i mudrosti, budete jedini koji će podnositi nepismenost, jedini koji će trpjeti neznanje i tamu umjesto svjetlosti znanja – to jest, hoćete li, kao što poslovice kaže, baciti zlato a zadržati bakar? Ne, ne. Grćka sad mora raspiriti svoj žar, povratiti svoju odlučnost da se usmjeri ka savršenstvu, šetiti/sjetiti se svoje slavne prošlosti – drugim rijećima, mora pokazati svijetu da, ako ništa drugo, u njoj još uvijek žive Grci.

Moesiodax, *Filozofija morala* (1761),
u: Kitromilides, str. 331, 338–340

Josif Mesiodaks (oko 1725–1800), jedan je od vodećih intelektualaca XVIII vijeka u jugoistoćnoj Evropi. „Mesiodaks“ nije prezime, već oznaka etnićkog porijekla („Daćanin iz Mezije“). Obrazovao se na grćkom, kao što je to i bilo uobićajeno za balkanske pravoslavce u XVIII vijeku, iako je bio porijeklom iz vlaške porodice, a maternji jezik mu je bio rumunski. Poslije studija u Solunu i Smirni, Mesiodaks je obrazovanje nastavio kod Evgenija Bulgarisa u Atonias školi na Svetoj gori (1754–1755). Napisao je udžbenik u kojem se ošćea/osjeća uticaj ideja Džona Loka (1779), zatim *Teoriju geografije* (1781) i *Apologiju* (1780), a bio je i učitelj sinovima Aleksandra Ipsilantija, vladara Vlaške. U *Moralnoj filozofiji* Mesiodaks istiće „balkansku dimenziju“ grćke kulture u XVIII vijeku i zalaže se za kosmopolitski humanizam prosvjetiteljstva. Svoje djelo on je posvetio širenju zapadnih ideja na Balkanu posredstvom grćkog obrazovanja, radio je na uzdizanju obrazovanja među ostalim balkanskim narodima, emotivno i intelektualno prihvatajući pojam „grćki“ kao oznaćitelj šireg kulturnog kruga. Njegovo djelo je na područje jugoistoćne Evrope još prije 1780. godine uvelo društvenu kritiku i politićki skepticizam tipićan za prosvjetiteljstvo.

Kakav je odnos Evrope i Grćke u Mesiodaksovoj viziji?

Zašto Mesiodaks naglašava izuzetnost stare Grćke?

I-2. Istorijski temelji bugarske nacije, po rijećima Pajsija Hilandarca (1762)

Slušajte pažljivo, ćitaoci i slušaoci, bugarski narode, vi koji svoj narod i svoju otadžbinu volite i ćuvate u srcu; vi, koji biste voljeli da naućite i znate šta je utvrćeno o vašem bugarskom porijeklu, vašim očevima, precima i carevima, patrijarsima i svecima, kako su oni živjeli i provodili dane. Potrebno je i korisno imati u pameti šta se zna o djelima vaših očeva, kao što i narodi drugih plemena znaju svoje porijeklo i jezik, imaju istoriju i svako ko umije da ćita zna tu istoriju, preprićava je i ponosan je na svoje porijeklo i jezik.

Ja sam vam, dakle, hronološki predstavio sve što je otkriveno o vašem porijeklu i jeziku. Ćitajte i učite kako vam se ne bi podsmijevala i zadirkivala vas druga plemena i drugi narodi. Prepisujte ovu knjićicu ili platite onima koji umiju da pišu kako bi vam je prepisali, i nemojte dozvoliti da je nestane! Da, ima ljudi koji zanemaruju svoje bugarsko porijeklo, okreću se stranoj kulturi i stranom jeziku i ne brinu o svom bugarskom jeziku. Oni uće da ćitaju i pišu na grćkom i stide se da priznaju da su Bugari. O, ti smiješni izrodi! Zašto se stidite da kažete da ste Bugari i zašto ne pišete i ne govorite maternjim jezikom? Mislite li da Bugari nijesu imali svoje carstvo i svoju zemlju? Mnogo su godina oni vladali i bili slavni, poznati u ćitavom svijetu, i mnogo puta su im moćni Romani i mudri Grci plaćali danak. A carevi i kraljevi su davali svoje kćeri našim carevima za žene da bi živjeli u miru s bugarskim carevima. Bugari su bili prvi od slovenskih plemena koji su sebi postavili careve, prvi koji su imali patrijarhe, koji su primili hriććanstvo i osvojili najveće teritorije. Prvi slovenski sveci su bili Bugari i bugarsko pleme je bilo najmoćnije i najuglednije od svih slovenskih plemena; tako je bilo i sa bugarskim jezikom, kao što sam i opisao hronoloćkim redom u ovoj istorijskoj

knjizi. U istoriji mnogih drugih naroda Bugari se pominju zato što je sve što sam o Bugarima rekao potpuna istina.

Paisiy, str. 19–20

Pajsije Hilandarac (1722–1773), monah manastira Hilandar na Svetoj gori. Prvi je iznio ideju bugarskog nacionalnog preporoda pišući *Istoriju slavjanobugarsku* 1762. godine.

Zašto je Pajsije napisao tu knjigu? Kako mi danas možemo razumjeti njegove riječi? Kakva je bila uloga grčkog jezika u jugoistočnoj Evropi XVIII vijeka? Da li je za nacionalni identitet važnija vjera ili jezik?

I-3. Evgenije Vulgaris se zalaže za grčku državu (oko 1770)

Osmansko carstvo je trenutno slabo ne samo zbog toga što je njegova vojska neiskusna i nedovoljno uvježbana već i zbog nezadovoljstva njegovih podanika. Ako ono prvo ishodi iz toga što se ne umije vojskom rukovoditi, ovo drugo je proizašlo iz plime nezadovoljstva. U Carstvu žive Grci koji su kao toliki mnogi dugo tiranisani, i koji, kad vide da stege i patnje bivaju veće, mogu na svoje tirane da gledaju samo sa još većom ogorčenošću.

[...] A ako varvarska i tiranska turska vlast bude morala da dà slobodu Tatarskoj i Dakiji² tamo, i Peloponezu ili nekom drugom kutku Grčke ovđe/ovdje, i to postane utočište i mjesto đe/gdje će se odmoriti podjarmljeni Grci, onda će se, navodno, poremetiti ravnoteža moći u Evropi! Svaka nedaća neprijatelja hrišćanstva biće na štetu hrišćanskog svijeta!

Voulgaris, str. 38, 41

Evgenije Vulgaris rođen je na Krfu 1716. godine. Dugo je živio kao učitelj lutajući od mjesta do mjesta, potom je bio episkop u Rusiji, a umro je kao monah 1806. godine. Zalagao se za upotrebu starogrčkog jezika, bio je liberalnih nazora, prevodio Voltera na grčki i objavio jedan esej o toleranciji. Tokom rusko-turskog rata 1768–1774. zalagao se za oslobođenje Grčke uz pomoć Rusije, a 1772. godine ruska carica Katarina II pozvala ga je u Sankt Peterburg.

Što autor misli o ulozi grčke države u Evropi?

I-4. Konvencija koju su crnogorski predstavnici³ uputili austrijskoj carici Mariji Terezi u Beču 1779. godine

Davno je, Sveto Veličanstvo, kako se Crnogorci s oružjem u ruci otrgoše od svirepog otomanskog jarma, kome su Turci podvrgli Ilirik i Grčku... Ali, ma koliko da našem narodu izgleda dragocjena ta sloboda kad se uporedi s onim što je trpio pod turskim jarmom, opet on razumije da sama sloboda ne vrijedi mnogo u ovom prosvijećenom vijeku, ako ta sloboda nije usmjeravana u isto vrijeme mudrim zakonodavstvom, koje reguliše građanske i privredne radnje... U slučaju rata s Turskom, zahtijevamo da visoki dvor ugovorom o miru, koji bi se zaključio posle toga rata, izradi od Porte da ona formalno prizna našu slobodu i nezavisnost.

Vladan Đorđević, str. 6–11.

Petar I Petrović Njegoš (1748–1830), crnogorski mitropolit i vladar od 1784. do 1830. godine. U bitkama na Martinićima i Krusima 1796. godine predvodio crnogorsku vojsku do pobjede protiv Mahmut-paše Bušatlije iz Skadra. Nakon ovih pobjeda proširio je teritoriju Crne Gore, i ona je stekla faktičku nezavisnost. Formirao je 1798. godine prve moderne državne institucije: Praviteljstvo suda crnogorskog i brdskog (Sud) i Zakonik.

² Krimu u Rumuniji

³ Guvernadur Jovan Radonjić, serdar Ivan Petrović i arhimandrit Petar Petrović. Guvernadur – titula koja se u Crnoj Gori prvi put pouzdano pominje 1717. godine u jednom ugovoru s Mletačkom republikom. Guvernadur je u početku bio posrednik između Crne Gore i Mletačke republike, a kasnije jedan od najmoćnijih političkih subjekata. Guvernadurstvo je ukinuto 1830. godine. Serdar – najviša vojnička titula u Crnoj Gori

I-5. Dimitrije Katarcis objašnjava zašto su Grci nacija iako nemaju državu (1783)

Moram priznati da smo mi danas potčinjeni moćnijoj naciji i da nijesmo nacija koja ima svoju državu; onda nas neki Franci, preuzimajući od Aristotela definiciju građanina, optužuju da nemamo otadžbinu; ali nije tako: Aristotel koristi [pomenutu definiciju] da bi označio razliku između građana i robova, helota i perijeka, koji su bili sluge Spartanaca i Kričana. Mi, međutim, Božjom voljom, nijesmo takvi, jer iako možda ne učestvujemo na svaki način u upravljanju državom naših gospodara, ipak nijesmo ni potpuno iz toga isključeni. Stoga jesmo nacija, međusobno povezani i povezani sa višom upravom preko crkvenih poglavara koji su po mnogo čemu i naše političke vođe.

[...] Dakle, možemo reći: kada Grk⁴ pomisli da je potomak Perikla, Temistokla i drugih Grka njihovog ranga, ili porodica Teodosija, Vejsarija, Narsasa, Vulgaroktonosa, Cimiskija i drugih znamenitih Vizantinaca, ili da potiče od nekog sveca ili iz porodice sveca, kako može da ne voli potomke tako velikih ljudi? Kako može da mu ne bude mila patnja u društvu takvih ljudi? Kako može da ne voli tle koje je njih othranilo? A dok raskida okove ropstva, kako može da ne natopi suzama mjesto na kojem su oni prolili svoju krv, neki slave radi, a drugi da bi se spasli?

Katartzis, str. 44, 45

Dimitrije Katarcis (1730–1807), učeni Fanariot, rođen u Carigradu, a živio u Bukureštu, đe/gdje je bio sudija na visokom položaju. Nadahnut prosvjetiteljskim idejama, zamišljao je grčki svijet u skladu sa zapadnim mjerilima iznesenim u Didrovojoj *Enciklopediji*. Predložio je obiman program obrazovnih reformi, čije je sprovođenje trebalo da bude „značajan nacionalni poduhvat“, a rezultat obrazovanje na narodnom jeziku.

Što autor misli o odnosu nacije i države? Zašto se poziva na istorijske ličnosti?

I-6. Rumunska peticija za nacionalnu jednakost u Transilvaniji – *Supplex Libellus Valachorum* (1791)

Blagosloveni care Avguste!

[...] Rumunski narod je najstariji od naroda koji danas žive u Transilvaniji. Kao što je opšte poznato, istorija, neprekinuta tradicija i srodnost jezika, navika i običaja svjedoče o tome da nju čine potomci rimskih doseljenika i mnogobrojnih veterana koje je početkom drugog vijeka car Trajan u više navrata slao ovđe/ovdje, u Dakiju, da čuvaju provinciju.

[...] Rumunski narod se najponiznije klanja pred prijestolom Vašeg Veličanstva, i uz sve poštovanje i poniznost moli sljedeće:

1. Da se uvredljivi i prezrivi izrazi kao što su *mora se trpjeti*, *mora se nekako prihvatiti*, *ali ne i ubrajati među staleže*, i drugi te vrste, koji su kao spoljašnja ograničenja nezakonito i nepravedno utisnuti na čelo rumunskog naroda, potpuno uklone, opozovu i javno zabrane kao nepravedni i sramni; tome zahvaljujući, milošću Vašeg svetog Veličanstva, rumunska nacija će biti ponovo rođena i opet uživati u svim građanskim i civilizacijskim pravima. [...]

2. Svi okruzi, sede⁵, oblasti i gradske zajednice u kojima je broj Rumuna veći od broja ostalih treba da nose rumunske nazive, dok tamo đe/gdje su drugi narodi u većini treba da bude njihov ili pak zajednički naziv, mađarsko-rumunski, saksonsko-rumunski ili neki drugi, ili treba potpuno ukloniti naziv koji je došao iz ovog ili onog naroda i ti okruzi, sede i oblasti treba da sačuvaju nazive koje su imali i do sada, prema rijekama i tvrđavama, i treba učiniti da svi njihovi stanovnici, bez obzira na naciju i vjeru, koriste i uživaju, u zavisnosti od imanja i uslova „svih“, iste slobode i pogodnosti, i da imaju iste obaveze, opet prema svojim mogućnostima. Sve što je rečeno u potpunosti dokazuje da su ovi zahtjevi zasnovani na prirodnom pravu i principima građanskog društva, kao i na zaključenim sporazumima.

Prodan, str. 453–466

⁴ U originalu „Romios“

⁵ Administrativne jedinice u oblastima Transilvanije u kojima žive Saksonci i Sekelji

U XVIII vijeku Transilvanija je bila kneževina pod austrijskom vlašću. Njen politički sistem, naslijeđen s kraja srednjeg vijeka, predviđao je da u vlasti učestvuju predstavnici tri političke grupacije (mađarskog plemstva, Sekelja i Saksonaca), a isključivao brojnije Rumune, kojima je priznato pravo „tolerancije“. Vodeći rumunski učenjaci su 1791. godine, zajedno s predstavnicima unijatske i pravoslavne crkve, podnijeli peticiju u kojoj su od cara Leopolda II tražili ravnopravnost za transilvanske Rumune; kako bi se izbjegao sukob s političkim staležima, car je peticiju poslao transilvanskom Dijetu (skupštini) da o njoj donese odluku. Dijet ju je odbacio.

Koje argumente iznose transilvanski Rumuni? Da li uočavaš uticaj Francuske revolucije na ovaj tekst?

I-7. Turski dokument o Francuskoj revoluciji (1798)

Dobro je poznato da osnova reda i stabilnosti u svakoj državi leži u čvrstoj vezanosti za korijene i grane svetog zakona, vjere i doktrine, a da politička sredstva nijesu dovoljna da bi se postigao mir u zemlji i vladalo podanicima, već je nužan i strah pred Bogom [...]; i u davna vremena i sad, svaka država i svaki narod imali su svoju vjeru, bila ona istinita ili lažna. Ipak, vođe pobune i zla, koje se pojavilo u Francuskoj, na način nikad viđen, kako bi što lakše ostvarili svoje zle namjere, i uz potpuno zanemarivanje teških posljedica, lišili su obične ljude straha od Boga i očekivanja zaslužene kazne, učinili su zakonitim svakovrsna gnusna djela, otvoreno odbacili svaki sram i pristojnost i tako otvorili put da se čitav narod francuski spusti na nivo stoke. Ali ni to im nije bilo dovoljno, već su našli sebi bliske saveznike svuda po svijetu kako bi se druge zemlje zabavile odbranom vlastitih režima i tako prestale s napadima na njih. Pobunjeničku deklaraciju koju nazivaju *O pravima čovjeka* preveli su na sve jezike i svuda je objavili, i hoće da običan svijet svih nacija i vjera podstaknu na pobunu protiv vladara čiji su podanici.

Lewis, str. 66–67

Pismo je sastavio Ahmed Atif-efendi, glavni pisar (zadužen i za odnose sa inostranstvom), u ime Carskog savjeta (divana) u proljeće 1798. godine. Turska se za događaje u Francuskoj naročito zainteresovala pošto je Francuska 1797. godine zauzela jonska ostrva koja su ranije pripadala Veneciji, kao i zbog francuske propagande u Grčkoj, Napoleonovih priprema za pohod na Egipat, i poziva Britanije i Rusije da se pridruži koaliciji protiv Francuske.

Zašto je došlo do uzbune u vrhu turske vlasti? Misliš li da su ideje Francuske revolucije mogle da zaraze i podanike Osmanskog carstva u jugoistočnoj Evropi? Da li bi zvanična osuda Carstva mogla da stane na put takvoj ideološkoj zarazi?

I-8. Uticaj Francuske revolucije na učene ljude jugoistočne Evrope – *Ratna pjesma Adamantiosa Koraisa (1800)*

(a)

Drugovi, zemljaci,
Dokle ćemo mi robovati
Tim muslimanima, hudim
Tiranima grčkim?
Kucnuo je čas osvete,
O prijatelji;
Krik otadžbine svete
Doziva nas.
Đeco/djeco moja, hrabri Grci,
Požurite, i muškarci i dječaci;
Kao jedan, zajedno
U zagrljaj
Da vam čujem glas.
Dosta tiranije!
Živjela sloboda!

(i)

Čudotvorci, Francuzi hrabri
Niko vam od Grka sličniji nije
Jer i mi smo s patnjom srasli.
Dok nam je Francuza
Što slobodu vole,
Kao i Grka spas,
Šta nam drugi znače?
Francuz i Grk,

U prijateljstvu jedno,
Više su no Francuz i Grk,
Jer nacija jedna, francusko-grčka,
Uzvikuje sada: prokleta ropstvo!
Nestani s lica zemlje!
Živjela sloboda!

Dimaras, str. 88–91

Adamantios Korais (1748–1833), obrazovani Grk, inspirisan Francuskom revolucijom, vjerovao je da se do slobode može doći kroz obrazovanje. Priznat kao intelektualni vođa koji je svojim književnim radom dao doprinos grčkoj borbi za nezavisnost. Njegova *Ratna pjesma* poziva sunarodnike na borbu protiv tiranije (1800).

Koje ideje, bliske idejama Francuske revolucije, možemo pronaći u ovoj pjesmi? Kako su ideje Francuske revolucije uticale na nacionalne pokrete u jugoistočnoj Evropi?

I-9. Manifest Aleksandra Ipsilantija, *Borba za vjeru i otadžbinu* (1821)

Grci, kucno je čas! Evropski narodi, koji su se borili za prava i slobodu odavno nas pozivaju da činimo što i oni, koji, iako već slobodni, sve svoje moći koriste da povećaju svoju slobodu, a time i svoju sreću.

Naša braća i prijatelji, svuda, u Srbiji, narod iz Sule i čitavog Epira, naoružan je i čeka nas; pridružimo mu se s oduševljenjem! Otadžbina nas zove!

Evropa gleda i čudi se našoj tromosti, pa neka onda grčke planine opet zatrepere od zvuka naših truba, neka doline zabruje od zveketa našeg oružja. Evropa će se diviti našoj hrabrosti, a neprijatelji će pred nama bježati, drhteći i preblijedjeli/preblijedjeli od straha.

Prosvjećeni evropski narodi rade na obnavljanju svoje sreće; puni zahvalnosti za sve što su im dali naši preci, oni žele slobodu i za Grčku.

Dokazavši da smo dostojni vrlina naših predaka, kao i ovog vijeka, nadamo se njihovoj podršci i pomoći; mnogi slobodnog duha među njima doći

će i pridružiti se našoj borbi. Pokrenite se, prijatelji, i viđecete/vidjecete kako uzvišena sila brani naša prava! Viđecete/vidjecete i kako mnogi među našim neprijateljima, nadahnuti našom časnom stvari, okreću leđa neprijatelju i pridružuju nam se; prepoznajući njihov iskren duh, naša otadžbina će ih prigrliti. [...]

Došlo je vrijeme da zbacimo taj jaram koji više nema za što da se drži, da oslobodimo otadžbinu, da uklonimo polumjesec i uzdignemo znamenje koje nas je uvijek vodilo u pobjedu – mislim na krst – i tako uzvratimo nevjernicima koji su se s bezbožničkim prezirom odnosili prema našoj otadžbini i pravoslavnoj vjeri. [...]

Oružje u ruke, prijatelji, otadžbina nas zove!

Aleksandar Ipsilanti

24. februar 1821. Glavni štab u Jašiju

IEE, vol. 12, str. 23

Manifest je u Jašiju objavio Aleksandar Ipsilanti (1792–1828). Sin nekadašnjeg grčkog kneza Vlaške, inače visoki oficir u ruskoj vojsci i pripadnik grčke revolucionarne organizacije Filiki eterija, Aleksandar Ipsilanti je poveo oslobodilačku borbu protiv Turaka i februara 1821. na čelu malobrojne grčke vojske pobjednički umarširao u rumunske kneževine.

Kome se ovaj manifest direktno obraća? Analiziraj retorička sredstva koja se koriste da bi se sunarodnici pokrenuli i uvjerali da treba da se pridruže borbi. Što misliš, zašto autor pominje Evropu?

I-10. Konzervativni zahtjevi bosanskih spahija (1826)

Od Omer-efendije smo dobili carski ferman u kojem se traži ukidanje janičara. Od kada su Turci osvojili Bosnu, naši dedovi poštuju sveti muslimanski Božji zakon [šerijat] i carski zakon [kanun]. Uvek smo slušali i poštovali carske fermene. Nikada im se nismo suprotstavljali, niti bili neposlušni. Nećemo ni sada. U ratu smo četrdeset godina⁶ žrtvovali živote i

⁶ Odnosi se na Tursko-austrijski rat 1787–1791, poslije kojeg su uslijedili brojni nemiri u Osmanskom carstvu, posebno ustanak Srba 1804.

imetak. U prethodnom ratu sa Srbijom, koji je trajao 15 godina, upotrebili smo sve što imamo i da bi osvojili beogradsku tvrđavu platili smo s deset hiljada života, a nekoliko hiljada nas je ranjeno. Uvek smo se molili za sultanovo zdravlje i uvek se nadali njegovoj milosti. I sada, kada se raspuštaju janičari, mi se nadamo da će sultan raširiti svoje milostive ruke i zaustaviti sve te promene, da će zadržati stari poredak u Bosni i sve stare vojne formacije i tako, još jednom, pokazati svoju dobrotu prema nama.

Aličić, str. 166–167

Sultan Mahmud II (1808–1839) godine 1826. ukinuo je janičarski red, uklonivši tako i najveću prepreku na putu ka reformisanju Osmanskog carstva. Zahvaljujući tome, mogao je da ojača centralnu vlast i otvori put za tanzimat.

Prokomentariši stav bosanskih spahija u pogledu odnosa s Osmanskim carstvom. Što misliš, zašto je raspuštanje janičara i pokret za reforme Carstva kod njih izazvalo negodovanje?

I-11. Hatišerif od Gilhane

Oslanjajući se na pomoć Svevišnjega, posredovanu našim Prorokom, želimo da poboljšamo upravu nad pokrajinama Osmanskog carstva uvođenjem novih mjera.

Te mjere se moraju sprovoditi uz nužno poštovanje tri principa: 1. da sigurni budu život, čast i imanje podanika, 2. da je uređen sistem prikupljanja i određivanja poreza, 3. da je isto tako uređen sistem popunjavanja vojske i trajanja vojne službe. [...]

Odsad pa nadalje svakome ko je optužen sudiće se javno prema našem Božjem zakonu, poslije ispitivanja i utvrđivanja činjenica, i sve dok se ne izrekne presuda niko ne smije tajno ili javno da drugoga otruje ili ubije na koji drugi način.

Niko nema pravo da udari na čast drugog čovjeka iz bilo kog razloga.

Svako može imati bilo koju vrstu poседа/posjeda i njime raspolagati slobodno i neće ga drugi primoravati da ga otuđi ili ga u tome sprečavati [...]. Ove carske naredbe se tiču svih podanika bez obzira

na vjeru i sektu; oni će u njima uživati bez izuzetka. Mi u našem Carstvu jamčimo potpunu sigurnost života, časti i imetka, kao što su zajamčeni i svetim slovom našeg Zakona [...]. Pošto svi službenici Carstva dobijaju odgovarajuću platu (a plate za te dužnosti sve do danas nijesu na zadovoljavajući način preračunate i to treba urediti), donijeće se strogi zakon protiv podmićivanja i tajnih dogovaranja koje i sveti Zakon osuđuje i koji je jedan od glavnih uzroka propadanja Carstva.

Vucinich, str. 160–161

Carско naređenje izdato u paviljonu Gilhana, carskog saraja u Istanbulu u ime novog sultana Abdulmedžida I (1839–1861) smatra se zvaničnim početkom unutrašnjih reformi koje su imale za cilj modernizaciju Osmanskog carstva.

Koje je probleme ovaj hatišerif trebalo da riješi? Što misliš o ciljevima ovog akta? Da li je to bio način da se modernizuje država, ili je u pitanju pokušaj da se ublaži nezadovoljstvo podanika?

I-12. Jon Kodru-Drăgušanu o nacionalnoj državi (1844)

Jedino će nacionalna država stvoriti naciju. Će/gdje nema nacionalne države, tu nema ni nacije, a Će/gdje nema narodne vlasti, tu je država nacionalna himera, a nacija tek zbir pojedinaca s nekim zajedničkim osobinama. Stvarna nacija može postojati samo tamo Će/gdje vlada dobro predstavlja svoj narod, ona može biti samo tamo Će/gdje sva ošćanja/osjećanja, sve moći i sva djela služe jednoj jedinoj svrsi, slavi i ugledu, poštovanju i veličini naroda, kada se gleda spolja, i dobrobiti i zadovoljstvu svih društvenih slojeva, i duše svakog pojedinca [...].

Codru-Drăgušanu, str. 253–254

Jon Kodru-Drăgušanu (1820–1884), rođen je u Faragašu, u Transilvaniji, koja je bila pod austrijskom vlašću. Mnogo je putovao po evropskim zemljama, od Engleske do Rusije, i bio aktivan u politici i u kulturnom životu.

❓ Prokomentariši tvrdnju da samo „nacionalne države mogu stvoriti naciju“; da li ona ima veze s činjenicom da su Rumuni u to vrijeme bili isključeni iz političkog sistema Transilvanije?

I-13. Plan Ilije Garašanina za stvaranje srpsko-slovenskog carstva – *Načertanije* (1844)

Dviženije i talasanje među Slavenima počelo je već i zaista nikada prestati neće. [...] Iz ovog poznavanja proističe čerta i temelj srpske politike [da se ona ne ograničava na sadašnje njene granice, no da teži sebi priljubiti sve narode srpske koji ju okružavaju.] Tursko carstvo (mora se) raspadati i to raspadanje može se samo na dva načina dogoditi

1. ili će carstvo to biti razdeljeno; ili
2. biće ono na novo sazidano od svojih hristijanskih žitelja. [...]

Srbska država koja je već srećno počela, no koja se rasprostrirati i jačati mora, ima svoj osnov i temelj tvrdi u carstvu srbskom 13-ga i 14-ga stoljetija i u bogatoj i slavnoj srpskoj istoriji. [Po istoriji ovaj zna se da] su srbski carevi počeli bili grčkom carstvu mah otimati i skoro bi mu konac učinili te bi tako na mesto propadšeg istočno-rimskog carstva srbsko-slovensko carstvo postavili i ovo naknadili. Car Dušan Silni primio je već grb carstva grčkog. Dolazak Turaka prekinuo je ovu promenu i prepričio je ovaj posao za dugo vreme, no sad, pošto je sila turska slomljena i uništena tako reći, treba da počne isti onaj duh dejstvovati, prava svoja na novo tražiti, i prekinuti posao na novo nastaviti.

[...] Ako se novo preporođenje srbskog carstva s ove tačke smatra, onda ćedu i ostali Južno Slaveni ideju ovu vrlo lako razumeti a i s radostiju primiti, jer valjda ni u jednoj evropejskoj zemlji ne živi tako spomen istoričeske prošlosti kod naroda kao kod Slavena turskih. [...] I zato se može sigurno računati da će posao ovaj u narodu dragovoljno primljen biti i nisu potrebna desetoljetna dejstvovanja u narodu da bi on samo korist i polzu ovog samostalnog vladanja razumeti mogao.

Srbliji su se među svima Slavenima u Turskoj prvi sobstvenim sredstvima i snagom za svoju slobodu

borili; sljedovatelno oni imaju prvi i puno pravo k tome da ovaj posao i dalje upravljaju [...].

Nova srbska država na jugu odavala bi Evropi sve garancije da će ona biti vrsna i krijepka država i koja će se moći među Austrijom i Rusijom održati. Geografičesko je položenije zemlje, površina zemaljska, bogatstvo na prirodne proizvode i vojeni duh žitelja, dalje uzvišeno i vatreno čuvstvo narodnosti, jednako poreklo, jedan jezik – sve to pokazuje na njenu stalnost i veliku budućnost.

Da bi se opredjeliti moglo šta se učiniti može i kako se u poslu postupiti ima, mora praviteljstvo znati u kakvom se položeniju [svagdar nalaze narodi raznih provincija Srbiju okružavajućih.] Ovo je glavno uslovije tačnog opredjelenija sredstva. Za ovu cjel treba pre svega oštromne, od predponjatija ne zauzete i praviteljstvu verne ljude kao ispitatelje stanja ovih naroda i zemalja poslati [i ovi bi morali] posle svog povratka tačno pismeno izvestije o stvari dati. [Naročito se treba izvestiti] o Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Sjevernoj Albaniji. [U isto vreme nužno je da se tačno poznaje i stanje] Slavonije, Hrvatske i Dalmacije [a razume se da u ovo spadaju i narodi Srema, Banata i Bačke.]

Ljušić 1993, str. 151–163

Ilija Garašanin (1812–1874) bio je jedan od vodećih srpskih političara i državnika u XIX vijeku. Pod raznim uticajima, ali najviše pod uticajem savjetovanja sa češkim političkim emigrantom Franjom Zahom (koji je bio u kontaktu s poljskim političkim emigrantima u Parizu), Garašanin je 1844. godine napisao *Načertanije*, plan buduće srpske spoljne i nacionalne politike. U njemu je iznio glavne ciljeve dugoročne srpske politike na Balkanu, zasnovane na ujedinjenju i oslobađanju teritorija na kojima žive Srbi, uključujući i sušedne/susjedne balkanske zemlje koje su još pod turskom vlašću. Sušedni/susjedni narodi *Načertanije* vide kao srpski imperijalni program.

❓ Što je svrha ovog teksta? Pronađi istorijske argumente koje autor koristi kako bi potkrijepio svoje ideje i uvjerenja.

I-14. Nacionalni zahtjevi u revolucijama 1848.

A. Slovenački zahtjevi

1. Da se svi Slovenci okupe u jednu naciju i naprave sopstvenu skupštinu [...]
2. Da na slovenačkoj teritoriji slovenački jezik bude ono što je njemački na njemačkoj a italijanski na italijanskoj teritoriji [...]
3. Da se omogući uvođenje slovenačkog jezika u svaku instituciju na slovenačkoj teritoriji kada i ako mi to želimo [...]
4. Da svaki službenik zaposlen na slovenačkoj teritoriji potpuno vlada slovenačkim jezikom [...]

Prunk, str. 56

B. Zahtjevanja naroda, usvojeno na velikoj narodnoj skupštini u Zagrebu

Buduć da se u izvanrednom položaju nalazimo i za povratjenje zakonitog stanja potrebno je da imademo zakonitu verhovnu glavu: zato izabramo jednodušno za bana trojedne kraljevine barona Josipa Jelačića Bužimskog, muža svega naroda povjerenje imajućega, kojemu banu ima se predati i zapovjed nad vojskom granice i pravo raspisivanja sabora.

Da se naš državni sabor sazove najkasnije do 1. svibnja ove godine u glavni grad Zagreb.

Krepko i novo sjedinjenje u svakom smislu naše po zakonu i dogodovštini k nama pripadajuće kraljevine Dalmacije s kraljevinom hrvatskom i slavonskom, kao također naše vojničke granice.

Vlastiti nezavisni, našem saboru odgovorni ministri kojega članovi imadu biti ljudi narodu povoljni i od noviega duha napretka i slobode.

Uvođenje narodnog jezika u unutarnje i izvanjsko upravljanje kraljevina naših i zajedno sve više i manje učionice.

Utemeljenje sveučilišta u Zagrebu.

Slobodu štampe, vjere, učenja i govora.

Tako na prvom dojučem kako i na svih budućih državnih sabora naših zastupanje (representaciju) naroda na temelju jednakosti bez razlike stališa.

Jednakost nošenja tereta ili plaćanja štibre i daće sviuh bez razlike stališa.

Podignutje narodne banke.

Ukinuće celibata i uvođenje narodnog jezika u crkvu polag starinskoga hrvatskog prava i običaja.

Horvat, tom I, str. 107–108

C. Nacionalna peticija koju je prihvatila rumunska narodna skupština u Blažu, Transilvanija

1. Rumunska nacija, utemeljena na principima slobode, jednakosti i bratstva, zahtijeva da bude nacionalno nezavisna u političkoj sferi kako bi mogla da ostvari svoja prava kao rumunska nacija, da srazmjerno broju svojih pripadnika ima i predstavnike u Dijetu⁷, da ima svoje zvaničnike u svim organima državne uprave, pravosuđa i vojske u istoj srazmjeri i da može koristiti svoj jezik u svim poslovima koji je se tiču, uključujući i pravosuđe i javnu upravu. Rumunska nacija zahtijeva [pravo da saziva] godišnju opštenacionalnu skupštinu. [...]

3. Rumunska nacija, postavši svjesna prava pojedinca, zahtijeva momentalno ukidanje kmetskog sistema, bez obaveze kmetova da plate bilo kakvu nadoknadu. [...]

7. Rumunska nacija zahtijeva slobodu govora, pisanja i objavljivanja bez cenzure. [...]

8. Rumunska nacija zahtijeva jemstvo slobode pojedinca; niko ne smije biti uhapšen iz političkih razloga. Osim toga, zahtijeva slobodu okupljanja: nikome se ne smije nauditi zbog okupljanja i rasprave koja mirno vodi do sporazuma. [...]

10. Rumunska nacija zahtijeva naoružavanje naroda, ili nacionalnu gardu koja će biti garant i spoljašnje i unutrašnje bezbjednosti zemlje. U rumunskoj miliciji treba da budu Rumuni.

13. Rumunska nacija zahtijeva otvaranje rumunskih škola u svim selima i gradovima, otvaranje rumunskih gimnazija, vojnih i tehničkih instituta, bogoslovija, kao i rumunskog univerziteta koji će država finansirati od poreza koji se ubira od naroda, kao i potpunu slobodu u izboru direktora i profesora i sistematizaciji nastavnih planova. [...]

14. Rumunska nacija zahtijeva da se ukinu privilegije i da teret javnih troškova padne na sve, u zavisnosti od imanja i bogatstva pojedinca.

⁷ Narodna skupština Transilvanije

15. Rumunska nacija zahtijeva da novi ustav Transilvanije donese ustavotvorna skupština [...]; taj ustav mora biti zasnovan na principima pravde, jednakosti i bratstva, kojih se moraju držati i novi građanski, krivični i trgovinski zakoni.

Murgescu, str. 191–192

Godine 1848. revolucije su izbile u više evropskih zemalja, uključujući i Habsburško carstvo i rumunske pokrajine, ali ne i u Srbiji, Grčkoj i Osmanskom carstvu. U Habsburškom carstvu, poslije brze smjene apsolutističkog režima na čelu sa Meternihom, svaka nacija je pokušala da definiše i nametne vlastite interese; od marta do maja 1848. godine održano je nekoliko nacionalnih skupština na kojima su usvojeni nacionalni politički programi. Ipak, borba za politička prava i ustavnu vladavinu ubrzo je pala u zašetak/zasjenak nacionalnih sukoba koji su unijeli razdor među revolucionare i omogućili da Habsburgovci, uz pomoć Rusije, uguše revoluciju 1849. godine.

Koji su glavni zahtjevi Slovenaca, Hrvata i Rumuna? Kako objašnjavaš činjenicu da su mnogi zahtjevi međusobno slični? Izdvoj zahtjeve koji su u tvojoj zemlji danas ispunjeni. Koji su to zahtjevi i zašto su ispunjeni?

I-15. Mitropolit Petar II Petrović Njegoš podržava jugoslovenstvo (Cetinje, 12. mart 1850)

Počitajemi gospodine Fr. Miklošiću,
Ne znam je li Vaš list još počeo izlaziti. Ako je počeo ili kad počne, ja ću se željno na njem prenumerirati, a tako isto i g-n će Milaković Vam posiliti pođekoji prilog za njem. Vi ste na mjesto te možete veliku polzu prinijeti silnome no kukavome i slijepome jugoslavenstvu. Zbogom, dragi Miklošiću, budi mi zdrav i veseo za diku svoga roda. To ti želi tvoj počitatelj i sluga
P. P. Njegoš

P. P. Njegoš, *Izabrana pisma*, Obod, Cetinje, Prosveta, Beograd 1984, str.147.

Za vrijeme ustanka 1848. razvio se jak pokret za ujedinjenje i nezavisnost južnih Slovena. Mitropolit Petar II Petrović (1813–1851) podržavao je ideju jugoslovenstva, smatrajući da je to opcija za oslobođenje od stranih sila, kao i za političku i kulturnu emancipaciju Južnih Slovena. Njegoš je želio da pomogne Srbima i Hrvatima u borbi protiv Ugara, koje je smatrao najvećim neprijateljem obiju nacija. U junu 1849. Njegoš je ponudio ruskom generalu Orlovu odred od 4000–5000 Crnogoraca da se bore u Ugarskoj. Njegoš je krenuo da razmjenjuje pisma s njegovim prijateljem Francom Miklošićem, slovenskim lingvistom (1813–1891). Miklošić je imao doktorat iz prava i slavenskih studija; bio je profesor na Bečkom univerzitetu, kustos Kraljevske biblioteke u Beču i nasljednik Jerneja Kopitara na mjestu cenzora u biblioteci.

I-16. Nezadovoljstvo bosanskih hrišćana pod turskom vlašću, iz pera franjevačkog fratra Frane Jukića (1850)

Ako se u Bosni hrišćanin sudi s Turčinom, to ne može biti pravedno suđenje, a naročito ukoliko je Turčin već sede brade, jer svedočenje hrišćanina ništa ne znači. Sudija uvek kaže: „Slušaj ti, Vlaše, jedan Turčin zna više od hiljadu Vlaha! Ovo je turska zemlja i vi ste njeni podanici, ovde se ne čuju crkvena zvona, već se propoveda turska vera“, itd. Takve su i presude carskog suda. Danas hrišćanin ne može dobiti nikakvo nameštenje u državnoj službi jer je to samo za Turke. Ako hrišćani u Bosni hoće da podignu neku novu crkvu, ili da obnove staru, neće to moći i jadni ljudi će morati da se okupljaju pod vedrim nebom i da golih glava izgovaraju molitve!

Jukić, str. 307–308

Koje elemente nezadovoljstva autor naglašava? Misliš li da je pristrasan? Ako jeste, da li ovaj odlomak možemo posmatrati kao istorijsko svjedočanstvo? Do koje mjere?

I-17. Osmanski carski dekret kojim se proglašava jednakost među podanicima bez obzira na vjeru (1856)

Neka bude kako je ovđe/ovdje određeno. Veliki Veziru, Mehmed Amin Ali-pašo, koji si odlikovan

carskim ordenom Međidije prvog reda i ordenom za lične zasluge, neka te Bog učini velikim i uveća tvoju moć! [...]

Želja mi je da obnovim i proširim novouvedene mjere [...] uz ljubaznu i prijateljsku pomoć velikih sila, naših plemenitih saveznika. [...] Jemstva koja smo dali Hatišerifom od Gilhane, i u skladu sa tanzimatom [...], danas su potvrđena i ojačana, i primijenit ćemo djelotvorne postupke da bi ona imala puni i stvarni učinak.

Sve privilegije i jemstva nepovredivosti duhovnog života koje su moji preci dali *ab antiquo*, i nekih kasnijih vremena, svim hrišćanskim zajednicama i drugim nemuslimanskim grupama koje su pod našom zaštitom stvorene u Carstvu, biće potvrđene i zadržane.

Sve hrišćanske i druge nemuslimanske zajednice obavezne su da u roku koji će se odrediti, a zajedno sa komisijom koju će sačinjavati njeni pripadnici, uz moje odobrenje i pod nadzorom Visoke porte, ispituju koje privilegije i imunitete oni zapravo uživaju, i da to onda razmotre i Porti podnesu zahtjev za reforme koje su potrebne s obzirom na napredak civilizacije i novo doba. Vlast koju je hrišćanskim patrijaršima i episkopima dao sultan Mahmud II i njegovi nasljednici treba uskladiti sa novim položajem koje te zajednice sada imaju zahvaljujući našim velikodušnim i dobročiniteljskim namjerama. [...] Pravila po kojima se patrijarh imenuje doživotno biće promijenjena i vršiće se upravo onako kako to odredi odgovarajući ferman. Crkvene takse, kakve god vrste i prirode bile, biće ukinute i zamijenjene unaprijed utvrđenim prihodom za patrijarha i velikodostojnike. [...] U gradovima, varošima i selima u kojima su svi stanovnici jedne vjere neće se postavljati nikakve prepreke za ponovno podizanje, prema prvobitnim planovima, građevina koje su namijenjene bogoslužju, zatim škola, bolnica i grobalja...

Svako nazivanje pogrdnim imenima ili prozivanje koje za cilj ima da bilo koju grupu podanika Carstva proglasi manje vrijednom od neke druge, i to zbog vjere, jezika ili rase, zauvijek će biti izbrisano iz upravnih protokola. Donijeće se zakon protiv upotrebe uvredljivih riječi, i među privatnim svijetom i od strane vlasti.

Pošto se sve vjere mogu slobodno ispovijedati, nijedan podanik neće biti onemogućivan u služanju svojoj vjeri. [...] Niko neće biti primoravan da promijeni vjeru [...] i [...] svi podanici Carstva, bez obzira na naciju kojoj pripadaju, i bez ikakve razlike, biće primani u državne civilne i vojne škole... Štaviše, svaka zajednica ima pravo da otvara javne škole za nauku, umjetnost i zanate. [...]

Svi krivični, trgovinski i prekršajni postupci koji se vode između muslimanskih i hrišćanskih ili drugih nemuslimanskih podanika, ili između hrišćana i drugih nemuslimana koji pripadaju nekoj drugoj grupi, vodiće se na mješovitim sudovima. Suđenja na tim sudovima će biti javna: suprotstavljene strane će se suočiti i dovesti svoje svjedoke čije će se svjedočenje prihvatati jednako ukoliko se zakunu prema vjerskim zakonima svoje zajednice. [...]

Porezi će se razrezivati isto za sve podanike Carstva, bez obzira na to kom staležu i vjeri pripadaju. Za nadoknadu štete u slučaju nepoštenog prikupljanja poreza, a naročito desetka, koristiće se najbrža i najenergičnija sredstva. Sistem direktnog prikupljanja poreza će postepeno, i što je brže moguće, što se tiče svih državnih prihoda, biti zamijenjen porezom prema zemljišnim planovima.

Vucinich, str. 161–163

 Što je bio cilj turskih vlasti kada su izdale ovaj dekret? Uporedi konkretne mjere ovog dekreta s primjedbama koje su iznijete u prethodnom dokumentu (I-16). Misliš li da je dekret uspio da ojača lojalnost nemuslimanskih naroda osmanskoj državi?

I-18. Neka mišljenja o planu za osnivanje dvojne bugarsko-turske države (1867)

A. Predstavka Centralnog tajnog bugarskog komiteta sultanu Abdulazizu⁸

Dopis,

Njegovom Visočanstvu sultanu Abdulaziz-hanu, našem uzvišenom gospodararu i ocu,

Od Centralnog tajnog bugarskog komiteta

⁸ Sultan od 1861. do 1876. godine

Vaše Visočanstvo!

Sudbina pojedinca i svake nacije je u rukama svemoćnog Boga koji upravlja svijetom. Prije četiri vijeka sudbina je nas, Bugare, i našu dragu otadžbinu stavila pod vlast slavnih osvajača koji su u Evropi stvorili Osmansko carstvo. [...]

Od Vas molimo ljubaznu dozvolu da Vam iznesemo razloge zbog kojih bugarski narod od Vas ponizno traži da se objavi njegova nezavisnost.

Politička nezavisnost

Član 1. Da se formira narodna, na ustavu zasnovana vlast.

Član 2. Da se Bugarska, i sva područja naseljena Bugarima, proglase za nezavisne i nazovu Bugarskim carstvom.

Član 3. Da Bugarsko carstvo bude politički vezano za Osmansko carstvo i da njime vlada car imperator, Njegovo Visočanstvo sultan Abdulaziz i njegovi nasljednici, koji će tituli „osmanski sultan“ dodati i „bugarski car“. [...]

Član 6. Da carev namjesnik bude drugi poslije Njegovog Visočanstva kao vladara države, poslije vlade i izvršne vlasti, vrhovnog komandanta bugarske vojske i vrhovnog sudije.

Član 7. Da carev namjesnik vlada uz pomoć Vijeća sastavljenog samo od Bugara koje bira Narodna skupština. Članovi tog Vijeća treba da među sobom podijele vlast tako da svaki ima svoj resor. Oni imaju pravo da predlažu zakone i prave nacрте државног буџета, који ће, пошто их прихвати Народна скупштина, бити подношени carevom namjesniku na usvajanje. Svi oni zajedno odgovaraju za svoja djela, tako da nijedna odluka carevog namjesnika neće stupiti na snagu ukoliko je ne potpišu članovi Vijeća. [...]

Član 9. Zvanična vjeroispovijest u zemlji je pravoslavlje.

Član 10. Da se pravda sprovodi u skladu s posebnim bugarskim zakonima koje će donijeti Narodna skupština. [...]

Član 11. Da Bugarsko carstvo ima svoju vojsku, organizovanu po novom sistemu i prema posebnom zakonu. [...]

Član 13. Da bugarski jezik bude zvanični jezik.

Član 14. Da budu obezbijeđena sva građanska i politička prava, na primjer: sloboda štampe, pravo na slobodan govor, pravo na održavanje javnih

skupova i rasprava o političkim i društvenim pitanjima itd. a da bude obezbijeđena i lična sloboda, pravo da svako bude gospodar u svom domu, i vjerska tolerancija.

Христоматия, стр. 400–409

Nekoliko tekstova dokazuje napore kojima se želi zasnovati nacionalna država. Međutim, nacionalna država nije jedini predviđeni oblik političke organizacije – zbog specifičnih političkih okolnosti iznijeti su i drugačiji prijedlozi, koji su zapravo bili alternativa nacionalnoj državi.

Analiziraj način na koji bi Bugarska trebalo da bude organizovana u okviru dvojne tursko-bugarske države. Kakav bi bio odnos prema osmanskoj državi? Pokušaj da razumiješ zašto članovi Tajnog komiteta iznose ovakav, a ne nekakav drugačiji prijedlog. Da li znaš za neku dvojnu državu u Evropi?

B. Reakcija Fuad-paše⁹, prema memoarima Hriste Stambolskog

Pošeta/posjeta Fuad-paši. – Istog tog dana, 2. aprila 1867, drugog dana Bajrama, Hristo je otišao Fuad-paši, danas ministru spoljnih poslova, pod izgovorom da želi da mu čestita praznike i predstavi se [...]. Tokom razgovora ministar je govorio o dopisu i rekao da se vlada „a fait sourde oreille“ [pravi gluva] i niko od ministara to nije ni pomenuo. „Ako su Bugari to zaista napisali“, dodao je Fuad-paša, „onda su vrlo sebični; da u Osmanskom carstvu žive samo Turci i Bugari, to bi onda bila druga stvar, ali tu su i Grci, Jermeni, Albanci, Kurdi, Arapi i mnoge druge nacije i svaka od tih nacija treba da ima ista politička i nacionalna prava i privilegije... Ne mogu samo Turci, Grci ili Bugari, kao što se kaže u predstavci, da podržavaju tursku državu, već to moraju činiti svi ravnopravno; ali sve te nacije moraju imati i razumne razloge da to čine. Zato vam kažem“, zaključio je ministar, „sastavljači ove predstavke su sebični i nezreli.“

Stambolski, str. 292–293

⁹ Fuad-paša (1817–1869), jedna od vodećih ličnosti tanzimata, u pet navrata ministar spoljnih poslova i dva puta veliki vezir

Dr Hristo T. Stambolski (1843, Kazanlik – 1932, Sofija), ljekar i javna ličnost. Bio je profesor anatomije na Carskoj medicinskoj školi u Istanbulu, jedan od organizatora zdravstvene zaštite u Bugarskoj nakon 1878. godine. Bio je aktivan u pokretu za stvaranje zasebne bugarske crkve koja će biti nezavisna od grčke patrijaršije.

Prokomentariši stav Fuad-paše. Iz kojih razloga on kritikuje predstavku? Misliš li da je to bio i zvanični stav Osmanskog carstva?

Organizujte raspravu:

Podijelite se u dvije grupe – jedna neka pronađe razloge kojim bi se mogao braniti prijedlog za stvaranje dvojne tursko-bugarske države, a druga neka razmotri stanovište koje zastupa Fuad-paša. Uzimajući u obzir specifične istorijske uslove, možete pokušati da raspravljate o sličnom prijedlogu koji se tiče etničke grupe s kojom se vi identifikujete.

I-19. Projekat ujedinjenja Bugara i Srba u južnoslovensko carstvo pod vlašću srpskog kneza Mihaila Obrenovića (1867)

Protokol

Pošto u današnjim okolnostima narodi pod Turcima moraju krenuti u oslobodilačku borbu, mi, Bugari koji živimo u Bugarskoj, Trakiji i Makedoniji, okupili smo se da razmislimo i nađemo način da oslobodimo voljenu otadžbinu kako bismo se pridružili porodici slobodnih zemalja i svijetu pokazali da postojimo. Da bismo uspjeli u tako važnom poduhvatu, moramo odabrati neki od susjednih/susjednih naroda s kojim bismo mogli doći do slobode na obostranu korist i nijesmo mogli odabrati drugi narod do Srbe, s kojima smo povezani nacionalno, po vjeri i geografskom položaju.

Srbi i Bugari treba da se bratski ujedine u Južnoslovensko Kraljevstvo.

Južnoslovensko Kraljevstvo će se sastojati od srpskog i bugarskog kraljevstva (bugarsko obuhvata Bugarsku, Trakiju i Makedoniju).

Na čelu novoformirane vlade biće sadašnji srpski

knez Mihailo Obrenović, s nasljednim pravom.

To kraljevstvo treba da ima jednu zastavu, i na njoj treba da budu simboli oba naroda. Isto važi i za novac.

Obje zemlje će zadržati svoj jezik kao zvanični, a zvaničnici će biti iz odgovarajućeg naroda i govoriti tim jezikom.

Mi ćemo prihvatiti današnje srpske zakone i prevesti ih na bugarski. Sve regulative Južnoslovenskog Kraljevstva biće, bez izuzetka, objavljene na oba jezika, to jest i na srpskom i na bugarskom.

Dokumenti, 1, str. 434–435

Što misliš, zašto su Bugari odabrali uniju sa Srbijom, a nijesu tražili vlastitu nacionalnu državu? Kako su planirali da sačuvaju svoj nacionalni identitet?

I-20. Ruski izvještaj o planovima za zajedničku rusko-bugarsku državu (1867)

U pismu br. 1 od 15. aprila imao sam čast da obavijestim Vašu ekscelenciju da su u takozvanom Tajnom bugarskom komitetu uglavnom mladi ljudi, da je on osnovan s ciljem da pomogne stvaranju pozitivnog narodnog raspoloženja prema Bugarima u Evropi i da istovremeno podstakne Bugare na pobunu protiv turskog jarma.

Podaci koje sam prikupio ukazuju da je Komitet osnovan dogovorom rumunske stranke Crvenih (liberala) i nekih Bugara. Osim toga, prema tom dogovoru, Rumuni su se obavezali da Bugarima pomognu da se oslobode turske vlasti i proglase Bugarsku za zemlju nezavisnu od sultana.

Nema sumnje da su Rumuni, dogovarajući se s Bugarima, u potaji željeli da ponovo stvore vlaško-bugarsku državu, što bi njima išlo u prilog, koristeći to što će bugarski ustanak stvoriti probleme turskim vlastima. Oni bi onda mogli da proglase nezavisnu Rumuniju, a što se tiče Bugara – njih će ostaviti da se sami snađu. Ali zato su i Bugari imali na umu samo korist koju bi mogli da izvuku od svojih sunarodnika s one strane Dunava [...].

Dokumenti, 1, str. 436

❓ Koji su pravi ciljevi Bugara i Rumuna, prema tvrdnjama ruskog diplomate? Usporedi tekstove I-18, I-19 i I-20. Što misliš, koji bi projekat bio najbolji za Bugare? Usporedi tekstove I-13, I-18, I-19, I-20 i I-41. Koji su politički modeli u njima predloženi?

I-21. O odnosu političke slobode i nacije u XIX vijeku – urednički komentar Ljubena Karavelova u listu *Svoboda* (novembar 1869)

Kao što je suvozemnim životinjama potreban vazduh a ribama voda, tako je čovjeku najpotrebnija i najpreča sloboda. Bez slobode, čovjek ne može biti čovjek, već samo pola čovjeka; bez slobode, čovjek ne može biti ono što je priroda od njega načinila, pa, dakle, ne može biti ni srećan. Sve što je potrebno pojedincu, potrebno je i čitavoj naciji. Jedino nacija koja ima svoj istorijski život, i unutrašnju i spoljašnju slobodu, to jest ona koja

je politički i intelektualno nezavisna, može da živi i da prosperira. Svaka nacija koja nema političku slobodu uvijek je, čak i kad ima najliberalniju vladu, izložena neprimjetnom uticaju centralizma i vladajuće nacije, i rijetko kada taj uticaj pozitivno djeluje na porobljenu naciju.

Karavelov, str. 165

🔑 Ljuben Karavelov (1834/1835–1879), pisac, novinar, organizator i ideolog bugarskog nacionalnog oslobodilačkog pokreta. Osnovao je najveću bugarsku revolucionarnu organizaciju i bio urednik njenih novina. Smatra se jednim od utemeljivača nove bugarske književnosti.

❓ Analiziraj tvrdnju da je „sve što je potrebno pojedincu, potrebno je i čitavoj naciji“. Usporedi ovaj tekst sa tekstom III-1 koji je napisao Dimitrije Bolintineanu. Što ovi autori žele da nam saopšte? Što misliš, zašto oni ističu ideju nacije?

► Sl. 1. Slovenija: Tabori (1869)

🔑 Liberalno orijentisani Slovenci slijedili su primjer Čeha i organizovali „tabore“, sastanke na otvorenom, u znak podrške programu za ujedinjenu Sloveniju. Tokom dvije godine, sve dok Beč nije zabranio te javne forume, Slovenci su se okupljali na raznim mjestima, slušali govornike i donosili odluke o nacionalnim pitanjima.

❓ Što je svrha čitave ove slike? Kakav je smisao fotografije u centru? Kakva je veza između pejzaža i nacionalnih vrijednosti?

Slovenska, str. 232

I-22. Ferman kojim je osnovana Bugarska egzarhija (1870)

Svi naši poslušni podanici i građani našeg Carstva uživaju punu i stalnu slobodu vjeroispovijesti i sva druga prava, žive u uzajamnom skladu i prijateljstvu, kao što i treba da bude sa sugrađanima i u obrazovanom narodu... Ipak, na našu veliku žalost, vidjeli/vidjeli smo neslogu i nesporazume do kojih je, uprkos našoj dobroj volji, došlo između bugarskih hrišćana i grčke patrijaršije...

1. Osniva se „Bugarska egzarhija“, teritorija sa zasebnom vjerskom vlašću. Ona će obuhvatiti dolje navedene episkopije i eparhije i neka druga mjesta. Egzarhija će imati pravo da se bavi svim crkvenim pitanjima u toj vjeroispovijesti.

2. Najviši čin među sveštenicima nosiće zvanje „egzarh“ i biće kanonski predsjedavajući/predsjedavajući bugarskog Svetog sinoda, čije će sjedište/sjedište uvijek biti tamo đe/gdje je on. [...]

3. Prema crkvenim kanonima, taj egzarh, postavljen našim beratom (ukazom), mora u liturgiji da pomene ime carigradskog patrijarha.

Prije nego što se odabere osoba podobna da postane egzarh prema crkvenim kanonima, treba tražiti mišljenje i pristanak moje vlade. [...]

[...]

Ukoliko svi, ili barem dvije trećine hrišćana koji žive van pomenutih mjesta, žele da pređu u nadležnost te egzarhije, i ako se to dokaže, njima će biti dopušteno da to učine.

Христоматия, str. 268–271

Bugarska egzarhija je bila zasebna organizacija u okviru pravoslavne crkve, osnovana februara 1870. godine turskim fermanom (sultanovim ukazom). Postojala je sve do 1953, kada je uzdignuta na stepen patrijaršije.

Što misliš, zašto su turske vlasti prihvatile stvaranje autonomne Bugarske egzarhije? Iz kog su razloga, prema tvom mišljenju, pravoslavni Bugari željeli da imaju svoju autonomnu crkvenu organizaciju, odvojenu od Carigradske patrijaršije?

I-23. Rezultati ispitivanja o pripadnosti crkvi u Skopskoj i Ohridskoj episkopiji (1874)

Poslije ispitivanja povodom postavljanja bugarskih episkopa u Skopsku i Ohridsku eparhiju prema tački 10 fermana o osnivanju Bugarske egzarhije, utvrđeno je da od 8.698 hrišćanskih porodica u Skopskoj eparhiji samo 567 želi da ostane u okviru grčke patrijaršije, a preostalo 8.131 domaćinstvo opredijelilo se za Bugarsku egzarhiju.

Prema podacima od 21. muharema 1291. (27. februara 1874) iz Solunskog vilajeta, rezultati ispitivanja u gradu Ohridu i okolnom području pokazuju da je samo 139 muškaraca reklo da bi ostalo u grčkoj patrijaršiji, a 9.387 izjasnilo se za prelazak pod nadležnost Bugarske egzarhije.

Христоматия, str. 280

Kako komentarišeš rezultate ispitivanja? Koji su nam podaci još potrebni da bismo bolje razumjeli te rezultate? Da li je u XIX vijeku bilo neobično da se samo muškarci izjašnjavaju? Da li je pravično to što je u Skopskoj eparhiji čitavo domaćinstvo imalo samo jedan glas?

I-24. Hristo Botev: Zašto Bugari treba da se bore za nacionalno oslobođenje (1875)

Istorija našeg naroda je tužna i mračna, a njegova sadašnja situacija teška i mučna.

Drugim riječima, Bugari su robovi Turaka, robovi samih sebe, robovi oruđa kojim rade, pa čak i vlastitog obrazovanja i kulture. Ako pogledate kako rade, viđete/vidjećete da rade kao tegleća marva, samo jedan pogled na njihove neprimodne patnje, i njihova lica, i odmah ćete se uvjeriti da zaista „rade kao konji, skupljaju kao pčele i žive kao svinje“.

Istina je da su mnogi stranci pisali, i da još uvijek pišu mnogo o našoj vrednoći, našoj nadarenosti i kulturnom napretku. No, gotovo svaki od tih spisatelja je dokazao, ili matematički dokazuje da mi, kako bismo razvili svoje još neiskorišćene sposobnosti i postali „Prusi juga“ ili „Englezi istoka“, moramo zbaciti varvarski turski jaram, osloboditi se tog neljudskog ropstva koje sputava sve naše moći, i

izgraditi bosforski bulevar slobodne južnoslovenske konfederacije.

Botev, str. 85–86

Hristo Botev (1847–1876), nacionalni heroj, pjesnik, novinar i revolucionar. Živio i radio uglavnom u Rumuniji. Bio vođa bugarskog nacionalnog oslobodilačkog pokreta 1874–1875. Maja 1876. godine prešao Dunav s malobrojnim odredom ustanika i poginuo u sukobu sa turskom vojskom. Napisao je samo dvadeset pjesama, ali to je bilo dovoljno da postane klasik bugarske književnosti.

Što je cilj ovog teksta? Kako je pisac pokušao da naglasi ponos Bugara? Što misliš, zašto pisac insistira na ideji da bi Bugari mogli biti „Prusi juga“, odnosno „Englezi istoka“? Na koga se u tvojoj zemlji najčešće misli kad se kaže „Evropljanin“?

I-25. Politički program Centralnog bugarskog dobrotvornog društva (Bukurešt, novembar 1876)

Da bi došlo do mira na istoku, da bi se zaustavilo neprestano nasilje Turaka koji ne poštuju nikakvo ljudsko pravo, i da bi se ispunile pravične želje bugarskog naroda, Evropa mora pomoći u sprovođenju sljedećeg programa:

1. Treba ponovo uspostaviti bugarsku državu koja obuhvata Bugarsku, Makedoniju i Trakiju i u kojoj Bugari preovlađuju.
2. Bugarska država treba da ima nezavisnu vladu i ustav koji će donijeti zakonodavno tijelo, izabrano od strane naroda.
3. Sve oblasti života treba urediti posebnim zakonima koji će biti u skladu s ustavom i potrebama naroda.
4. Sve manjine koje žive među Bugarima treba da imaju ista politička i građanska prava.
5. U bugarskoj državi treba da vlada potpuna sloboda savjesti.
6. Svi građani moraju biti obavezni da služe vojsku i pohađaju osnovno obrazovanje.

Христоматия, str. 609

Pošto je u Bugarskoj avgusta 1876. ugušen Aprilski ustanak, bugarske izbjeglice u Rumuniji osnovale su Centralno bugarsko dobrotvorno društvo, političku organizaciju čiji se glavni politički zahtjev tiče nacionalnog oslobođenja Bugara.

Kako objašnjavaš izraze koji su ovđe/ovdje upotrijebljeni protiv Turaka i Osmanskog carstva? Misliš li da oni imaju neke veze s tim što su Turci ugušili Aprilski ustanak 1876. godine, ili su to jednostavno uopšteniji retorički argumenti? Kako su autori ovog teksta planirali da stvore bugarsku državu? Kako su oni zamislili organizaciju te nove države?

I-26. Albanska pjesma napisana u vrijeme Berlinskog kongresa (1878)

Molim vas, oprezni budite
S Albanijom,
Nemojte je poderati
Kao da je siročče,
Jer nijesmo mi ni Grci, ni Bugari,
Pa ni Crnogorci
Mi smo samo Albanci
I želimo jedino slobodu...

Brahimi, str. 62

Kao ni druge balkanske nacije, tako ni Albanci nijesu imali svog predstavnika na Berlinskom kongresu, ali su i albanske vođe pokušavale da definišu nacionalne ciljeve i pridobiju javno mnjenje za te ciljeve.

Kakva je svrha ove pjesme? Što pjesnik želi da kaže time što nabroja nazive naroda koji žive na području đe/gdje i on?

I-27. Berlinski mirovni ugovor (1878)

Ugovor između V. Britanije, Austrougarske, Francuske, Njemačke, Italije, Rusije i Turske. Berlin, 13. jul 1878. godine

Član I Bugarska se konstituiše kao autonomna i zavisna kneževina pod vrhovnom vlašću njegovog

carskog veličanstva Sultana. Kneževina će imati hrišćansku vladu i nacionalnu miliciju.

Član XXIII Visoka porta preuzima obavezu da na ostrvu Krit dosljedno primjenjuje Organski zakon iz 1868. godine uz modifikacije koje se mogu smatrati pravičnim. Slični zakoni prilagođeni lokalnim potrebama, osim u pogledu oslobođenja od plaćanja poreza koje je priznato Kritu, uvešće se i u drugim djelovima Turske u njenom evropskom dijelu, za koje ovim ugovorom nije predviđena posebna organizacija. Visoka porta će uputiti posebne komisije, u kojima će u znatnoj mjeri biti zastupljen domaći element, koje će razraditi detalje novih zakona u svakoj pojedinoj provinciji. Planovi organizacije koji proisteknu iz ovih aktivnosti podnijeće se Visokoj porti na razmatranje koja će se, prije proglašavanja akata na osnovu kojih će oni stupiti na snagu, konsultovati sa Evropskom komisijom ustanovljenom za Istočnu Rumeliju.

Član XXV Provincije Bosnu i Hercegovinu će zapošesti/zaposjesti i njima upravljati Austro-Ugarska. Budući da vlada Austro-Ugarske ne želi da preuzme upravljanje u Novopazarskom sandžaku, koji se prostire između Srbije i Crne Gore u pravcu jugoistoka na drugoj strani Mitrovice, osmanska administracija će tamo i dalje obavljati svoje funkcije. Međutim, da bi se obezbijedili održavanje novog političkog stanja, kao i sloboda i bezbjednost komunikacija, Austro-Ugarska zadržava pravo da u cijelom ovom dijelu nekadašnjeg vilajeta Bosne drži svoje garnizone i da koristi vojne i trgovačke puteve. U tom cilju, vlade Austro-Ugarske i Turske zadržavaju za sebe pravo da se dogovore o detaljima.

Član XXVI Visoka porta, kao i sve one Visoke strane ugovornice koje to do sada nijesu učinile, priznaju nezavisnost Crne Gore.

Član XXVII Visoke ugovorne strane saglasne su u sljedećim odredbama: u Crnoj Gori razlike u vjeri i vjeroispovijesti neće moći da budu smetnja da neko iz tog razloga bude isključen ili spriječen da uživa svoja građanska ili politička prava, da ne bude primljen u javne službe, na položaje, i da mu se ne ukazuju počasti ili da ne obavlja razne zanate ili zanimanja, ma u kome mjestu to bilo. Biće obezbijeđena sloboda vršenja vjerskih obreda svim državljanima Crne Gore i strancima; neće

se moći činiti nikakve smetnje, bilo u hijerarhijskoj organizaciji raznih crkvenih zajednica bilo u njihovim odnosima sa svojim duhovnim starješinama.

Član XXXIV Visoke strane ugovornice priznaju nezavisnost Kneževine Srbije, u zavisnosti od uslova izloženih u sljedećem članu.

Član XXXV Ni za jedno lice u Srbiji razlika u vjerskoj opredijeljenosti ili konfesiji ne smije biti povod za isključenost ili nemogućnost u pogledu uživanja građanskih ili političkih prava, rada u javnim službama, obavljanja javnih funkcija i ukazivanja počasti, kao ni u pogledu obavljanja pojedinih profesija i djelatnosti, u bilo kom mjestu. Sloboda i javno praktikovanje svih oblika ispovijedanja vjere obezbijediće se svim domaćim licima u Srbiji, kao i strancima, i neće biti nikakvih prepreka u pogledu hijerarhijske organizacije pojedinih zajednica niti u pogledu njihovih odnosa s njihovim duhovnim poglavarima.

Član XLIII Visoke strane ugovornice priznaju nezavisnost Rumunije, pod uslovima izloženim u sljedećim članovima.

Član XLIV Ni za jedno lice u Rumuniji razlika u vjerskoj opredijeljenosti ili konfesiji ne smije biti povod za isključenost ili nemogućnost u pogledu uživanja građanskih ili političkih prava, rada u javnim službama, obavljanja javnih funkcija i ukazivanja počasti, kao ni u pogledu obavljanja pojedinih profesija i djelatnosti, u bilo kom mjestu. Sloboda i javno praktikovanje svih oblika ispovijedanja vjere obezbijediće se svim domaćim licima u Rumuniji, kao i strancima, i neće biti nikakvih prepreka u pogledu hijerarhijske organizacije različitih zajednica niti u pogledu njihovih odnosa s njihovim vjerskim poglavarima. Podanici i državljani svih Sila, trgovci i druga lica, biće u Rumuniji ravnopravno tretirani bez obzira na vjeru, na temelju potpune jednakosti.

Član XLV Kneževina Rumunija vraća njegovom veličanstvu ruskom Caru onaj dio teritorije Besarabije koji je odvojen od Rusije Pariskim ugovorom iz 1856. godine, koji je na zapadu ograničen srednjim tokom rijeke Prut a na jugu srednjim tokom rukavca Kilija i ušćem Stari Stambol [današnja država Moldavija].

Član LVIII Visoka porta ustupa Ruskoj carevini teritorije Ardahan, Kars i Batum [današnje Jermenija i Gruzija, sa malim dijelom ševeroistočne/sjeveroistočne Turske] u Aziji, zajedno sa lukom ove posljednje pomenute teritorije.

Član LIX Njegovo veličanstvo Car Rusije izjavljuje svoju namjeru da Batum bude slobodna luka, uglavnom trgovačka.

Član LXII Budući da je Visoka porta izrazila namjeru da održava načelo vjerske slobode, kao i da mu da najšire tumačenje, Strane ugovornice primaju k znanju ovu spontanu izjavu. Vjerska razlika ne smije ni u kojem dijelu Osmanskog carstva biti povod za isključenost ili nemogućnost bilo kojeg lica u pogledu uživanja građanskih ili političkih prava, rada u javnim službama, obavljanja javnih funkcija i ukazivanja počasti, ili obavljanja pojedinih profesija i djelatnosti, u bilo kom mjestu. Sloboda i javno praktikovanje svih oblika vjere obezbijediće se svima i neće biti nikakvih prepreka u pogledu hijerarhijske organizacije pojedinih zajednica niti u pogledu njihovih odnosa s njihovim duhovnim poglavarima.

Duhovna lica, hodočasnici, kao i monasi svih nacionalnosti koji putuju u evropski dio Turske, ili u njen azijski dio, uživati će ista prava, povlastice, kao i privilegije.

Gore pomenutim licima i njihovim vjerskim, dobrotvornim i drugim ustanovama u svetim mjestima

i drugde/drugdje priznaje se pravo na službenu zaštitu od strane diplomatskih ili konzularnih agenata Sila u Turskoj. Izričito se zadržavaju prava koja ima Francuska, i u potpunosti se podrazumijeva da se ne mogu vršiti nikakve izmjene kada je u pitanju status kvo svetih mjesta. Monasi na Svetoj gori, bez obzira na to iz koje zemlje potiču, zadržati će svoje ranije posjede/posjede i povlastice i uživaju, bez ikakvog izuzetka, potpuno jednaka prava i prerogative.

www.fordham.edu/halsall/mod/1878berlin.html, prevod preuzet sa http://www.mfa.gov.yu/History/1878_s.html

 Nacrtaj tri karte: jednu sa situacijom prije 1878. godine, drugu koja će prikazati teritorijalne pretenzije svake od etničkih grupa i treću na kojoj se vidi ishod sporazuma u Berlinu. Što primjećuješ?

Igra: Zamisli da si na mjestu drugoga

Napiši sastav od 400 riječi u kojem ćeš iznijeti vlastite prijedloge za rješenje situacije na Balkanu. Izaberi jednu od sljedećih uloga – budi Rus, Njemaac, Francuz, Britanac, predstavnik Austrougarske, ili pak diplomata, predstavnik Osmanskog carstva, Albanac, Bugarin, Rumun, Srbin, Hrvat, Crnogorac, Slovenac, Grk, ali svakako izaberi identitet koji nije tvoj. Obrazloži svoj izbor.

► **Sl. 2. Grčka između Turske i Evrope.**
Karikatura iz lista *Aristophanes* (1882)

Louvi, str. 230

Turska: „Pusti me, poješću novorođenče.“
 Evropa: „Nazad, gospođo Turska, zahvaljujući
 meni ti uopšte postoji.“

Zašto je Grčka predstavljena kao novorođenče? Opiši ukratko kako su predstavljene ove tri figure. Prema tvom mišljenju, što je autor karikature htio da poruči čitaocima?

I-28. Zašto Albanci žele zasebnu albansku državu (1886)

Mi želimo ono što želi svaka nacija: „zasebnu državu u kojoj će se svi ljudi iste krvi okupiti kao što se porodica okuplja u jednoj kući“.

Kondo, str. 126

Odlomak iz teksta koji je objavio Jeronim (Đirolamo) de Rada (1814–1903) u dvojezičnom časopisu *Fiamuri i Arbrit – La Bandiera dell’Albania (Albanska zastava)*. Jeronim je bio pjesnik i izdavač drugog dvojezičnog časopisa *L’Albanese d’Italia*. Živio je u Italiji.

Zašto pisac upoređuje porodicu i naciju? Pokušaj da zaključiš kako takva vizija na dugi rok utiče na odnos prema drugim narodima koji žive na istoj teritoriji.

I-29. Šećanja/sjećanja Ivana Hadži-Nikolova¹⁰ na razgovore iz 1892. godine, koji su doveli do stvaranja VMRO (1893)

Jula 1892. godine došao sam u Sofiju da potražim Kostu Sahova koji je izdavao makedonske novine, tražio sam uglednog Makedonca koji će u Solunu stati na čelo revolucionarne organizacije čiji je cilj oslobođenje Makedonije.

Pošto me je saslušao, Sahov je rekao: „Shvatam šta hoćete, ali ovđe/ovdje nećete pronaći prave ljude. Ovđe/ovdje samo pričaju, a kada treba nešto uraditi, onda nema nikog. Samo s jednim čovjekom možete ozbiljno razgovarati o makedonskom pitanju. To je učenik vojne škole Goce Delčev.“¹¹ Dogovorili smo se da Kosta Sahov poruči Goce Delčevu da želim da se sretnem s njim i da bismo mogli da se vidimo u neđelju/nedjelju u dva po podne kod Sahova. U dogovoreno vrijeme stigao sam u štampariju i tamo ih zatekao kako razgovaraju u jednom ćošku. Plan za stvaranje organizacije:

1. Organizacija treba da bude osnovana u Makedoniji, a ne u Sofiji, jer ako bude osnovana u Sofiji, onda bi Grci i Srbi mogli da kažu da ju je stvorila bugarska vlada, a zatim i da sami stvore slične organizacije i na kraju ništa od svega ne bi bilo. Osim toga, organizacija treba da bude tajna.

2. Osnivači moraju biti iz Makedonije kako bi neprestano bili u dodiru s makedonskim stanovništvom, izlagali se istim opasnostima kojima će biti izloženi njihovi sljedbenici i tako lakše zadobili povjerenje ljudi.

3. Moto treba da bude: „Autonomija za Makedoniju“. Da bi bilo neke nade u uspjeh, naši se zahtjevi moraju pozivati na član 23 Berlinskog ugovora. Da bi bila samostalna, Makedonija se mora iščupati iz ruku ne samo Turaka, već i Srba i Grka. Kada budu određene granice autonomne Makedonije, tada Srbi i Grci više neće biti u prilici da traže neke njene djelove, ali ako budemo htjeli da se spojimo sa Bugarskom, onda će i Srbi i Grci željeti neki dio. Naš zadatak treba da bude očuvanje Makedonije kao cjeline, a to će se ostvariti jedino ako Makedonija bude samostalna.

4. Organizacija treba da bude nezavisna i samosvojna, ne smije da ima bilo kakve veze ili da izvršava bilo kakve zadatke koje bi joj dale vlade sušednih/susjednih zemalja, jer bi tako potpala pod njihov uticaj. Ona takođe ne smije biti oruđe bilo koje vlade koja bi željela da izazove reakciju neke druge sušedne/susjedne vlade.

5. Od Makedonaca u Bugarskoj i bugarskog naroda mi tražimo samo materijalnu i moralnu podršku, bez uplitanja u naše poduhvate.

Poslije četiri sata razgovora, Kosta Sahov i Goce Delčev prihvatili su plan. Goce je rekao: „Slušajte, gospodine Hadži-Nikolov, toliko je vremena prošlo, neka prođe još jedna godina. Za godinu dana ću završiti vojnu školu i postati oficir. Napustiću sve to i otići u Solun i tamo ćemo osnovati revolucionarnu organizaciju“.

Makedonium, str. 29–30

¹⁰ Ivan Hadži-Nikolov (1861–1934), jedan od osnivača VMRO

¹¹ Goce Delčev (1872–1903), istaknuta ličnost makedonske oslobodilačke borbe

Poslije Berlinskog kongresa, Makedonija je ostala najvažnija turska teritorija u Evropi. Zbog etnički mješovitog stanovništva, u njoj su ubrzo počeli da se nadmeću bugarski, grčki i srpski nacionalizam. VMRO je osnovan 1893. godine. Ta organizacija je stajala iza neuspješnog Ilindenskog ustanka 1903. godine. Tokom balkanskih ratova Makedonija je okupirana i na kraju su je među sobom podijelile Bugarska, Grčka i Srbija. Poslije Prvog svjetskog rata VMRO se od pokreta za nacionalno oslobođenje polako pretvorio u fašističku i terorističku organizaciju koja se djelimično finansirala i od trgovine drogom, vodila gerilski rat, prije svega protiv Srbije (Jugoslavije), i neformalno kontrolisala dio bugarske Makedonije. Ta organizacija je značajno uticala na politički život u Bugarskoj sve do 1934. godine, kada su je bugarske vlasti nasilno rasturile.

Procijeni, na osnovu ovog teksta, koji su praktični problemi stajali na putu stvaranju jedne političke organizacije u jugoistočnoj Evropi krajem XIX vijeka. Što misliš, zašto je bilo važno uočiti razliku između samostalnosti i nezavisnosti?

I-30. Deklaracija kojom VMRO obavještava velike sile o odluci da započne oružani ustanak (1903)

Nekažnjeno nasilje muhamedanaca i sistematski pritisak vlasti prisilio je hrišćane iz Makedonije i područja Jedrena da krenu u sveopštu oružanu borbu. Oni su pribjegli tom ekstremnom rješenju tek kada su se kao neuspješna pokazala sva druga sredstva u pokušaju da se Evropa podstakne na intervenciju u duhu međunarodnih sporazuma, koji bi trebalo da određuju uslove života. Intervencija spolja je i dalje jedini način da se ukloni zlo i zaustavi krvoproliće.

Dosadašnji jalovi pokušaji da se palijativnim mjerama poboljša turska vlast samo su povećali muhamedanski fanatizam i državni pritisak – strano miješanje će dati rezultate samo ukoliko se zahvaljujući njemu uradi sljedeće:

1. U dogovoru s velikim silama treba za glavnog upravitelja postaviti hrišćanina koji nikada nije

uzimao učešća u turskoj upravi i koji bi bio nezavisan od Visoke porte u obavljanju svojih dužnosti;

2. Treba omogućiti trajnu zajedničku međunarodnu kontrolu, uz široka ovlašćenja za sankcionisanje.

Objasnivši uzroke ovog očajničkog čina narodnog otpora, kao i mjere koje bi mogle da stanu na put njegovih posljedica, VMRO sa sebe skida svaku odgovornost i objavljuje da će voditi borbu sve dok u potpunosti ne ostvari svoje ciljeve, a energiju za to nalazi u uviđanju svojih dužnosti i razumijevanju na koje nailazi u čitavom svijetu.

Odbrani, str. 484

Što je cilj ovog teksta? Što su njegovi autori htjeli da postignu? Da li je oružani sukob u njemu predstavljen kao željeni cilj ili kao nametnuto sredstvo za ostvarenje drugih ciljeva?

I-31. Političko rješenje makedonskog pitanja mora se tražiti u okviru Osmanskog carstva. Stav Krste Misirkova (1903)

[...] Ukoliko vjerskom propagandom treba onemogućiti ujedinjavanje makedonskih intelektualaca i makedonskog naroda, onda, prije svega, treba stvoriti jedinstvenu crkvu u Makedoniji, to jest Ohridsku arhiepiskopiju koja će biti „arhiepiskopija za čitavu Makedoniju“.

Vjerska propaganda možda ima nešto protiv ujedinjavanja makedonske inteligencije i makedonskog naroda samo iz nacionalnih razloga. Ako je tako, onda je prirodno da uz zahtjev za crkvenu reformu ide i zahtjev za obrazovnu reformu, to jest da arhiepiskopija preuzme kontrolu nad školovanjem i prilagodi ga nacionalnosti svojih parohijana: u grčkim eparhijama će se predavati na grčkom, u vlaškim na vlaškom, a u slovenskim na makedonskom.

Tako će biti uklonjena svaka nacionalna i vjerska propaganda koja je ljude do sada podvajala na zavađene grupe i biće mira među narodom, i za Makedoniju i za Tursku i za Evropu. [...]

Takav ishod je najbolji i za Tursku. [...] Ukoliko se, s druge strane, kaže da u Makedoniji nema više slovenskih grupacija, nego je samo jedna, koja nije ni bugarska niti srpska, i ukoliko se Makedonija

izdvoji u autonomnu arhiepiskopiju, onda će se Turska jednim potezom riješiti uplitanja triju susjednih/susjednih država u makedonska pitanja.

Naši nacionalni interesi nalažu makedonskoj inteligenciji i makedonskom narodu da pomogne Turskoj da izađe iz teškog položaja u koji su je stavile nacionalna i vjerska propaganda koje kolaju Makedonijom, kao i države koje u Makedoniji imaju svoje interese. Ne moramo se udružiti sa Bugarskom, Srbijom ili Grčkom. Integritet turske teritorije je važniji nama nego Rusiji ili zapadnoj Evropi. Turska ima najbolji geografski položaj. Pripadnost turskoj državi i očuvanje integriteta te države nama, makedonskom narodu, omogućava da uživamo puna građanska prava u čitavoj Turskoj. To pravo nam omogućava i značajne materijalne dobitke. Zbog toga makedonska inteligencija, ukoliko se usredsredi najprije i najviše na vlastite interese, treba da upotrijebi sve svoje moralne snage u cilju očuvanja integriteta Turske. Zauzvrat bismo mogli očekivati, i imali bismo se pravo tome nadati, da će nam naš velikodušni gospodar dati potpunu autonomiju u crkvenim i obrazovnim pitanjima, punu jednakost pred zakonom i samostalnu vlast u Makedoniji. [...]

Ovakav miroljubivi plan makedonskog naroda naići će na podršku i priznanje velikih sila koje žele da očuvaju integritet Turske.

Odrani, str. 551–552

Krste Misirkov je, zajedno sa Dimitrijem Čupovskim, član grupe aktivnih makedonskih studenata u Sankt Peterburgu prvih decenija XX vijeka. Njegova knjiga *O makedonskom pitanju*, objavljena 1903. godine u Sofiji, dala je veliki doprinos razvijanju makedonskog identiteta kod mnogih žitelja tog područja.

Zašto je Krste Misirkov smatrao da je očuvanje Osmanskog carstva najbolje rješenje za Makedonce? Kakva je uloga crkve u tom projektu? Da li bismo mogli zaključiti da je pisac pokušao da predstavi Osmansko carstvo kao alternativu nacionalnoj državi? Uporedi tekstove I-25 i I-26, uzimajući u obzir činjenicu da je ustanak Makedonaca ugušen 1903. godine.

I-32. Plan Aurela C. Popovicija za pretvaranje Austrougarskog carstva u federativnu državu pod imenom „Sjedinjene Države Velike Austrije“ (1906)

Osnovni principi saveznog ustava

Čitava sadašnja teritorija Austrougarskog carstva, izuzev Bosne i Hercegovine, podijeliće se, prema nacijama koje u njoj žive, na sljedeće nacionalne i političke jedinice: Njemačka Austrija, Njemačka Češka, Njemačka Moravska (Šlezija), Češka, Mađarska, Transilvanija, Hrvatska, Zapadna Galicija, Slovačka, Ukrajina, Vojvodina, Erdelj, Tirol i Trst.

Ovih 15 nacionalnih država čine saveznu monarhiju koja se zove „Sjedinjene Države Velike Austrije“ pod krunom Njegovog Visočanstva Cara Franje Josifa I. Svi građani nacionalnih država istovremeno su i austrijski građani. Svako može da koristi svoja politička prava samo u jednoj državi.

[...]

Carska, to jest savezna vlada, sačinjena je od predstavnika nacionalnih država.

Kancelar, kog postavlja car, na čelu je carske, to jest savezne vlade.

Carski parlament čine:

- a) Poslanički dom
- b) Senat

[...]

Vlade nacionalnih država šalju svoje predstavnike u saveznu vladu u sljedećoj srazmjeri:

Njemačka Austrija 7, Mađarska 7, Češka 5, Transilvanija 4, Hrvatska 3, Zapadna Galicija 3, Njemačka Češka 2, Slovačka 2, Njemačka Moravska (Šleska) 2, Ukrajina 1, Vojvodina 1, Tirol 1, Trst 1, Erdelj 1, što je u ukupno 42. [...]

Svaka nacionalna država ima parlament, svoju vladu i pravosuđe.

Car postavlja namjesnika koji vodi vladu svake od nacionalnih država. Namjesnik mora biti građanin date države.

Članove vlade takođe postavlja car, ali uzimajući u obzir prijedloge namjesnika.

Svaka država ima svoj ustav. Da bi ustav stupio na snagu, mora ga odobriti car. Od tog trenutka nacionalna država može samostalno da koristi sva svoja prava.

Carstvo garantuje integritet teritorije nacionalne

države, kao i njenu autonomiju, ukoliko ta autonomija nije ograničena ustavom Carevine i posebnim nacionalnim ustavom. [...]

Svaka nacionalna država odlučuje koji će jezik biti prihvaćen kao zvanični.

Jezik za unutrašnju komunikaciju unutar Carstva je njemački.

U carskom parlamentu svaki poslanik može da se obraća skupštini na maternjem jeziku. [...]

Svi zakoni, dekreti i objave carskih vlasti treba da budu sastavljeni i objavljeni samo na zvaničnom jeziku nacionalne države na koju se odnose.

Svi dopisi carskih vlasti, uključujući i vojne, treba da budu samo na odgovarajućem nacionalnom jeziku.

Sve kovanice i papirni novac, kao i svi jezici država članica, takođe treba da budu u upotrebi.

[...]

Beč je glavni i prijestoni grad Carstva.

Popovici, str. 288–297

Aurel C. Popovici (1863–1917), rumunski publicista porijeklom iz Transilvanije. Studirao medicinu i političke nauke u Beču i Gracu, bio član Rumunskog nacionalnog komiteta u Transilvaniji i borio se za prava Rumuna u okviru Austrougarskog carstva. Plan za proširenje austrougarske dvojne monarhije i stvaranje pravog federativnog uređenja nastao je u okviru pokušaja grupe intelektualaca, koju je okupio prijestolonasljednik, nadvojvoda Franc Ferdinand, da nekako ojačaju monarhiju ugroženu bujanjem raznih nacionalizama.

Kako je Aurel C. Popovici zamislio odnos nacionalnog i saveznog nivoa? Pokušaj da razumiješ zašto je on radije prihvatao federalno uređenje, nego stvaranje zasebnih nacionalnih država.

I-33. Britanski ambasador u Osmanskom carstvu piše o pokušajima Albanaca da dobiju vlastitu nacionalnu državu (1912)

Lord Gošen, tada njegova ekscelencija ambasador u Carigradu, u izvještaju o tom pitanju jezgrovito je izrekao suštinu stvari: „Ne može se poreći da je albanski pokret sasvim prirodan. Albanci, stara i zasebna rasa, koliko i sve iz njenog okruženja, uvidjeli/ uvidjeli su da se ti sušedni/susjedni narodi nalaze pod zaštitom nekih evropskih sila i da se njihove želje za samostalnijim životom ispunjavaju [...] dok prema njima ne postoji takav odnos. Njihova nacija se ignoriše, [...] predlaže se razmjena teritorija, javljaju se i druge poteškoće, ali stalno na štetu Albanije, a Albanci bivaju ostavljeni na milost i nemilost Slovena i Grka, koji se ne obaziru na njihove nacionalne zahtjeve.“

Durham, str. 72

► Sl. 3. Proglašenje albanske nezavisnosti u Valoni (1912) – gravura iz tog perioda

Hudhri, str. 44

Figura desno od zastave predstavlja Skenderbega.

Koji je glavni element na ovoj gravuri? Što misliš, zašto je trenutak objavljivanja nezavisnosti povezan sa nacionalnim simbolima? Kakva je uloga Skenderbega na ovoj slici?

I-34. Govor Kemal-paše u Damasku o odnosu Turaka i Arapa (1913)

[...] Želim da vam kažem sljedeće: turski pokret koji sada vidite u Istanbulu, i islamskim zemljama u kojima žive Turci, ne gaji nikakvo neprijateljstvo prema Arapima. Vi vrlo dobro znate da je već bilo grčkih, bugarskih, jermenskih pokreta u Osmanskom carstvu. Danas im se pridružio i arapski. Turci su zaboravili na sebe. Njih je čak bilo sramota da kažu kojoj naciji pripadaju. Moglo se dogoditi da takvo slabljenje nacionalne svijesti završi na očekivani način. Plašeci se toga, turska mladost se pokrenula i pokazala hvale vrijednu samosvijest. Ona je objavila sveti nacionalni rat kako bi se Turcima reklo da su Turci i da tursku naciju odlikuje bezbroj vrlina. [...] Uvjeravam vas da turski pokret nije nimalo neprijateljski nastrojen prema arapskom. On je njegov brat i nerazdvojni drug. Turska mladost bi od sveg srca voljela da vidi napredak Arapa i to da oni ostvare sva svoja nacionalna prava. Sadašnji napori turske mladosti usmjereni su na važne stvari poput obrazovanja Turaka, sada kada su se kod Turaka probudila nacionalna ošućanja/osjećanja, kad su oni postali preduzimljivi, oslobodili se ropstva, okrijepili zdravlje, postali brojniji i bogatiji, sve u svemu, oni su posvećeni tome da Turci vide da su poštovani i blagosloveni i da zaslužuju pravo da zauzmu mjesto među narodima dvadesetog vijeka [...]. O vi, koji ste predstavnička elita arapske mladosti, vi također radite na ostvarenju istih ideala. [...]

Cemal, str. 220

Kemal-paša je bio profesionalni vojnik i jedan od vođa mladoturaka. Poslije državnog udara, januara 1913. godine, postao je vojni upravnik Istanbula, zatim ministar mornarice, a tokom Prvog svjetskog rata komandant u Siriji, đe/gdje je pokušao da se odupre Britancima i očuva lojalnost arapskog stanovništva Osmanskom carstvu.

Koji je cilj ovog govora?

I-35. Projekat Dimitrija Čupovskog za stvaranje „Savezne Balkanske Demokratske Republike” (Sankt Peterburg 1917)

*Balkan balkanskim narodima
Puno samoopredjeljenje svake nacije*

Svjetski rat koji se vodi donosi slobodu i mogućnost samoopredjeljenja mnogim porobljenim narodima. Mnogo vjekova se Makedonija borila i prolivala potoke krvi za svoju slobodu i nezavisnost, ali ju je izdajnički raščerupao kriminalni šovinizam i pohlepa krvavih dinastija iz okruženja. Posljedice te neviđene pohare su ne samo uzajamno uništavanje balkanskih naroda već i ovaj neviđeni rat. Sada, kada je veliki dio Balkanskog poluostrva u ruševinama, a ostaci njegovog naroda pod turskim jarmom, mi Makedonci, koji trpimo više od drugih, tražimo od vas, balkanskih naroda, da zaboravite svađe u prošlosti, da se ujedinite i pridružite našem svebalkanskom revolucionarnom programu za zajedničku borbu i stvaranje Savezne Balkanske Demokratske Republike.

Program našeg Revolucionarnog komiteta sadrži sljedeće:

Svi balkanski narodi su obavezni da zbacе svoje vladajuće dinastije i da uvedu republikanske vlade. Svaka balkanska republika treba da bude potpuno autonomna u svom unutrašnjem političkom životu. Sve balkanske republike čine jednu Saveznu Balkansku Demokratsku Republiku.

Savezna Balkanska Demokratska Republika sačinjena je od sljedećih republika: Makedonije, Albanije, Crne Gore, Grčke, Srbije, Bugarske, Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Slovenije i Trakije.

Kao nezavisne republike priznate su ne samo države u kojima živi jedno pleme već i regioni sa mješovitim stanovništvom čiji su životni interesi usko povezani sa njihovim geografskim, istorijskim, političkim, privrednim i kulturnim uslovima datog regiona.

U republikama sa mješovitim stanovništvom, autonomna područja i opštine treba da se organizuju tako da svaka nacionalnost ima punu slobodu upotrebe maternjeg jezika, svoje vjere i svoje tradicije.

Jezik većine je zvanični jezik svake republike.

Svaka republika šalje svoje ovlaštene predstavnike u Saveznu skupštinu Savezne Balkanske Demokratske Republike.

Od ovlašćenih predstavnika biće formirana Savezna vlada i Savjet koji će zamijeniti predsjednika/predsjednika Savezne Republike.

Saveznu vladu i Savjet sačinjavaće jednak broj predstavnika iz svake savezne republike.

Savezna vlada i Savjet upravljaju svim unutrašnjim stvarima i spoljnim pitanjima u Balkanskoj Republici.

Makedonium, str. 75–76

Dimitrije Čupovski (1878–1940), jedan od istaknutijih članova Makedonskog saveza u Sankt Peterburgu. Prvi svjetski rat i Ruska revolucija 1917. godine ohrabрили su ga da iznese smjele planove za reorganizovanje jugoistočne Evrope nakon rata.

Pažljivo pročitaj prvi pasus i uporedi ga sa tekstovima I-30 i I-31. Pokušaj da razumiješ zašto je Čupovski želio da makedonska nacionalna država bude organizovana kao savezna republika.

I-36. Krfska deklaracija (1917) o principima ujedinjenja Srba, Hrvata i Slovenaca

Na Konferenciji članova prošlog koalicionog i sadašnjeg kabineta Kraljevine Srbije i predstavnika Jugoslovenskog odbora sa sedištem u Londonu, koji su do sada paralelno radili, a u prisustvu i uz saradnju predsednika Narodne skupštine, izmjenjene su misli o svim pitanjima, koja su skopčana sa budućim zajedničkim državnim životom Srba, Hrvata i Slovenaca.

[...] Pre svega, predstavnici Srba, Hrvata i Slovenaca ponovo i najodlučnije naglašavaju, da je ovaj naš troimeni narod jedan isti po krvi, po jeziku govornom i pisanom, po osećanjima svog jedinstva, po kontinuitetu i celini teritorije, na kojoj nepodvojeno živi, i po zajedničkim životnim interesima svog nacionalnog opstanka, i svestranog razvitka svoga moralnog i materijalnog života [...]. Naš troimeni narod, koji je najviše stradao od grube sile i nepravde, koji je za svoje samoopredeljenje podneo najveće žrtve, prihvatio je sa oduševljenjem

taj uzvišeni princip kao glavni cilj ove strašne borbe u koju je gurnulo ceo svet nepoštovanje prava samoopredeljenja naroda.

I ovlašćeni predstavnici Srba, Hrvata i Slovenaca, konstatujući da je jedini i neodstupni zahtev našeg naroda, zahtev koji on postavlja na osnovu načela slobodnog samoopredeljenja naroda, da bude potpuno oslobođen svakog tuđinskog ropstva i ujedinjen u jednoj slobodnoj nacionalnoj i nezavisnoj državi, složili su se, da ta njihova zajednička država bude zasnovana na ovim modernim i demokratskim principima.

Naš narod ne traži ništa tuđe: on traži samo svoje i želi da se sav, kao jedna celina, oslobodi i ujedini. I zato on, svesno i odlučno, isključuje svako delimično rešenje svoga narodnog oslobođenja i ujedinjenja. Naš narod postavlja kao jednu nerazdvojnu celinu problem svoga oslobođenja od Austro-Ugarske i njegovog ujedinjenja sa Srbijom i Crnom Gorom.

Petranović, Zečević, str. 66–68

Dramatični događaji 1917. godine (narочito revolucionarni pokreti u Rusiji i ulazak Amerike u Prvi svjetski rat) naveli su srpsku vladu i Jugoslovenski odbor – sačinjen od političara koji su prognani sa južnoslovenskih teritorija Austrougarskog carstva – da prevaziđu nesuglasice i izađu sa zajedničkim političkim programom. Deklaracija je sastavljena juna 1917. godine na Krfu, đe/gdje se srpska vlada povukla nakon što je napustila Srbiju 1915. godine. U Deklaraciji je bilo 13 glavnih tačaka, među kojima su i odredbe koje se tiču imena buduće države (Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca), koja će biti parlamentarna, ustavna monarhija sa vladarskom dinastijom Karađorđevića, zatim odredbe o grbu, zastavi i jednakosti tri nacionalna imena, pisma, vjerskih obilježja, teritorije, jednakosti građana pred zakonom itd. Ovaj dokument je imao velikog uticaja na stavove jugoslovenskih političara u emigraciji i na stanovnike južnoslovenskih oblasti Austrougarske.

Koji je glavni prijedlog Srba za budućnost Srba, Hrvata i Slovenaca? Kojim je argumentima podržan taj prijedlog? Što misliš, zašto je predložena zajednička država, a ne tri odvojene države? Ako bi te neko sada pitao, kakav bi prijedlog za budućnost Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. godine mogao da daš?

I-37. Proglas Jugoslovenima crnogorskog kralja Nikole 20. oktobra 1918.

Braćo, s najvećim zanosom, radošću i oduševljenjem danas svečano izjavljujem da želim – a uvjeren sam da istu želju ima i sav moj vjerni narod u Crnoj Gori – da i naša mila Crna Gora bude sastavni dio Jugoslavije, da časno uđe u jugoslovensku zajednicu, kao što je časno i do kraja za nju ratovala i stradala. Želim, da se složimo i bratski uredimo u jugoslovensku konfederaciju, u kojoj će svak sačuvati svoja prava, svoju vjeru, uredbe i običaje.

Branko Petranović, Momčilo Zečević, str. 75.

Nikola I Petrović Njegoš (1841–1921), crnogorski knjaz (1860–1910) i kralj (1910–1921).

Pod njegovom vlašću Crna Gora je značajno uvećala teritoriju i 1878. godine na Berlinskom kongresu joj je potvrđena nezavisnost. Modernizovao je državnu upravu, pravno uredio zemlju, donio prvi Ustav, uredio odnose s vjerskim institucijama (Crna Gora je bila prva dominantno pravoslavna zemlja koja je 1886. godine potpisala konkordat sa Vatikanom). Unaprijedio je školstvo, privredu i saobraćajnu infrastrukturu. Povodom 50 godina vladavine 1910. godine krunisao se za kralja. Nakon što je Austrougarska u januaru 1916. godine okupirala Crnu Goru, emigrirao je u Francusku, gdje je i umro.

I-38. Četrnaest tačaka iz govora američkog predsjednika/predsjednika Vudroa Vilsona (1918) – odredbe koje se tiču jugoistočne Evrope

U rat smo ušli zato što su nas pogodile povrede ljudskih prava; da bi našem narodu život uopšte bio moguć, te su se nepravde morale ispraviti, i svijet se morao učiniti takvim da do njih više nikada ne dođe. Mi, dakle, u ovom ratu ne želimo ništa za sebe. Svijet treba učiniti pogodnim i sigurnim da se u njemu živi, a naročito da bude siguran za svaku naciju koja, poput naše, poštuje mir i želi da živi svojim životom, da stvara vlastite institucije,

bude sigurna u pravedno i fer postupanje drugih naroda i bezbjedna od nasilja i sebične agresije. To je, zapravo, interes svih naroda i što se nas tiče, mi jasno vidimo da ni za nas neće biti pravde ukoliko je nema za druge. Stoga je program svjetskog mira naš program; a taj program, jedini mogući, jeste, kako ga mi vidimo, ovakav:

[...]

X Narodi Austrougarske, za koje mi želimo da imaju sigurno i bezbjedno mjesto među drugim narodima, treba da dobiju najveću slobodu i mogućnost autonomnog razvoja.

XI Vojska treba da se povuče iz Rumunije, Srbije i Crne Gore, a okupirana područja treba obnoviti, Srbiji treba dati otvoren i siguran izlaz na more; međusobni odnosi balkanskih država treba da budu uređeni prijateljskim sporazumima koji će pratiti istorijski potvrđene linije pripadnosti i nacionalnosti; treba obezbijediti međunarodne garancije za političku i ekonomsku nezavisnost i teritorijalni integritet nekoliko balkanskih država.

XII Treba obezbijediti suverenitet turskim djelovima današnjeg Osmanskog carstva, ali i druge nacije koje su sada pod turskom vlašću treba da imaju bezbjedan život i da dobiju mogućnost autonomnog razvoja; Dardanele treba trajno otvoriti i učiniti slobodnim prolazom za brodove i trgovinu svih naroda, sa međunarodnom garancijom.

XIV Naročitim sporazumima treba stvoriti opšti savez nacija u cilju davanja uzajamnih garancija političke nezavisnosti i teritorijalnog integriteta i velikih i malih država. [...]

www.fordham.edu/halsall/mod/1918wilson.html

U govoru održanom 8. januara 1918. godine, američki predsjednik/predsjednik Vudro Vilson iznio je svoj prijedlog od četrnaest tačaka za okončanje rata. Taj je prijedlog postao osnova za mirovni ugovor i osnivanje Lige naroda.

Kakve je namjere imao Vudro Vilson sa Balkanom? Kako bi ti okarakterisao/okarakterisala te namjere? Procijeni da li bi ovakva rješenja poboljšala situaciju na Balkanu na dugi rok.

I-39. Rezolucija nacionalne skupštine u Alba Juliji, odluka o ujedinjenju Transilvanije sa Rumunijom (1918)

I Narodna skupština svih Rumuna u Transilvaniji, Banatu i Mađarskom okrugu, sazvana u Alba Juliji 18. novembra/1. decembra, objavljuje ujedinjenje tih Rumuna, i svih teritorija koje oni naseljavaju, sa Rumunijom. Narodna skupština naglašava neotuđivo pravo rumunskog naroda na čitav Banat, čije su granice Moriš, Tisa i Dunav.

II Narodna skupština pomenutim teritorijama daje privremenu autonomiju dok se ne sastanu njihovi predstavnici izabrani opštim pravom glasa.

III U vezi s tim, Narodna skupština objavljuje da će na sljedećim principima biti zasnovana buduća rumunska država:

1. Svi narodi koji žive zajedno uživaju potpunu nacionalnu slobodu. Svaki narod će se obrazovati, upravljati i voditi sudske procese na sopstvenom jeziku, a učitelji, upravitelji i sudije biće pripadnici tog naroda; svaki narod će imati pravo da bude predstavljen u državnim tijelima i da upravlja zemljom u skladu sa svojom brojnošću.

2. Vladaće potpuna vjerska sloboda i sve će vjeroispovijesti imati jednaka prava.

3. U svim oblastima političkog života vladaće potpuno demokratski sistem. Postojaće opšte pravo glasa, a glasaće se neposredno, tajno, u svim opštinama, po proporcionalnom sistemu; glasaće pripadnici oba pola, stariji od 21 godine, za predstavnike opštine, oblasti ili parlamenta.

4. Vladaće potpuna sloboda štampe, udruživanja i okupljanja, sve ljudske ideje će moći slobodno da se šire.

5. Uvešće se radikalna agrarna reforma. Sva imanja, a najprije ona velika, biće popisana. Biće poništeni testamenti kojima nasljednik zemlju ostavlja trećem licu; na osnovu prava da se imanja slobodno krče, seljak će moći da dođe do vlastitog imanja (obrađive njive, pašnjaka, šume), barem jednog koji će služiti njemu i njegovoj porodici. Cilj ove reforme je veća društvena jednakost i jačanje proizvodnih snaga.

6. Industrijski radnici će dobiti ista prava i privilegije koje imaju radnici u najrazvijenijim zemljama.

IV Narodna skupština se zalaže da se na mirovnom kongresu stvori zajednica slobodnih nacija kako bi ubuduće bila osigurana pravda i sloboda i za male i za velike nacije, a rat ukinut kao sredstvo za kontrolisanje međunarodnih odnosa.

V Rumuni okupljeni u Narodnoj skupštini pozdravljaju braću u Bukovini koja su se oslobodila od jarma Austrougarskog carstva i ujedinila s otadžbinom Rumunijom.

VI Narodna skupština s naklonošću i oduševljenjem pozdravlja oslobođenje svih nacija koje su do sada bile podređene Austrougarskom carstvu, a to su: čehoslovačka, austro-njemačka, jugoslovenska, poljska i karpatsko-ruska nacija, i pozdrave šalje i svim ostalim nacijama.

VII Narodna skupština pamti hrabre Rumune koji su u ovom ratu prolili krv da bi se ostvarili naši snovi, jer oni su umrli za slobodu i jedinstvo rumunske nacije.

VIII Narodna skupština izražava zahvalnost i divljenje Saveznicima koji su se sjajno i istrajno borili protiv neprijatelja koji se mnogo decenija pripremao za rat, i u toj borbi civilizaciju oslobodili od terora varvarstva.

IX Da bi i dalje upravljala rumunskom nacijom u Transilvaniji, Banatu i Mađarskom okrugu, Narodna skupština je odlučila da osnuje Veliki rumunski nacionalni savjet koji će svuda i u svako doba predstavljati rumunsku naciju u odnosima sa drugim nacijama i donositi sve potrebne odluke u njenom najboljem interesu.

www.cimec.ro/istorie/unire/rezo_eng.htm

Što se predlaže u vezi sa manjinama u Rumuniji? Što misliš, zašto su takve izjave uključene u deklaraciju o ujedinjenju sa Rumunijom?

I-40. Govor Julijua Manijua u rumunskoj Narodnoj skupštini u Alba Juliji (1918)

Kako bismo odagnali sve sumnje koje bi se kod stranaca mogle roditi povodom naših namjera u vezi s unijom i nacionalnom slobodom, Veliki

rumunski nacionalni savjet objavljuje da ne želi imperiju koja će tlačiti. Mi, koji smo bili potlačeni, ne želimo da sada postanemo tlačitelji. Želimo da svi budu slobodni i da napreduju živjeći zajedno. Naš Veliki nacionalni savjet drži se stare poslovice: „Ne čini drugome ono što ne želiš da drugi čini tebi“. U Velikoj Rumuniji mi želimo da na prijesto stavimo slobodu za sve. Želimo da svaka nacija na vlastitom jeziku razvija svoju kulturu, zahtijeva pravdu i da se moli vlastitim bogovima.

Sa suzama u očima smo gledali kako se naš jezik izbacuje iz škola, crkava i pravosudnog sistema, i to nećemo učiniti s drugim jezicima. Nećemo drugima oduzimati ono od čega žive. Ne želimo da živimo od tuđeg znoja jer smo u stanju da živimo od vlastite privrede i vlastite snage, od vlastitog rada [aplauz]. Rumunska zemlja može ojačati samo ako se njome demokratski upravlja, naročito ako se uzme u obzir šta sve moderna država zahtijeva. Samo ukoliko u našoj zemlji bude vladalo pravo i sloboda, onda ćemo imati snage da za svoju stvar tražimo i podršku od svijeta.

Murgescu, str. 284

Juliju Maniju (1873–1953), jedan od vođa rumunskog nacionalnog pokreta u Transilvaniji za vrijeme austrougarske vladavine. Zalagao se za ujedinjenje sa Rumunijom, postao predsjednik/predsjednik Velikog nacionalnog savjeta koji je upravljao Transilvanijom sve dok ona nije postala dio Velike Rumunije. U međuratnom periodu Maniju je bio predsjednik/predsjednik Narodne seljačke stranke i premijer (1928–1930, 1932–1933). Branio je demokratske slobode suprotstavljajući se raznim diktaturama koje su u Rumuniji postojale počev od 1938. godine, a život je završio u komunističkom zatvoru.

Manijuovo izlaganje svjedoči o entuzijazmu i široko-grudosti pokreta za stvaranje prave nacionalne države pred kraj Prvog svjetskog rata. Ipak, duh tog njegovog govora, na kojem počiva rezolucija Velike nacionalne skupštine, nije bio blizak svim rumunskim političarima. Konkretni politički potezi u međuratnoj Rumuniji u vezi sa nacionalnim manjinama bili su, nažalost, daleko ispod standarda koje je Maniju pokušao da postavi 1918. godine.

Uporedi dokumente I-39 i I-40. Kakva je razlika između govora i zvanične rezolucije?

I-41. Prijedlog da se stvori makedonska država sa kantonalnom organizacijom po uzoru na Švajcarsku (1919)

[...] Svako čiste savjesti i duha ko se brine za sudbinu ljudskog roda traži da se poštuje slobodna volja svakog naroda. Mi, narod makedonski, tražimo da se to pravilo poštuje i kada je Makedonija u pitanju. Narod Makedonije ima ono što je potrebno da bi sam sobom upravljao, on nije bezoblična masa niti je zajednica koja nema svijest o sebi – kako su neki skloni da tvrde. Naprotiv, ispod prividnog haosa krije se duhovno jedinstvo koje počiva na jakim psihološkim vezama kao što su: neprestane i sveopšte revolucije, zajedničke patnje i muka pod istim jarmom. Jedno od glavnih vezivnih tkiva tog duhovnog jedinstva upravo je taj uzvišeni napor makedonskog naroda da ostvari nezavisnost svoje zemlje, napora koji je u Makedoniji uvijek stvarao heroje, propovjednike i mučenike.

Mi objavljujemo pravo na život, posljednji put potvrđujući volju većine Makedonaca, koja se ukratko može ovako izreći: nezavisna Makedonija s kantonalnim uređenjem po uzoru na demokratsku Švajcarsku i pod protektoratom jedne nezainteresovane sile: Sjedinjenih Američkih Država.

Svakome ko poznaje Makedoniju i apetite balkanskih država neće biti teško da razumije da mi ovime želimo da postignemo četiri stvari:

Ako Makedonija postane nezavisna država, onda će jednom zauvijek biti okončani sukobi balkanskih država, jer onda makedonski narod više neće biti predmet trgovine njenih sušeda/susjeda.

Kantonalno uređenje nalik onome u švajcarskoj demokratiji, koje mi predlažemo, obezbijediće svim manjinama, bez obzira na različite jezike i vjeru, potpunu jednakost u ekonomskom i duhovnom razvoju.

Protektorat velike sile nad Makedonijom nužan je da bi se osujetile buduće intrige korumpiranih diplomatija balkanskih zemalja.

Jednom slobodna i nezavisna, Makedonija će, zahvaljujući prije svega svom odličnom geografskom položaju, predstavljati vezivno tkivo za balkanske države, omogućiće im da se susretnu ne držeći oružje u rukama, i doprinijeće stvaranju balkanske konfederacije.

Lozana, jun 1919.

Generalni savjet makedonskih udruženja u Švajcarskoj

Odbrani, str. 900–901

Pronađi argumente koji se navode u prilog stvaranja nezavisne makedonske države. Prokomentariši argumente u prilog tvrdnje da makedonsku državu treba napraviti po švajcarskom modelu. Smatraš li da su oni primjereni vremenu pred kraj Prvog svjetskog rata? Da ti pripadaš nekom makedonskom udruženju, šta bi ti predložio/predložila?

I-42. Ciriški sporazum Grčke i Turske o Kipru (1959)

1. Država Kipar je republika s predsjedničkim/predsjedničkim uređenjem, predsjednik/predsjednik je Grk, a potpredsjednik/potpredsjednik Turčin, i obojica će biti izabrani glasanjem grčke i turske zajednice.

2. Zvanični jezici Republike Kipar su grčki i turski. Pravila zakonodavstva i uprave, kao i zvanični dokumenti, napisani su na oba zvanična jezika.

3. Republika Kipar ima zastavu neutralnih boja i rješenja koje će odabrati predsjednik/predsjednik i potpredsjednik/potpredsjednik Republike.

Grčka i turska zastava mogu se istaći zajedno sa zastavom Kipra.

Grčka i turska zajednica imaju pravo da slave grčke i turske državne praznike. [...]

5. Izvršna vlast je u rukama predsjednika/predsjednika i potpredsjednika/potpredsjednika. Oni će imati Ministarski savjet koji se sastoji od sedam grčkih i tri turska ministra. [...]

6. Zakonodavnu vlast imaće Poslanički dom čiji će se poslanici na mandat od pet godina birati na osnovu opšteg prava glasa. Grčka i turska zajednica će glasati zasebno i bez obzira na statistički odnos broja stanovnika, 70 odsto poslanika će biti izabrano glasovima iz grčke, a 30 odsto glasovima iz turske zajednice. [...]

11. U javnim službama 70 odsto zaposlenih će biti Grci, a 30 odsto Turci.

Podrazumijeva se da će ovakva podjela biti poštovana na svim stepenima službe, koliko god je to praktično izvodljivo.

U područjima i na mjestima na kojima pripadnici jedne nacije čine gotovo apsolutnu većinu u organima lokalne vlasti biće samo pripadnici te zajednice. [...]

18. Predsjednik/predsjednik i potpredsjednik/potpredsjednik su ovlašćeni da opozovu smrtnu presudu osuđenima koji pripadaju njihovoj zajednici. [...]

19. U zemljišnoj reformi zemlja će pripasti samo pripadnicima one zajednice kojoj pripada i bivši zemljoposjednik/zemljoposjednik. [...]

21. Sporazum koji jamči nezavisnost, teritorijalnu integritet i stvaranje nove kiparske države sklopiće Republika Kipar, Grčka, Velika Britanija i Turska. Republika Kipar, Grčka i Turska će takođe sklopiti i vojni sporazum.

Ta dva sporazuma imaće snagu ustava. (Posljednja tačka ovog sporazuma biće unijeta u Ustav kao jedan od osnovnih stavova.)

22. Isključeno je potpuno ili djelimično ujedinjenje Kipra sa bilo kojom drugom državom, kao i separatizam nekog dijela Kipra (to jest, podjela Kipra na dvije nezavisne države). [...]

24. Grčka i turska vlada imaju pravo da finansiraju obrazovne, kulturne, sportske i dobrotvorne ustanove koje pripadaju njihovim zajednicama.

Isto tako, u slučaju da jedna od zajednica procijeni da nema dovoljan broj učitelja, profesora ili sveštenika koji bi radili u takvim ustanovama, grčka i turska vlada imaju pravo da im pomognu, ali samo u strogo utvrđenoj mjeri koja neće prevazilaziti stvarne potrebe. [...]

26. Nova država, koja će nastati potpisivanjem sporazuma, biće stvorena što je prije moguće, a u periodu ne dužem od tri mjeseca od trenutka potpisivanja sporazuma.

27. Sve navedene tačke ovog Sporazuma smatraju se temeljnim odredbama Ustava Republike Kipar.

<http://www.kibris.gen.tr/english/photos/documents/zurich02.html>

Sredinom prošlog vijeka ojačao je oslobodilački pokret kiparskih Grka koji su željeli da se oslobode britanske uprave nad ostrvom (uvedene još 1878. godine). Gerilska borba EOKA¹² (uz nezvaničnu podršku Grčke) uspjela je da podrije britansku vlast. Ali, kiparski Turci (koje je podržavala Turska) bili su protiv ujedinjenja s Grčkom i tražili su podjelu ostrva. Na kraju su grčki i turski premijer, Konstantin Karamanlis i Adnan Menderes, 11. februara 1959. godine u Cirihi, potpisali kompromisni ugovor i tako postavili principe po kojima će funkcionirati nezavisna država Kipar. Potom je donijet Ustav i potpisan niz međunarodnih ugovora kojima je predviđeno postojanje britanskih vojnih baza i pravo Grčke i Turske da vojno intervenišu (Sporazum o osnivanju i Sporazum o garancijama) i zahvaljujući kojima je Kipar 19. avgusta 1960. godine postao nezavisna država.

Što misliš o odredbama koje se tiču političkog predstavljanja ove dvije zajednice?

Da li znaš za još neki primjer sličnog političkog sistema?

I-43. Franjo Tuđman se zalaže za to da svaka nacija ima pravo na vlastitu državu (1982)

Nijedan narod ne može odustati od vlastitog interesa i ciljeva, jer bi to značilo odustati od života. Narodima, pače, nije dopušteno ni izvršenje samoubojstva, niti je nad njima moguće tajno umorstvo; njihov krvnik ili izvršitelj zločina nad njima uvijek je poznat u povijesti. Narodi su nezamjenjive ćelije ljudske zajednice ili bića cijeloga čovječanstva. Ta se činjenica ne može ničim osporiti. Zbog toga, borba za nacionalni opstanak, za samoodređenje i slobodu naroda – nije i ne može biti zločin. [...] Svaki narod, bez obzira na to koliko on bio velik ili malen i ma kakav on bio, ima prirodno i povijesno pravo na svoje mjesto i suverenitet u ljudskoj zajednici, baš kao i čovjek u ljudskom društvu, jer je dokazano, da je to bitna pretpostavka za optimalni razvitak svih izvora njegovih materijalnih sila i svih njegovih duhovnih vrijednosti, na dobro i korist njegovu i cijele ljudske zajednice.

Za Hrvatsku, str. 218

¹² Ethniki Organosis Kyprion Agoniston (Nacionalna organizacija kiparskih boraca), vidi IV-6 i IV-13.

Franjo Tuđman (1922–1999), historičar i političar, za vrijeme Drugog svjetskog rata pripadao komunističkom pokretu otpora, potom bio komunistički funkcioner. Titov režim ga je osudio na višegodišnji zatvor zbog nacionalizma. Tuđman je postao predsjednik/predsjednik države Hrvatske (1990–1999).

Kako Tuđman brani pravo i potrebu svake nacije da ima „nacionalnu slobodu“? Da li bi, prema njegovom mišljenju, čovječanstvo moglo da postoji i bez postojanja nacije? Što ti misliš o toj stvari?

Uporedi ovaj tekst sa tekstovima I-5, I-6, I-7, I-16, I-23. Pronađi na koje se argumente pozivaju pisci svih ovih tekstova.

I-44. Deklaracija o nezavisnosti Kosova

A. Odluka Skupštine Kosova

Skupština Kosova,
Usvaja

DEKLARACIJU O NEZAVISNOSTI KOSOVA

1. Mi, demokratski izabrane vođe našeg naroda, ovim putem proglašavamo Kosovo nezavisnom i suverenom državom. Ovo proglašenje odražava volju našeg naroda i u potpunoj je saglasnosti sa preporukama specijalnog izaslanika Ujedinjenih nacija, Martija Ahtisarija, i sa njegovim Sveobuhvatnim predlogom za rešavanje statusa Kosova.
2. Mi proglašavamo Kosovo demokratskom, laičkom i multietničkom republikom, kojom rukovode načela nediskriminacije i podjednake zaštite pred zakonom. Mi ćemo štiti i promovirati prava svih zajednica na Kosovu i stvoriti potrebne uslove za njihovo delotvorno učešće u političkim procesima i procesima odlučivanja. [...]

10. Kosovo ističe svoju posvećenost miru i stabilnosti u našem regionu jugoistočne Evrope. Naša nezavisnost privodi kraju proces nasilnog raspada Jugoslavije. Iako je ovaj proces bio bolan, mi ćemo neumorno raditi kako bismo doprineli pomirenju koje bi omogućilo jugoistočnoj Evropi da prevaziđe sukobe iz prošlosti i uspostavi nove veze regionalne saradnje. Stoga ćemo raditi zajedno sa našim susedima kako bismo napredovali ka zajedničkoj evropskoj budućnosti.
11. Naročito izražavamo želju za uspostavljanjem dobrih odnosa sa svim našim susedima, uključujući Republiku Srbiju, sa kojom imamo duboke istorijske, ekonomske i društvene veze, koje nastojimo dalje da razvijamo u bliskoj budućnosti. Nastavićemo da se trudimo da doprinesemo razvoju prijateljskih veza i saradnje sa Republikom Srbijom, promovirajući pomirenje naših naroda.

U Prištini, 17. februara 2008.
Predsednik Skupštine Kosova
Jakup Krasnići

<http://www.assembly-kosova.org/>
preuzeto 10.10.2008.

B. Odluka Narodne skupštine Republike Srbije

Narodna skupština Republike Srbije na sednici Prvog vanrednog zasedanja Narodne skupštine Republike Srbije u 2008. godini, održanoj 18. februara 2008. godine, donela je Odluku o potvrđivanju Odluke Vlade Republike Srbije o „poništanju protivpravnih akata privremenih organa samouprave na Kosovu i Metohiji o proglašenju jednostrane nezavisnosti“.

1. Poništavaju se akti i radnje privremenih organa samouprave na Kosovu i Metohiji kojima se proglašava jednostrana nezavisnost, jer narušavaju suverenitet i teritorijalnu celokupnost Republike

Srbije zajemčenu Ustavom Republike Srbije, Poveljom Ujedinjenih nacija, Rezolucijom Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1244 od 1999. godine i drugim rezolucijama Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija, kao i važećim međunarodnim pravom. Ovi akti i radnje predstavljaju nasilno i jednostrano otcepljenje dela teritorije Republike Srbije, i zato su nevažeći i ništavni. Ovi akti i radnje ne proizvode nikakvo pravno dejstvo u Republici Srbiji, kao ni i u međunarodnom pravnom poretku. Jednostrano otcepljenje dela teritorije suverene države predstavlja pravno nasilje nad Republikom Srbijom i nasilje nad važećim međunarodnim pravom.

2. Vlada Republike Srbije i ovom odlukom potvrđuje da je Autonomna pokrajina Kosovo i Metohija neotuđivi deo jedinstvenog i nedeljivog ustavnog i državno-pravnog poretka Republike Srbije na osnovu Ustava Republike Srbije i Povelje Ujedinjenih nacija.

U Beogradu, 18. februara 2008.
Predsednik Narodne skupštine Republike Srbije
dr Oliver Dulić

<http://www.parlament.gov.rs/>
preuzeto 5.12.2008.

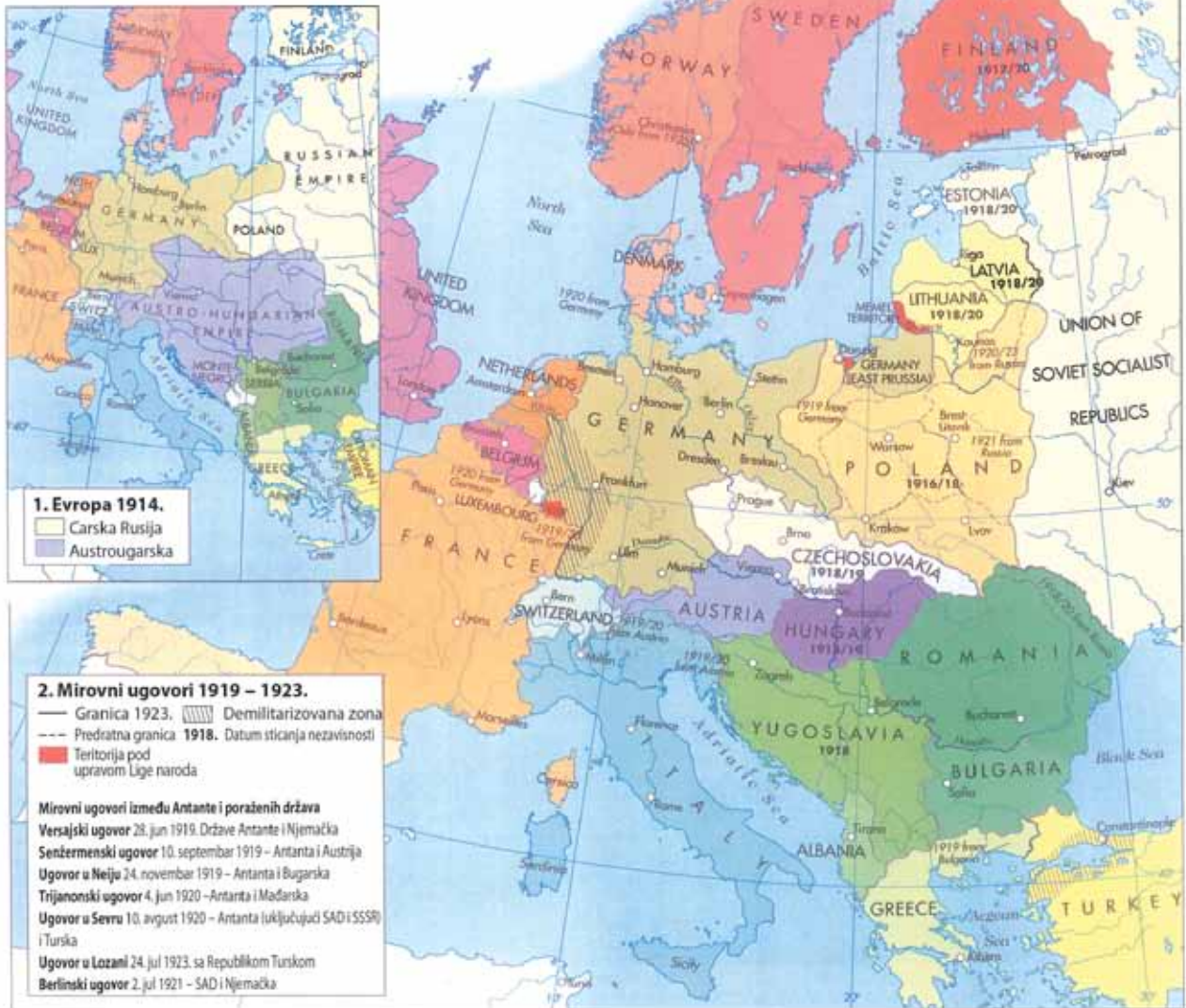

Na kraju rata na Kosovu 1999, Kosovo je Rezolucijom 1244 Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija stavljeno pod privremenu upravu UN i dogovoreno je da se u političkom procesu uz pomoć UN odluči o budućem statusu Kosova, to jest hoće li postati nezavisno ili će ostati dio Srbije. Nakon dugih pregovora, specijalni izaslanik UN Marti Ahtisari predstavio je Savjetu bezbjednosti u aprilu 2007. paket prijedloga koji je obuhvatao i odredbe za zaštitu manjina i jasnu preporuku da Kosovo postane nezavisno pod nadzorom međunarodne zajednice. Ovaj su prijedlog prihvatili predstavnici kosovskih Albanaca, Srbi su ga odbacili, i postarali se da ne bude usvojen u Savjetu bezbjednosti zahvaljujući protivljenju Rusije, koja ima pravo veta. Još jedna runda pregovora, koju je zahtijevao generalni sekretar a predvodila trojka Kontakt grupe, završila se 10. decembra 2007, i nije dovela do sporazuma o statusu Kosova. Kosovka Skupština, koju je bojkotovalo 11 srpskih poslanika, usvojila je 17. februara 2008, i to glasovima svih 109 prisutnih poslanika, jednostranu Deklaraciju o nezavisnosti Kosova. Srpska vlada je 14. februara 2008. već bila donijela odluku kojom se poništava očekivana deklaracija o kosovskoj nezavisnosti, a tu je odluku potvrdila Skupština Srbije 18. februara 2008. U julu 2010. godine Međunarodni sud pravde u Hagu donio je savjetodavno mišljenje po kome proglašenjem nezavisnosti Kosova nije pregaženo međunarodno pravo. Sjedinjene Američke Države, većina zemalja Evropske unije i 45 % država članica UN priznale su nezavisnost Kosova, dok su druge države, uključujući i pet članica EU, odbile da to urade. Novi pregovori, o tehničkim pitanjima, između predstavnika srpskih i kosovskih institucija započeli su 2011. godine.

Pokušajte da navedete tri argumenta u korist nezavisnosti Kosova i tri argumenta u korist stava da Kosovo treba da ostane dio Srbije. Kakav je bio stav vaše zemlje prema nezavisnosti Kosova? Koji su bili razlozi za to? Kakav je bio stav Evropske unije prema nezavisnosti Kosova? Što znate o Međunarodnom civilnom predstavniku za Kosovo (ICR)?

Rezultati Prvog svjetskog rata 1918–1929.

DRUGO POGLAVLJE

Uređenje nacionalne države

Većina novonastalih nacionalnih država u jugoistočnoj Evropi suočavala se s istim, dosta ozbiljnim problemima, od kojih je prvi svakako bilo pitanje definisanja nove državne strukture i njenih mehanizama. U tom su procesu, naravno, ustavi od ključnog značaja, ali pored pravnog okvira, komplikovano je i pitanje konkretne izgradnje institucija. Nove političke elite su se trudile da na praktičan način kombinuju zapadnjačke modele s lokalnim i nacionalnim tradicijama i interesima. Iako je bilo nastojanja da se stvore republike, tokom XIX vijeka sve nove države jugoistočne Evrope su bile monarhije, u nekima su vladali lokalni kneževi (Crna Gora, Srbija), u drugima kneževi sa Zapada (Grčka, Rumunija, Bugarska, Albanija). Stanje se promijenilo tek po završetku Prvog svjetskog rata, kada su nove nacionalne države, kao i neke stare, odabrale – ili bile primorane da odaberu – republikanski oblik vladavine. Pokazalo se da je put ka ustavnom, višepartijskom i u zadovoljavajućoj mjeri demokratskom političkom sistemu izuzetno težak i trnovit, da ga dodatno otežavaju rigidnost društva, privredna i kulturna zaostalost, kao i autoritarna tradicija i običaji.

Pitanje državljanstva bilo je izuzetno osetljivo/osjetljivo. Nove nacionalne države nijesu bile ni etnički ni vjerski homogene. Osim toga, u modernom svijetu mnogi značajni pokreti prekoračuju državne granice, a stanovništvo se sve više miješa. Zbog raznih predrasuda i različitih interesa, određeni ljudi i grupe ljudi integrisani su u društvo ili isključivani iz njega; mehanizmi za to su različiti, a sežu od postavljanja pravnih ograničenja do praktičnih oblika diskriminacije. U pitanju su veoma složeni procesi: davanje punih prava vjerskim i etničkim manjinama često je bilo rezultat pritiska stranih sila, poslije čega je umio da uslijedi zamah ksenofobičnih osećanja/osjećanja, pa i žestoki sukobi i stradanja u kriznim vremenima.

Nove su nacionalne države bile slabe i nestabilne. Da bi opstale, morale su da izgrade čvrste institucije i da se modernizuju. To je podrazumijevalo i izgradnju djelotvorne administracije i pouzdanog vojnog sistema, opštih zakona i mjera, restrukturisanje crkve na nacionalnoj osnovi, pa i izgradnju željeznica. Stvaranje nacije nije ograničeno na institucije i infrastrukturu, već podrazumijeva i proces akulturacije. Pod uticajem opšteg obrazovanja, učenih društava i različitih oblika kulturnih medija, ljudi su promijenili način razmišljanja, legitimisali nove političke sisteme, naveli pojedince i društvene grupe da se identifikuju s novom nacionalnom državom.

Ila. Opšti aspekti državne organizacije

II-1. Nacrt ustava iz pera Rige od Fere (1797)

O republici

Član 1 Helenska¹³ republika je jedinstvena cjelina koja obuhvata različite rase i vjere; ona razli-

čite vjere ne posmatra s neprijateljstvom; ona je nedjeljiva, uprkos rijekama i morima koji razdvajaju njene čvrsto povezane zemlje.

¹³ Koristimo riječ helenski umjesto grčki zato što Riga ne misli na državu Grka, već na državu koja bi bila nadahnuta klasičnim političkim idealima. Osim toga, sam Riga u svojim tekstovima koristi izraz Heleni i Helada, a ne Grci i Grčka ili Romeji, kao što je to bio slučaj kod učenih ljudi iz njegovog vremena (vidi, na primjer, tekstove I-5 i I-8).

O podjeli naroda

Član 2 Helenski narod, to jest svi stanovnici ove države, bez obzira na vjeroispovijest i jezik, podijeljeni su u jedinice u kojima postoji lokalna vlast kako bi sami mogli sobom da upravljaju; znači, oni se u svakoj pokrajini okupljaju da bi izrazili svoje mišljenje o svakom problemu. [...]

O pravu državljanstva

Član 4 Državljanin je svaka osoba starija od 21 godine koja se rodila i živi u ovoj suverenoj državi.

– Svaki stranac stariji od 21 godine, koji je u zemlji živio više od godinu dana i sam se izdržava, također je državljanin. [...]

– Svako ko se služi savremenim ili starogrčkim jezikom i pomaže Heladi, čak i ako živi na drugom kraju svijeta (jer helensko se seme/sjeme prosulo na obje hemisfere), jeste Helen i državljanin ove države.

– Svaki hrišćanin, koji ne mora govoriti grčki ili starogrčki, ali pomaže Heladi, jeste njen državljanin.

– Konačno, svaki stranac za kojeg državna uprava smatra da je dostojan da bude stanovnik naše domovine, na primjer neki dobar zanatlija, vrijedni

učitelj ili zaslužni patriota, smatra se dobrodošlim u našoj zemlji i uživa ista prava kao i svi njeni državljani.

Rigas, str. 45–47

Ovo su odlomci iz ustava koji je 1797. godine napisao Riga od Fere (1757–1798), jedan od najznačajnijih predstavnika grčke prosvječenosti. Pod uticajem francuskog revolucionarnog ustava iz 1793. godine, on Grcima naziva sve one koji žive u republici, bez obzira na vjeru i jezik, i okupljaju se da bi donosili odluke o zajedničkim stvarima. Rigu je uhapsila austrijska policija, optužen je za kovanje zavjere, i predat turskim vlastima, koje su ga juna 1798. godine pogubile u Beogradu.

Ko bi, prema mišljenju autora, trebalo da budu državljani helenske republike? Kakav je stav u pogledu prava građanstva, prema Grcima koji žive u Grčkoj i onima koji žive u inostranstvu? Koja su prava i obaveze predviđeni za strance? Razgovarajte o odnosu između državljanstva i vjere u ovom nacrtu ustava. Koji su njegovi elementi inspirisani Francuskom revolucijom? Uporedite ovaj tekst sa događajima koji su uslijedili prema tekstovima II-11 i II-12.

II-2. Govor Bože Grujevića na prvom zasjedanju Praviteljstvujušćeg sovjeta (1805)

[...] Mi da podignemo i da dobro utvrdimo u Srbiji ova dva rada (principa): razum i pravdu i da ih dobro ukrepimo s celom našom snagom, da se svaka sila i snaga njima pokori. I ovaj mudri i pravedni zakon, da nam prvi gospodar i zapovednik bude. On da zapoveda gospodarima, vojvodama, Sovjetu, sveštenstvu, vladikama, i svakome malomu i velikomu. On će nas braniti, i svobodu i voljnost sačuvati.

Gde je dobra konstitucija, tj. gdi je dobro ustanovljenje zakona, i gdi je dobro uređena vlast pod zakonom, tu je svoboda, tu je voljnost, a gdi jedan ili više po svojoj volji zapovedaju, zakon ne slušaju, no ono što hoće čine: tu je umreo vilajet i nema

slobode, nema sigurnosti, nema dobra, već je onda pustailuk i ajdukluč (bezakonje i samovolja, razbojništvo), samo pod drugim imenom. [...]

Sigurnost 1. života, 2. imanja, i 3. časti, svaki, da, i ono dete koje se još rodilo nije, ište od zapovednika, i ako poglavar njima svima život, imanje i čast sačuvati neće, ili ne može, nije dostojan poglavar biti.

Druga dužnost poglavara jeste, osloboditi neosvođene, i svobodu vilaetsku sačuvati, jerbo nam je u svobodi dvaput mio i sladak život. Svoboda nas razlučava od zverova, i rob gori je od zvera, jerbo čoveku robu ono se oduzima što ga čini čovekom. Bolje je ne živeti, nego u poganom ropstvu biti. Svoboda [...] nas ljudima čini, – svoboda i voljnost daje vojniku jakost, vojvodama i poglavarima mudrost, i pravosudije (pravilno rasuđivanje)... U

svobodnoj zemlji u polju bolje rodi, i marva se bolje plodi, lep se hleb jede i dobro vino pije. Jednom rečju gdi nema svobode tu nema života.

Memoari, str. 295–297

Boža Grujević (Teodor Filipović), Srbin iz Mađarske, živio je u Rusiji đe/gdje je postao univerzitetski profesor u Harkovu. U jesen 1804. godine pridružio se srpskoj delegaciji ustanika koja je otišla u Sankt Peterburg da traži pomoć i podršku od Rusije. Marta 1805. godine došao u Srbiju, đe/gdje je učestvovao u stvaranju vlade, prvih institucija nove države i bio član Praviteljstvujuščeg sovjeta (prve vlade).

Što je govornik htio da poruči? Što misliš o posljednjoj tvrdnji koju iznosi?

II-3. Pismo Vuka Karadžića knezu Milošu Obrenoviću (1832)

Zemun, 24. april 1832.

Vaša svetlosti,

Premilostivi gospodaru! [...]

Istina je ono što su naši stari kazali da niko ne može celom svetu kolača namesiti; ali s današnjim vladanjem Vaše Svetlosti gotovo bi se u skupu moglo reći, da niko tamo nije zadovoljan; kad bi se to pak stalo dalje razgranjavati i razdeljivati, onda bi se našlo da su najnezadovoljniji oni činovnici koji su najbliže i najčešće oko Vaše Svetlosti i najzadovoljniji oni ljudi koje vaša svetlost ne poznaje te nikako.

Svi uzroci ovoga nezadovoljstva gotovo bi se mogli u dva glavna reda razdeliti. Ili su ljudi nezadovoljni zato što ne samo što ne mogu prema svome mogućstvu po svojoj volji živeti, nego što niko nije siguran ni sa svojim životom, ni s poštenjem (češču), niti je gospodar od svoga bogodanoga i s pravdom i s trudom stečenoga imanja; ili zato što se za opštu polzu ne stara i ne radi onako kao što bi (po njiovom mnjeniju) trebalo i moguće bilo. [...]

Opet na kratko da kažem: s vladanjem Vaše Svetlosti *niko* tamo nije zadovoljan, ama baš *niko*, osim vaša dva sina, a i oni da su malo stariji, možebiti da bi bili

nezadovoljni, kao makar ko drugi; i što se god ko čini zadovoljnijim i češće viče: „Da bog živi gospodara! U zdravlju vašemu gospodaru!“ on je nezadovoljniji, pa se samo pretvara da bi nezadovoljstvo svoje pokrio. [...]

Najpre ću da kažem, kao za pravilo, po kome će mi se o svemu ostalom suditi moći, *da je za svakoga vladaoca prava polza samo ono, što je polezno i za njegov narod; a što je god njegovome narodu na štetu, ono ni njemu nikako ne može biti na pravu polzu.* [...]

1. Valjalo bi dati narodu *pravicu*, ili, kao što se danas u Evropi obično govori, *konštituciju*. Ja ovde ne mislim konštituciju francusku, ili englijsku, ili novu grčku; nego, od prilike, *da se odredi način praviteljstva i praviteljstvo da se postavi... da se svakom čoveku osigura život, imanje i čest, da svak svoj posao koji nikog nije na štetu, može raditi po svojoj volji i po svojoj volji živeti; da svaki čovek zna, šta mu valja činiti, da se ne boji niti vas, niti ikoga drugoga; da niko nikoga ne može na silu naterati da ga služi; da se tvrdo zna koji je činovnik stariji, koji li je mlađi; da se bez pravog uzroka i bez suda ne može činovnik ni iz službe isterati, niti na trag u manji čin povratiti; da se niko ne može naterati da se protiv svoje volje primi kake službe i da svaki činovnik, kad mu bude volja, može službu ostaviti.*[...]

Ja mislim: teško onome vladaocu, koji za to drži momke i soldate i gardu, da ga čuvaju od njegova naroda! Vladaocu treba da je najveća obrana u njegovoj zemlji narodna ljubav, zadovoljnost s njegovim vladanjem i uverenje da mu (tj. narodu) po smrti njegovoj samo gore može biti, a bolje nikako da ne može.

A) Danas u Srbiji praviteljstva, u pravome smislu ove reči, nema nikakvoga, nego ste celo praviteljstvo vi sami: kad ste vi u Kragujevcu, i praviteljstvo je u Kragujevcu; kad ste vi u Požarevcu, i ono je u Požarevcu; kad ste vi u Topčideru, i ono je u Topčideru; kad ste vi na putu, i ono je na putu; a da vi sutra, sačuvaj bože, umrete (koje jednom mora biti), umrlo bi i praviteljstvo, pa onda, ko bi bio jači, onaj i stariji.

B) Kad bi se u Srbiji praviteljstvo postavilo, onda bi Srbija dobila pristojno i nužno poverenje i kod država i kod privatni ljudi, jer bi praviteljstvo najpre dobro razmislilo šta će obreći ili učiniti, a kad bi što

obreklo ili učinilo, onoga bi se tvrdo držalo, po onoj narodnoj pripovesti „carska se ne poriče“.

V) Najmudriji vladalac, koji je makar sve vreme svoje mladosti proveo učeći se vladati, opet ne može, kao što treba, sam državom upravljati, jedino zato, što je za jednog čoveka teško i jednoga malog sela svim poslovima upravljati kao što treba, a kamo li čitavom zemljom i narodom; drugo, što „četiri oka bolje vide nego dva!; a treće, što je najmudriji i najučćeniji vladalac opet čovek, podložan svim strastima i slabostima ljudskim, pa bi mogao u ljutini ili u kakoj drugoj ovakoj strasti kome krivo učiniti. [...]

3) Valjalo bi urediti škole. Po mome mnjeniju Srbija danas nema ni u čemu veći nedostatak, ni veću nuždu i potrebu, nego u ljudima sposobnim za narodne službe. [...]

Karadžić, str. 652–666

Što misliš, zašto je Vuk Karadžić poslao ovo pismo? Koje glavne probleme državne politike i vlade pisac naglašava?

II-4. Srpski Ustav iz 1835. godine – struktura vlasti

29. Knjaz Srbski mora biti rođeni ili prirodni Srbin i pravoslavnoga vostočnoga vjeroispovedanija. Istog veroispovedanija moraju biti Knjaginja i žene članova familije Knjažeske.

45. Državni Sovjet Srbski najviša je vlast u Srbiji do Knjaza.

46. Državni Sovjet čuva, da nikakav Srbin, kog mu drago čina, nepovredi i nenaruši ustava Knjažestva Srbije.

47. Drž. Sovjet motri i čuva, da se ni najmanjem Srbinu nečini kakva bud nepravda; a gdi god bi opazio, da se čini, a on će pohitati i u dogovoru s Knjazom ukloniti istu nepravdu.

79. Po svoj Srbiji rukovodiće se pravosudije jednako i po jednom zakoniku Srbskom, koji će se kako za građanske parnice, tako i za krivice i zločinstva što skorije javno izdati i sudovima predpisati.

80. Sudija ne zavisi u izricanju svoje presude ni ot koga u Srbiji, do od zakonika Srbskog; nikakva, ni

veća ni manja, vlast [...] ne ima prava, otvratiti ga od toga, ili zapovediti mu, da drugčije sudi [...]

82. Skupština narodna sastoji se iz sto najodabranijih, najrazumnijih, najpoštenijih i poverenija narodnog u najvećem stepenu zaslužujućih) deputata iz svih okružja i svega Knjažestva Srbije.

Jovičić, str. 48–49

II-5. Rumunski Ustav iz 1866. godine – opšte odredbe

Član 1 Rumunska kraljevina sa svim svojim područjima na desnoj strani Dunava jedinstvena je i nedjeljiva država.

Član 2 Rumunska teritorija se ne može otuđiti, državne granice se zakonom ne mogu mijenjati ni pomjerati.

Član 3 Rumunsku teritoriju ne mogu naseliti narodi stranog porijekla [...].

Član 5 Rumuni uživaju slobodu mišljenja, slobodu obrazovanja, slobodu štampe, slobodu okupljanja.

Član 10 U državi nema klasnih razlika. Svi Rumuni su jednaki pred zakonom, moraju da plaćaju iste poreze i jednako obavljaju svoje javne dužnosti.

Na javnim, građanskim i vojnim položajima mogu biti samo Rumuni. [...] Stranci ne mogu zauzimati javne položaje, osim u izuzetnim slučajevima koji su određeni zakonom [...].

Član 12 Stoga su u Rumuniji ovim zabranjene sve privilegije, izuzeci i klasni monopoli.

Član 13 Garantovana je sloboda pojedinca. [...]

Član 21 Sloboda mišljenja je potpuna. [...]

Član 23 Obrazovanje je besplatno.

Član 31 Sva vlast države potiče od naroda i država je može vršiti samo preko predstavnika naroda i u skladu s principima i pravilima koje propisuje ovaj Ustav.

Član 32 Zakonodavnu vlast imaju isključivo Kralj i Narodna poslanička skupština.

Narodna skupština je podijeljena na dva doma: Senat i Narodno predstavništvo.

Oko svakog zakona moraju se usaglasiti sva tri ogranka zakonodavne vlasti.

Član 35 Izvršnu vlast ima Kralj, i on raspolaže svim ustavnim sredstvima.

Član 36 Sudska vlast se vrši u sudovima i tribuna-

lima. Njihove odluke i presude se izriču u skladu sa zakonom i izvršavaju u ime Kralja.

Član 38 Članovi obje Skupštine predstavljaju čitavu naciju, ne samo oblast ili grad u kojem su izabrani. [...]

Član 92 Kralj je lišen svake odgovornosti. Sva odgovornost je na ministrima.

Kraljev dekret ne stupa na snagu prije nego što ga potpiše nadležni ministar, koji na taj način snosi dalju odgovornost za taj dokument.

Constitutioile, str. 33–41

Tokom tridesetih godina XIX vijeka sve veći broj srpskih intelektualaca i političara suprotstavljao se despotskoj vladavini Miloša Obrenovića (1780–1860, knjaz 1815–1839, 1858–1860). Jedan od najvećih autoriteta među njima bio je Vuk Karadžić (1787–1864), istaknutija ličnost srpske nacionalne kulture u XIX vijeku. Jezikoslovac, etnolog i historičar, Vuk je objavio prvu gramatiku i rječnik modernog srpskog jezika, sakupljao je i objavljivao narodne lirске i epske pjesme, preveo Novi zavjet sa crkvenoslovenskog na srpski. U vrijeme pisanja ovog pisma bio je prvi predsjednik/predsjednik Suda u Srbiji.

Kakva je uloga nacije u organizaciji rumunske države? Kako se u Ustavu primjenjuje podjela i kontrola vlasti?

II-6. Proklamacija knjaza Nikole Hercegovcima juna 1876. godine

MUHAMEDANCI! U Oslobođenoj Hercegovini vi će te živjeti slobodno. Zakon će u njoj za svakoga jedan i jednak biti, a za sve pravedan. U vjeru vašu kao u svetinju niko neće ticati. Ja vam jemčim za to, a o pravičnosti i ljubavi mojoj prema vama svjedoci su stotine jednovjernika vašijeh, koji su u zemlji mojoj i kod mene nalazili vazda bratskoga dočeka, pomoći i odlikovanja. Ja vas pozivam dakle, Muhamedanci, da ne dižete oružja protiv svoje jednokrvene braće Hrišćana.

Knjaz Nikola

Besjede i proglassi kralja Nikole, Centralna narodna biblioteka Crne Gore, „Đurđe Crnojević“, Cetinje, 2010, str. 31

II-7. Britanski ambasador u Istanbulu o stavu Turaka prema ustavu (1876)

Svi su govorili o „ustavu“ i tome da su softe [učenici u muslimanskim vjerskim školama] onaj inteligentniji dio prijestoničkog javnog mnjenja, koji zna da ga čitav narod podržava. Ni hrišćani, kao ni muhamedanci, čini mi se, neće posustati dok ne dobiju taj ustav, a ukoliko sultan odbije da ga donese, gotovo neizbježno će doći do pokušaja njegovog svrgavanja, jer već sada kruže tekstovi iz Kurana koji za vjernike predstavljaju dokaz da Kuran zahtijeva zaista demokratsku vlast. Današnja apsolutna vlast koja je data sultanu zapravo je uzurpacija prava naroda koju sveti zakoni ne dozvoljavaju, i tekstovi i presedani su tu da pokažu kako ne treba iskazivati poslušnost suverenu koji zapostavlja interese države [...].

Eliot, str. 231–232

Da li su muslimani u Osmanskom carstvu smatrali da je ideja ustava uvezena iz hrišćanske Evrope? Što misliš, zašto su pristalice ustava tvrdile da je on u skladu sa svetim islamskim zakonima?

II-8. Turski Ustav iz 1876. godine Osmansko carstvo

Član 1 Osmansko carstvo obuhvata sadašnju teritoriju i pošede/posjede i djelimično nezavisne pokrajine. Ono je nedjeljiva cjelina od koje se nijedan dio ne može otcijepiti iz bilo kog razloga.

Član 4 Njegovo Visočanstvo Sultan, s titulom „Vrhovnog kalifa“, zaštitnik je islamske vjere. On je suveren i car svih podanika Osmanskog carstva.

Član 5 Njegovo Visočanstvo Sultan ne može biti pozvan na odgovornost i njegova ličnost je sveta.

Član 7 Među suverena prava Njegovog Visočanstva Sultana spada i sljedeće: on postavlja i smjenjuje ministre; na način određen privilegijama koje ima, on daje odlikovanja, titule i vrši imenovanja; on izdaje novac; njegovo se ime izgovara tokom molitve u džamiji; on sklapa sporazume sa stranim silama; on objavljuje rat i proglašava mir; on upravlja kopnenom vojskom i mornaricom; on sprovodi

šerijatsko pravo; on se stara o sprovođenju javnih mjera; on ublažava ili ukida kazne koje je izrekao sud; on saziva i odlaže skupštinsko zasjedanje; on raspušta, ukoliko to smatra neophodnim, poslanički kabinet i poziva na direktno glasanje za nove članove.

Lične slobode

Član 8 Svi podanici Carstva nazivaju se Osmani, bez obzira na vjeroispovijest; status Osmanina se dobija i gubi u skladu s uslovima propisanim zakonom.

Član 9 Svaki Osmanin uživa ličnu slobodu ukoliko ne ugrožava slobodu drugog.

Član 10 Lična sloboda je nepovrediva. Niko ne može biti kažnjen, iz bilo kog razloga, izuzev u slučaju koji je određen zakonom i na način zakonom predviđen.

Vjera

Član 11 Državna vjera je islam. Ali, iako se drži tog principa, država će braniti slobodno ispovijedanje drugih vjera i čuvati vjerske privilegije koje su date pojedinim zajednicama, ukoliko to ne remeti javni red i moral.

Jednakost pred zakonom, javne službe

Član 17 Svi Osmani su jednaki pred zakonom. Imaju ista prava i dužnosti prema zemlji, bez obzira na vjeroispovijest.

Član 18 Turski je zvanični jezik i poznavanje turskog je preduslov za namještenje u državnoj službi.

Član 19 Svi Osmani mogu dobiti državno namještenje u skladu sa svojim zaslugama i sposobnostima.

Imovina

Član 21 Zajamčena je sva imovina, pokretna i nepokretna, koja po zakonu nekome pripada. Ne može biti oduzeta, osim na osnovu valjanog razloga koji se javno dokaže i tiče se ranijih obaveza plaćanja, a prema zakonu o vrijednosti imovine koja je u pitanju [...].

Narodna skupština

Član 42 Narodnu skupštinu čine dva doma: Gornji dom, to jest Senat, i Poslanički dom.

Član 43 Dva Doma će se sastajati 1. novembra svake godine da bi se carskim dekretom (irade) otvorio rad skupštine, a zatvaranje, koje je zakazano za 1. mart naredne godine, takođe se održava po carskom dekretu. Jedan Dom ne može da zasijeda ukoliko ne zasijeda i drugi.

Član 47 Članovi Narodne skupštine su slobodni da kažu svoje mišljenje i da glasaju kako žele.

Oni se ne mogu ucjenjivati ili mamiti obećanjima, niti se na njih smije uticati prijetnjama. Njima se ne može suditi zbog onoga što misle ili kako glasaju za vrijeme rasprave, osim ukoliko to nije u suprotnosti s postojećim Poslovníkom skupštine, kada im se može suditi na osnovu odredaba koje su na snazi.

Upravljanje pokrajinama

Član 108 Uprava nad provincijama zasnovana je na principu decentralizacije.

Razne odredbe

Član 115 Nijedna odredba ovog Ustava ne može, ni iz kog razloga, da bude suspendovana ili zanemarena.

www.ata.boun.tr/department20njbpages/ata_/constitutionoftheottomanempire1976.doc

Ustav je donijet decembra 1876. godine, u vrijeme „istočne krize“ 1875–1878. Njegovim donošenjem trebalo je preduprijeti miješanje velikih sila na strani nemuslimanskih podanika u Osmanskom carstvu: nov i moderan Ustav im obezbjeđuje sva prava, dok, istovremeno, potvrđuje nedjeljivost Carstva. U tom pogledu Ustav nije bio djelotvoran jer nije odvratio Ruse od objave rata 1877. godine. Poslije poraza, Ustav je stavljen van snage i vraćen tek 1908. godine; po završetku Prvog svjetskog rata postao je izlišan, pošto se Carstvo raspalo.

U čemu je Osmanski ustav iz 1876. godine sličan ustavima u drugim nacionalnim državama na jugoistoku Evrope? Koji su bezbjednosni elementi unijeti u tekst Ustava kako bi se spriječio povratak autokratske vlasti? Pokušaj da razumiješ zašto u Ustavu iz 1876. godine islam ima privilegovani položaj. Koje su mjere uvedene da bi se Osmansko carstvo sačuvalo od rasparčavanja? Da li su te mjere bile realne s obzirom na situaciju 1876. godine?

II-9. Prijestona bešeda/besjeda knjaza Nikole povodom proglašenja Ustava Crne Gore (1905)

Gospodo poslanici!

Oblik Vrhovne Državne Uprave bio je do sad u ovoj zemlji oblik Samodržavja. Vlast i vođenje te Uprave naslijedio sam i Ja, po milosti Božjoj, sedmi

Vladalac iz Moje Kuće. Ni moji slavni prethodnici ni Ja, nijesmo se, kao drugi autokrati, smatrali neodgovornima i nijesmo držali da je naša volja zakon. U mirno doba mi smo bili Crnogorcima prava bratska braća, u bojeve išli smo kao oni – ginuli smo gdje i oni, rane smo dočekivali i zadavali gdje i oni, sve od Careva Laza do Vučijeg Dola.¹⁴ [...]

Naša se vlast začela na goljoj poljani, na ništa bez ništa, pod vedrim nebom i naočigled neprijatelja. Bila je zakonita, jer je narodom glasovana, a vršila se srcem, ljubavlju i energijom. [...] Krajem sedamnaestog vijeka Moja Kuća zatekla (je) domovinu našu bijednu i gotovo poplavlenu drugom vjerom, a naša lijepa Pravoslavna vjera nalazila se u velikoj opasnosti. [...]

Danas u Otadžbini granice razmaknute i međunarodno utvrđene od ušća Bojane u Jadransko More, do sastanka Tare i Pive, koje Drinu sačinjavaju, i od Bijele Gore, do Čakora, više Peći i Dečana. [...]

Ovijem danom Otadžbina naša postaje Ustavna monarhija i mi sa srećom stupamo u nov politički život. Praštajući se sa onim starim, ne mogu da na ovom raskršću iz dubine Mi srca ne odam dostojnu blagodarnost i Sijenima Mojih i vaših Predaka za njihovu svetu zajednicu i zavještanu nam od njih slobodu. [...]

Moja odluka na izdavanje Ustava na dvije će strane radosno odjeknuti. Vi, i svi uopšte srpski rodoljubi, prihvat ćete je sa onom istinskom vjerom, koja ju je i nadahnula – vjerom da će ona biti uspješna i srećna za razvitak i napredak Otadžbine.

Crnogorski, IV, str. 34–46

Na koji način se monarhija legitimisala? Zašto je knjaz odlučio da donese Ustav?

II-10. Mladoturska proklamacija (1908)

1. Osnova Ustava će biti poštovanje prvijenstva narodne volje. Jedna od posljedica tog principa biće zahtjev da se bez odlaganja utvrdi pred Kabinetom odgovornost ministra i u skladu s tim će se smatrati da je ministar u ostavci ukoliko ne dobije većinu

glasova u Kabinetu.

2. Ukoliko senatori ne budu činili jednu trećinu poslanika, onda će na sljedeći način biti imenovan Senat: jednu trećinu će imenovati sultan, a dvije trećine narod; mandat senatora će biti ograničen.

3. Zahtijevaće se da svi turski podanici koji su navršili 20 godina, bez obzira na imetak ili bogatstvo, dobiju pravo glasa. Oni koji su izgubili svoja građanska prava neće, naravno, imati ni pravo glasa.

4. Kako bi se poštovao prvi član Ustava iz 1293. godine (po Hidžri), u ustavnu povelju se moraju unijeti tačne odredbe o pravu na slobodno formiranje političkih stranaka.

7. Turski jezik će ostati zvanični jezik. Zvanične prepiske i rasprave vodiće se na turskom.

9. Svaki građanin će uživati potpunu slobodu i jednakost, bez obzira na nacionalnost i vjeroispovijest i imaće jednake dužnosti. Svi podanici, pošto su pred zakonom jednaki u pogledu prava i dužnosti prema državi, mogu raditi u državnoj službi u skladu s vlastitim sposobnostima i obrazovanjem. Zakon o vojnoj službi jednako se tiče i onih koji nijesu muslimani.

10. Već postojeće vjerske privilegije, date pojedinim nacijama, mogu se i dalje slobodno koristiti.

14. Pošto se ne diraju imovinska prava zemljoposjednika/zemljoposjednika (jer se ta prava moraju poštovati, i po zakonu moraju ostati netaknuta), seljacima će biti omogućeno da kupuju zemlju i biće određen način na koji će oni moći da uz niske kamate pozajmljuju novac. [...]

16. Obrazovanje će biti besplatno. Svaki građanin, u granicama propisanim Ustavom, može da otvori privatnu školu u skladu sa posebnim zakonima.

17. Sve škole će biti pod državnim nadzorom. Kako bi svi građani dobili zajedničko i jednako obrazovanje, biće otvorene državne škole, u njima će obrazovanje biti besplatno i primaće se đaci svih nacionalnosti. U javnim školama će biti obavezna nastava na turskom. U državnim školama javna nastava će biti besplatna. Srednje i visoko obrazovanje u javnim i državnim školama će biti kako je gore određeno; u upotrebi će biti turski jezik. Trgovačke, poljoprivredne i zanatske škole biće otvorene sa ciljem da se razviju resursi zemlje.

18. Radiće se na izgradnji puteva, željeznice i kanala,

¹⁴ Mjesta na kojima su se vodili bojevi s Turcima

kako bi se olakšalo kretanje i povećalo bogatstvo zemlje. Ukinuće se sve što može da šteti trgovini i poljoprivredi.

www.fordham.edu/halsall/mod/1908yougturk.html

Poslije poraza u ratu 1877–1878. sultan Abdulhamid II (1886–1908) stavio je Ustav iz 1876. van snage i vladao autokratski. Mladoturci, opoziciona organizacija koju su mahom činili oficiri i učeni ljudi, tražila je vraćanje Ustava i reforme koje bi ojačale carstvo. Na kraju su mladoturci 1908. godine izveli uspješnu revoluciju i preuzeli vlast, koju su držali sve do 1918. godine.

Glavni politički zahtjev mladoturaka u vrijeme dok su se suprotstavljali Abdulhamidu II bilo je vraćanje na snagu Ustava iz 1876. godine. Ipak, oni su prihvatili i neke izmjene Ustava: navedi koje su to izmjene i objasni zašto su mladoturci na njih pristali.

Uporedi član 17 iz ovog teksta sa tekstovima iz poglavlja II-e. Kakvu ulogu ima škola u procesu izgradnje nacije? Analiziraj član 18 i uporedi ga sa tekstovima iz poglavlja II-d. Što možeš reći o ulozi političkih vođa u razvoju privrede?

Tabela 1: Ustavi zemalja jugoistočne Evrope

Država	Prvi moderni ustav	Glavne izmjene			Današnji ustav
		Prije Prvog svjetskog rata	Međuratni period	Poslije Drugog svjetskog rata	
Albanija ¹⁵	1920.		1925; 1928; 1939.	14.3.1946; 1976.	21.10.1998.
BRJ Makedonija					17.11.1991.
Bosna i Hercegovina					24.2.1993; 14.12.1995.
Bugarska	1879. (Ustav iz Trnova)			14.12.1947; 1971.	12.7.1991.
Grčka ¹⁶	1844.	1864; 1911.	1927.	1952.	7.6.1975.
Jugoslavija			1921. (Vidovdanski ustav); 1931.	31.1.1946; 1963; 1974.	27.4.1992.
Kipar	1959 (1960)				
Osmansko carstvo	1876.				
Rumunija ¹⁷	1866.		1923; 1938.	13.4.1948; 1952; 1965.	8.12.1991.
Slovenija					23.12.1991.
Srbija	1835.	1838; 1869; 1888; 1901.			28.9.1990.
Turska	1924.			1961.	7.11.1982.
Hrvatska					22.12.1990.
Crna Gora	1905.				19.10.2007.

Tabela 2: Uvođenje opšteg prava glasa u zemljama jugoistočne Evrope

	Opšte pravo glasa za muškarce	Pravo glasa za žene
Albanija	1920.	Ograničeno – 1920; opšte – 1946.
BRJ Makedonija	1913. (Srbija)	1945. (Jugoslavija)
Bosna i Hercegovina	1920. (Jugoslavija)	1945. (Jugoslavija)
Bugarska	1879.	Udate žene – 1938; opšte – 1945.
Grčka	1964.	Ograničeno – 1929; opšte – 1952.
Jugoslavija	1920.	1945.
Kipar	1960.	1960.
Rumunija	1918.	Ograničeno – 1929; opšte – 1946.
Srbija	1869.	1945. (Jugoslavija)
Slovenija	1907. (Austrija)	1945. (Jugoslavija)
Turska	1924.	1930.
Hrvatska	1920. (Jugoslavija)	1945.
Crna Gora	1905.	1945. (Jugoslavija)

¹⁵ Kvaziustavna regulativa: Statut Međunarodne komisije za Albaniju (1914).

¹⁶ Prije osnivanja države, prvi ustavi su se donosili tako što su za vrijeme rata za nezavisnost za njih glasale revolucionarne skupštine: 1822. (Epidaurus), 1823. (Astros) i 1827. (Trezen).

¹⁷ Kvaziustavne regulative: Organski statuti (1831/1832) u Vlaškoj i Moldaviji, Pariska konvencija (1858) za Ujedinjene kneževine Vlašku i Moldaviju (od 1859. Rumunija)

► Sl. 4. Trg ustava u Atini (1863)

Markezinis, str. 312–313

🔑 Bukureštanska ulica, koja se u međuratno doba zvala Avenija kraljice Elizabete, promijenila je ime u vrijeme komunističkog režima u Bulevar 6. marta, što je datum inauguriranja prve vlade u kojoj su komunisti činili većinu, a zatim u Bulevar Georgi Georgiu Deža (rumunski komunistički vođa 1945–1965); poslije 1989. ta ista ulica je preimenovana u Bulevar Mihaila Kogalniceanua (po značajnom političaru, historičaru i piscu iz XIX vijeka), da bi jednom njenom dijelu nekoliko godina kasnije bilo vraćeno staro ime (Bulevar kraljice Elizabete). Nije teško razumjeti da politički režimi koriste imena ulica da bi legitimisali neka ideološka i historijska šecanja/sjećanja. Možeš li da pronađeš takve primjere? Što misliš o promjenama imena ulica?

❓ Objasni ime koje je dobio ovaj trg. Da li u prijestonici tvoje zemlje ili u tvom gradu postoji trg ustava? Da li je ikada postojao, odnosno da li postoji „nacionalni“ trg?

Igra: imena ulica kao lekcija iz istorije.

Podijelite se u četiri grupe. Uzmite turističke vodiče za četiri historijska perioda tokom XIX i XX vijeka. Analizirajte imena ulica i trgova i pogledajte koliko se njih odnosi na historijske događaje i ličnosti, nacionalne heroje i događaje. Analizirajte izbor imena i njihove promjene. Istu igru možete igrati i sa spomenicima.

IIb. Građansko društvo

II-11 Definicija državljana u grčkom Ustavu iz Epidaurusa (1882)

U ime svetog i nedjeljivog trojstva, grčki narod, koji više nije u stanju da podnosi težak teret tiranije strahovite osmanske vlasti, uz velike žrtve uspio je da je se otrese i danas, preko svojih ovlašćenih predstavnika u Narodnoj skupštini, pred Bogom i ljudima, objavljuje svoje političko postojanje i nezavisnost.

U Epidaurusu 1. januara 1822. godine, prve godine nezavisnosti

Privremena politička zajednica Grčke

Dio A

Odjeljak A

O vjeri

a – Na teritoriji Grčke prevladava istočno pravoslavno hrišćanstvo, ali će Grčka tolerisati sve druge vjere; njihovi obredi i sveti činovi obavljaju se bez ikakvih smetnji.

Odjeljak B

O opštim pravima stanovnika grčke teritorije

Domaće stanovništvo grčke teritorije, koje vjeruje u Hrista, jeste grčko i uživa sva politička prava bez ikakve diskriminacije.

Svi Grci su jednaki pred zakonom bez izuzetaka koji bi se pravili na osnovu specijalnih prava, klase ili službe.

Svako ko dođe iz inostranstva da se naseli ili boravi na grčkoj teritoriji pred zakonom je jednak kao i pripadnik domaćeg stanovništva.

Vakalopoulos, str. 390

Tokom grčke revolucije prvi „parlament“ se sastao u Epidaurusu i donio prvi Ustav koji je bio pod uticajem sličnih tekstova nastalih za vrijeme Francuske revolucije. Iako je izmijenjen već tokom revolucije, Ustav iz Epidaurusa je ostao glavna referenca grčke političke kulture i simbol ideala onih koji su se borili za nacionalnu nezavisnost.

Ko su Grci prema Ustavu iz Epidaurusa? Kakav je odnos između vjerskog i nacionalnog identiteta? Da li je jezik preduslov nacionalnog identiteta?

Koje principe uočavaš u ovom Ustavu?

II-12. Definicija državljana u grčkom Ustavu iz Trezena (1827)

6. Grci su:

- starošedioci/starosjedioci grčke teritorije koji vjeruju u Hrista;
- oni koji su bili pod turskom vlašću a vjeruju u Hrista, i došli su ili će doći na grčku teritoriju da se pridruže našoj borbi, ili već žive na našoj teritoriji;
- oni koji žive na tuđim teritorijama ali su rođeni od grčkog oca;
- starošedioci/starosjedeoci ili oni koji nijesu starošedioci/starosjedeoci, ili njihovi potomci, koji su postali građani stranih država prije objavljivanja ovog Ustava, a koji su došli na grčku teritoriju i položili zakletvu Grčkoj;
- svi stranci koji dođu i postanu građani Grčke.

OEÄB, str. 107

Uporedi tekstove II-11 i II-12 koji se tiču državljanstva. Što primjećuješ?

II-13. Definicija državljana u srpskom Ustavu iz 1835. godine

108) Svako dete rođeno u Srbiji ili izvan Srbije, a od Srbina iz Srbije; svaki u vreme obnarodovanja ovog ustava u Srbskoj službi u Srbiji i izvan Srbije nalazeći se činovnik ili služitelj hristijanskog vjeroispovjedanja; svaki, komu je deset godina prošlo ot kako se u Srbiji nalazi, ili koji nepokretna dobra u njoj ima, smatra se za Srbina, i ima pravo, uživati srbsko državno građanstvo.

109) Strani trgovci, fabrikanti, zanatlije, i zemljodjelci hristijanskog vjeroispovjedanja mogu pridobiti prava građanina srbskog, počem budu u Srbiji sedam godina dana i čestno se uzvladaju, ili počem im Knjaz zvanije kakvo dade; a inostranci, zasluženi o Srbiji, kako ot Knjaza pismo prime, da su prirodni Srbi.

A kako će se pravo Srbskoga građanstva polučiti otređice osobiti zakon.

110) Građanin Srbski samo može biti činovnikom, tutorom, členom opštstva, i nadzirateljem javni i obštinski zavedenija (ustanova).

111) Svaki Srbin i bez svake razlike jednak je pred zakonima Srbskim, kako u obrani, tako i u kazni na svim sudovima ot najmanjeg do većeg. [...]

116) Svakomu građaninu Srbskomu otvoren je put k svim činovima u Srbiji, kako se samo nađe, da je sposoban i dostojan k njima. Pri jednakoj sposobnosti i predpostavlja se Srbin stranomu.

117) Svaki Srbin ima pravo birati način življenja svog po svojoj volji, samo koji nije na obštenarodnu štetu.

118) Kako rob stupi na Srbsku zemlju, ot onoga časa postaje slobodnim, ili ga ko doveo u Srbiju, ili sam u nju pobegao. Srbinu slobodno je roba kupiti, no ne prodati. [...]

128) Sva zemlja, koju narod Srbski ima, prinadleži (pripada) svakom imaocu kao prirodno imanje, kojim može po svojoj volji raspolagati, i koje može drugomu prodati; samo mora u tom slučaju javiti se nadležnoj vlasti svoga Obštstva i Okružja, i pred njom prodati ju; a posle ne može naseljavati se na tuđu nekupljenu.

Jovičić, str. 48–64

Uporedi ovaj tekst sa tekstem II-15, analiziraj odnos između vjere i građanstva na osnovu odlomaka ustava. Prouči prve ustave u svojoj zemlji i provjeri da li u njima ima nekih odredaba koje status građanina vezuju za vjeroispovijest. Da li misliš da bi status državljana trebalo da zavisi od vjere? Nemoj odgovoriti samo sa da ili ne, već ponudi i neko obrazloženje u prilog svog stava i nađi primjere na osnovu iskustava u tvojoj zemlji. Zašto u tvojoj zemlji postoje (ili ne postoje) takve zakonske odredbe? Da li je vjeroispovijest preduslov nacionalnog identiteta?

II-14. Zakonik Danila I, knjaza Crne Gore i Brda

Do sad je bila Crna Gora i Brda¹⁸, istina slobodna, ali javnog zakonika, koji će Crnogorcu i Brđaninu slobodu ukrijepiti i braniti, imala nije, već je pravica i sudbina njihova samo u ustima vladaoca bila [...]

Prvo

Svaki Crnogorac i Brđanin jednak je pred sudom.

Drugo

Svakom Crnogorcu i Brđaninu po naslijeđenoj i do sad sačuvanoj slobodi ostaje i po danas i unaprijed, čest, imuće, život i sloboda njegova obezbijeđena, niti može ni jedan Crnogorac niti Brđanin niti sud pravednome bratu Crnogorcu i Brđaninu u ove svetinje dirati [...]

Devedeset prvo

Uskok svaki dok stupi u našu slobodnu zemlju po zavjetu svetog Petra bivšeg Gospodara crnogorskog bezbjedan je i ne smije mu niko ništa krivo činiti, kad se on pošteno i po našem zemaljskome zakoniku vlada i upravlja, kojeg pravicu uživa isto kako i svaki naš brat Crnogorac i Brđanin; za svaku pak sagrijevu sudiće se i uskoku kako što ovaj zakonik izgovara.

Devedeset drugo

I ako u ovoj zemlji nema nikakve druge narodnosti do jedine srpske i nikakve druge vjere do jedine pravoslavne istočne, to opet svaki inoplemenik i inovjerac može slobodno živiti i onu slobodu i onu našu domaću pravicu uživati kako i svaki Crnogorac i Brđanin što uživa.

Crnogorski, I, str. 167–184

Danilo I Petrović Njegoš (1826-1860) naslijedio je svog strica Petra II Petrovića Njegoša na mjestu crnogorskog vladara 1851. Pošto je odbio položaj vladike, dobio je zvanje knjaza i Crnu Goru pretvorio u sekularnu knjaževinu s nasljednim dostojanstvom. Obrazovan i energičan, Danilo se uspješno borio protiv Turaka. Crnogorska armija je pobijedila otomansku vojsku na Grahovcu 1858. Poslije intervencije Francuske i Austrije, granica između Otomanskog carstva i Crne Gore je konačno utvrđena. Danilo se upustio u proces centralizacije i ubrzane modernizacije, donio Zakonik 1855. Ubio ga je jedan pripadnik opozicije je u Kotoru, 1860. godine.

Kako su Crnogorci definisani u Zakoniku knjaza Danila I? Da li su i pridošlice mogle da postanu Crnogorci?

II-15. Redefinisanje kategorije državljana u članu 7 rumunskog Ustava (1879)

Član 7 U Rumuniji razlika u vjeroispovijesti ne predstavlja prepreku za uživanje i korišćenje građanskih i političkih prava.

§ 1. Stranac, bez obzira na vjeroispovijest, bio pod stranom zaštitom ili ne, može da dobije pravo na useljenje ako uradi sljedeće:

a) Vladi podnese zahtjev da bude naturalizovan, navede kolikim imetkom raspolaže, koje je profesije ili zanata i izrazi volju da se doseli u Rumuniju.

b) Nakon podnošenja zahtjeva živi 10 godina u zemlji i pokaže se kao koristan građanin.

§ 2. Od ovog postupka mogu biti izuzete sljedeće osobe:

a) Oni koji u zemlju donose industriju, korisne izume ili izrazit talenat, ili oni koji su ovđe/ovdje započeli velike poslove ili pokrenuli industriju.

b) Oni koji su rođeni i odrasli u Rumuniji od roditelja koji su se doselili u ovu zemlju i koji nikada nijesu bili pod zaštitom neke strane zemlje.

v) Oni koji su služili ovoj zemlji za vrijeme rata za nezavisnost i koji su kolektivno naturalizovani jednim vladinim ukazom i bez daljih formalnosti.

§ 3. Naturalizovanje je moguće samo po zakonu i pojedinačno za svakoga.

§ 4. Donijeće se poseban zakon koji će odrediti na koji način stranci mogu da se dosele na rumunsku teritoriju.

§ 5. Samo Rumuni i oni koji su naturalizovani mogu da postanu pošednici/posjednici seoskog dobra u Rumuniji.

Poštovaće se sva prava koja su do ovog trenutka stečena.

Sve tačke i odredbe trenutno postojećih međunarodnih konvencije ostaju na snazi.

Constituțiile, str. 34–35

¹⁸ Brda su stari naziv za dio današnje Crne Gore. Obuhvatala su teritoriju sedam plemena: Bjelopavlića, Pipera, Rovčana, Moračana, Bratonožića, Kuća i Vasojevića. U Knjaževini i Kraljevini Crnoj Gori Brdska nahija i Brdska oblast bile su administrativne jedinice.

Rumunski Ustav iz 1866. godine je državljanstvo davao samo hrišćanima (član 7), i tako isključivao Jevreje i muslimane. Na Berlinskom kongresu (1878) velike sile su priznanje nezavisnosti Rumunije uslovile promjenom tog člana. Rumunska politička elita je to odbila, ali nije mogla dugo da se opire, tako da je na kraju pronađena kompromisna verzija za promjenu spornog člana.

Da li je promjena člana 7 značila i stvarni kraj vjerske diskriminacije, bar kad je priznavanje državljanstva u pitanju? Što je potrebno da bi stranac zatražio rumunsko državljanstvo? Kako bi ti odredio/odredila uslove za dobijanje državljanstva?

II-16. Sporazum o manjinama koji su potpisale savezničke i pridružene države i Rumunija (1919)

Član 1

Odredbe sadržane u članovima 2 do 8 ovog Sporazuma Rumunija prihvata kao zakon s kojim ne smije doći u sukob nijedan drugi zakon, propis ili zvanični akt, niti pak neki drugi zakon, propis ili akt smije njemu biti nadređen.

Član 2

Rumunija na sebe preuzima da garantuje život i slobodu svim stanovnicima Rumunije bez obzira na porijeklo, nacionalnost, jezik, rasu i vjeru.

Svi stanovnici Rumunije imaju pravo da slobodno izražavaju, i privatno i javno, svako vjerovanje, vjeru ili vjeroispovijest koje nije u suprotnosti sa javnim poretkom i javnim moralom.

Član 3

U skladu s pomenutim odredbama Sporazuma, Rumunija prihvata i obznanjuje da će, bez ikakvih dodatnih uslovljavanja, državljani Rumunije postati svi koji u trenutku stupanja na snagu ovog Sporazuma žive na teritoriji Rumunije, i na područjima dobijenim na osnovu Mirovnih sporazuma s Austrijom i Mađarskom, kao i ostalih područja koja Rumuniji eventualno mogu pripasti, pod uslovom da te osobe nijesu već državljani nekih drugih država izuzev Austrije i Mađarske.

Ipak, Austrijanci i Mađari stariji od 18 godina imaće pravo da se, prema uslovima navedenim u Sporazumima, opredijele čije će državljanstvo prihvatiti. Odluka koju donese muž odnosiće se i na suprugu, a odluka roditelja ticaće se i dece/djece ispod 18 godina starosti.

Osobe koje koriste pomenuto pravo da se opredijele kojoj državi žele da pripadaju moraju da se u narednih 12 mjeseci presele u državu za koju su se opredijelili. Oni imaju pravo da zadrže nekretnine koje posjeduju/posjeduju na rumunskoj teritoriji. Sa sobom mogu ponijeti pokretnu imovinu svake vrste. Pri prijenosu imovine neće biti obavezni da plate carinu.

[...]

Član 5

Rumunija neće postavljati bilo kakve prepreke korišćenju prava koje pomenute osobe imaju prema zaključenim Sporazumima, ili sporazumima koji će tek biti zaključeni između Saveznika i Austrije ili Mađarske, a koji se tiču izbora da li će prihvatiti rumunsko državljanstvo.

Član 6

Svi koji su rođeni na teritoriji Rumunije, a nijesu po rođenju državljani druge države, postaju rumunski državljani.

Član 7

Rumunija bez daljih formalnosti priznaje kao rumunske državljane sve Jevreje koji žive na rumunskoj teritoriji, a nemaju državljanstvo neke druge države.

Član 8

Svi rumunski državljani jednaki su pred zakonom i uživaju ista građanska i politička prava bez obzira na rasu, jezik ili vjeroispovijest.

Razlika u vjeroispovijesti, vjeri ili pripadnosti nekoj vjerskoj zajednici neće biti prepreka rumunskom državljaninu da uživa građanska i politička prava kao što su, na primjer, namještenje u državnoj službi, sticanje javnih ili počasnih funkcija, obavljanje pojedinih profesija i tako dalje [...].

Član 9

Rumunski državljani koji pripadaju rasnoj, vjerskoj ili jezičkoj manjini biće tretirani isto i imaće jednaku sigurnost pred zakonom i u svakodnevnom životu, kao i drugi rumunski državljani. Oni će imati jednako pravo da o svom trošku osnivaju, vode i kontrolišu

dobrotvorne, vjerske i društvene ustanove, škole i druge obrazovne ustanove, sa pravom da u njima koriste vlastiti jezik i slobodno ispovijedaju svoju vjeru.

Član 10

U gradovima i na područjima đe/gdje živi znatan broj rumunskih građana koji ne govori rumunskim jezikom, Rumunija će obezbijediti da u okviru državnog obrazovnog sistema đeca/djeca takvih rumunskih državljana u osnovnoj školi pohađaju nastavu na maternjem jeziku. Ova odredba ne isključuje pravo rumunske vlade da u pomenutim školama uvede obavezu učenja rumunskog jezika.

[...]

Član 12

Rumunija je saglasna da odredbe u navedenim članovima Sporazuma, koje se tiču pripadnika rasnih, vjerskih ili jezičkih manjina, prihvata kao obavezu čije se poštovanje nadzire na međunarodnom planu i koja je pod garancijom Lige naroda.

[...]

www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties/1920/13.html

Poslije završetka Prvog svjetskog rata raspalo se Austrougarsko, Rusko i Osmansko carstvo, a nastalo je nekoliko novih nacionalnih država, dok su neke stare dobile nove teritorije i brojne nacionalne manjine. Da bi se izbjegle nacionalne tenzije, na Mirovnoj konferenciji u Parizu (1919–1920) te su manjine zaštićene posebnim međunarodnim ugovorima koje su odvojeno potpisale države istočne i jugoistočne Evrope.

Ugovori o manjinama često su smatrani miješanjem u unutrašnje stvari suverenih država od strane velikih sila. Što ti misliš o tome? Da li su ti ugovori bili legitimni? Da li su imali dejstva?

Opšte pitanje:

Razmotrite odnos između građanskih prava, nacionalnog i vjerskog identiteta, pola i rase. Pogledaj sadašnji Ustav svoje zemlje i pronađi uslove za dobijanje državljanstva. Razgovarajte o sadašnjoj situaciji i uporedite je sa situacijama koje su iznesene u ovim ustavima, ili sa njihovim prikazima u knjigama o istoriji tvoje zemlje. Kako objašnjavaš mehanizme koji se koriste za isključivanje iz države?

II-17. Redefinisanje kategorije državljana u rumunskom Ustavu iz 1923.

Član 1 Kraljevina Rumunija je nacionalno jedinstvena i nedjeljiva država.

Član 5 Rumuni, nezavisno od etničkog porijekla, jezika kojim govore i vjeroispovijesti, uživaju slobodu savjesti, slobodu obrazovanja, slobodu štampe, slobodu okupljanja i sve druge slobode i prava ustanovljene zakonom.

Član 6 Postojeći Ustav i svi drugi zakoni koji se tiču političkih prava predstavljaju nužan uslov za uživanje tih prava (ukoliko je osoba Rumun).

Posebnim zakonima, koji se donose dvotrećinskom većinom glasova, određiće se uslovi pod kojima žene mogu da koriste svoja politička prava.

Građanska prava žena biće određena na osnovu potpune jednakosti polova.

Član 7 Različite vjeroispovijesti, etničke grupe i jezici u Rumuniji ne predstavljaju prepreku za uživanje i korišćenje građanskih i političkih prava. Što se tiče korišćenja političkih prava, stranac može imati prava koja ima Rumun jedino ako se naturalizuje. O naturalizaciji se odlučuje u svakom slučaju zasebno, a odluku donosi Ministarski savjet u skladu sa preporukom iz prijestoničkog Vrhovnog suda i kaže da podnosilac zahtjeva za naturalizaciju ispunjava potrebne uslove...

Constitubiile, str. 71–72

Da li su odredbe iz Ustava od 1923. godine predstavljale neki napredak u poređenju sa prethodnim ustavima?

Što je predviđeno odredbama koje se tiču prava glasa za žene? Pogledaj zakone tvoje zemlje u XIX i XX vijeku i pokušaj da pronađeš odredbe koje se odnose na pravo žena da glasaju. Koje su političke posljedice toga što se ženama osporava pravo glasa?

Ile. Nacija i crkva

II-18. Carigradska vasiljenska patrijaršija osuđuje običaj da se đeci/djeci umjesto hrišćanskih daju starogrčka imena (1819)

Odskora uveden običaj da se krštenoj đeci/djeci daju starogrčka imena [...] smatramo za potpuno neprikladan, i za način da se pokaže prezir prema hrišćanskim imenima; dakle, postoji potreba da se uvedu vrlo stroga pravila [...]

Dimaras, str. 364

 Što misliš, zašto su ljudi počeli đeci/djeci da daju starogrčka imena? Što misliš o stavu patrijaršije? Da li je u redu da se vjerske starješine miješaju u odluku roditelja kakvo će ime dati svom detetu/djetetu? Da li bi u ovoj stvari miješanje državnih vlasti bilo isto tako neprimjereno? Koja su imena preovladavala u tvojoj zemlji tokom XIX vijeka? A danas? Što misliš, da li su imena bila i oznaka vjerskog, regionalnog ili nacionalnog identiteta? Ko može da odlučuje o identitetu?

II-19. Neka mišljenja o autonomiji grčke crkve u odnosu na Carigradsku vasiljensku patrijaršiju (1833)

A. Teoklet Farmakides, pristalica autonomije

Crkva Kraljevine je juna 1833. godine proglasila autonomiju i nezavisnost. [...] Grčki narod, pošto je proglasio svoju političku nezavisnost pred Bogom i ljudima još od početka slavne revolucije [...], takođe je obznanio da je njegova Crkva autonomna i nezavisna; **kako je cilj njegove svete borbe i crkvena i politička nezavisnost** [...], nije bila potrebna nikakva posebna dozvola ili pristanak, pošto politička autonomija ide podruku s autonomijom Crkve, već po samom vjerovanju Pravoslavne crkve [...] bez ikakve potrebe za posebnim aktom ili sporazumom; jer teritorija i Crkva su jedna ista stvar [...].

Matalas, str. 49

Pošto je dobila nezavisnost, Grčka je morala riješiti i pitanje crkve. Većina Grka je pravoslavna, a patrijarh iz Carigrada je bio pod vlašću Turaka. Da ne bi i dalje bila podređena Osmanskom carstvu, Grčka pravoslavna crkva je prekinula odnose sa Carigradskom patrijaršijom. Žučne rasprave o tom pitanju ovđe/ovdje su ilustrovane tekstovima iz pera Teokleta Farmakidesa (1784–1860) i Konstantina Ekonomosa (1780–1857).

B. Konstantin Ekonomos, protivnik autonomije

Koje su sve muke zbog slobodne Grčke zadesile našu braću koja su se našla van državnih granica? A vi tražite da ih ne zovemo ni Grcima ni braćom, već stanovnicima Turske i podanicima onoga što nazivate crkvom koja je u ropstvu! Vi tako otkidate (koliko god je to u vašoj moći) Grčku od Grčke i Grke jedne od drugih, drobeći naciju i stvarajući vjerski raskol koji će dovesti do unutrašnjih slabosti i teških sukoba među braćom. Tako vi, na kraju, državu Grka svodite na preuske granice i onemogućavate napredak kraljevine Grčke, koju podržava i sam Bog, činite to razarajući (opet onoliko koliko je u vašoj moći) nade i želje čitave jedne nacije, kao i mnogih vjekova i mnoštva helenofilskih hrišćanskih naroda! O, ljudi, zar je moguće da ste takvi?

Oikonomos, str. 336–337

Uporedi ova dva teksta. Koji se argumenti u njima iznose? Što misliš, zašto je za grčku državu važno da ima autonomnu crkvu?

II-20. Dekret o uspostavljanju vlasti sinoda u Rumunskoj pravoslavnoj crkvi (1864)

Član 1 Rumunska pravoslavna crkva jeste i biće nezavisna od bilo koje strane crkvene vlasti u pogledu svoje organizacije i reda.

Član 2 Na čelu Rumunske crkve, čije je jedinstvo oličeno u Svetom sinodu, nalaze se mitropoliti i episkopi, a u upravljanju im pomažu episkopski sinodi.

Član 3 Sveti sinod Rumunske crkve je u dogmatskom jedinstvu svete pravoslavne vjere s velikom istočnom crkvom posredstvom savjetovanja sa Vaseljenskom patrijaršijom u Carigradu.

Član 4 Sveti sinod Rumunske crkve čine:

- mitropoliti
- episkopi
- rumunski arhijereji
- tri predstavnika svake eparhije, izabrana od strane svjetovnog sveštenstva, i oni mogu biti ili iz reda sveštenika u toj parohiji ili laika koji poznaju crkveno učenje, dekani iz Jašija i Bukurešta.

[...]

Član 16 Nikada i ni iz kojih razloga Sveti sinod Rumunske pravoslavne crkve ne smije da umanju ili onemogućiti: slobodu savjesti i vjersku toleranciju. Zakoni vjerske tolerancije su u svakom pogledu u nadležnosti zakonodavnih skupština.

Jezik pravoslavne vjere u crkvama širom zemlje zauvijek će biti rumunski.

Murgescu, str. 255–256

Dekret je izdao knez Aleksandar Joan Kuza (1859–1866) u vrijeme izbijanja sukoba sa Carigradskom patrijaršijom zbog oduzimanja crkvenih dobara (1863). Dekret je bio prvi korak u stvaranju nacionalne pravoslavne crkve, nakon čega je uslijedilo proglašenje autokefalnosti (1885) i proglašenje Rumunske pravoslavne crkve za posebnu patrijaršiju (1925).

Što misliš, zašto je za rumunsku državu bilo toliko važno da ima zasebnu i nezavisnu crkvu? Kako država obezbjeđuje kontrolu nad crkvom? Kakve je odnose Rumunska crkva zadržala sa Carigradskom patrijaršijom? Uporedi ovaj tekst sa tekstovima I-17 i I-26.

II-21. Komentar francuskog novinara Šarla Irijartea na stavove pravoslavnih i katoličkih sveštenika o odnosu između vjere i nacije u Bosni (1875–1876)

Pravoslavni sveštenici su veoma bliski sa ljudima svoje vjere i ne treba da se čudimo što su vođe pokreta [misli se na ustanak u Bosni 1875. godine]

uglavnom bili ti grčko-pravoslavni sveštenici koji ne samo da su dali znak za početak bune već su i sami uzeli puške u ruke i povelili svoj narod u borbu. Za te su ljude vjera i rasa ili nacija toliko slični da je riječ „Srbin“ počela da znači isto što i riječ „pravoslavac“. Katolici to vide drugačije: za katoličke sveštenike u Bosni pojam vjere je iznad pojma nacije i katolički sveštenici, koji slušaju naredbe iz Rima, odvrću ljude od pobune. Najnapredniji među njima su se ograničili na to da na latinskom štampaju pozive sušednoj/susjednoj katoličkoj sili [Austrougarskoj] da se prestane s ugnjetavanjem. Ne treba se čuditi što i dalje postoji nesaglasje između te dvije vjere [pravoslavne i katoličke]. Osmansko carstvo ne brine o obrazovanju hrišćana, i to sa dobrim razlogom: ono ulogu prosvjećivanja ostavlja crkvi što, prirodno, podrazumijeva da sveštenici u svom naučavanju polaze od različitosti dviju crkava kao od osnove za sve dalje. Ishod takvog sistema je očigledan i koban: pravoslavna đeca/djeca od igumana, katolička đeca/ djeca od fratara i muslimanska đeca/djeca od uleme uče samo da mrze jedna drugu, i to je ono u čemu su, na kraju krajeva, jedino i uspješna kad odrastu.

Yriarte

Analiziraj kako je opisan odnos između vjerskog i nacionalnog identiteta u katoličkoj i pravoslavnoj crkvi u Bosni. Da li se slažeš s mišljenjem da đeca/djeca koja su odgajana isključivo u svojoj vjeri uče samo da mrze jedna drugu? Kako bi se takve situacije mogle izbjeći? Kakva je bila uloga vjere u nacionalnom pokretu u tvojoj zemlji?

II-22. Bugarski Ustav iz 1879. o položaju Bugarske pravoslavne crkve

Član 37 Državna vjeroispovijest u kneževini Bugarskoj je pravoslavlje.

Član 38 Bugarski knez i njegovi nasljednici moraju biti pravoslavne vjere, ali prvi izabrani bugarski knez može, izuzetno, da zadrži svoju prvobitnu vjeru.

Član 39 Bugarska kneževina u pogledu crkve čini nedjeljivu cjelinu sa Bugarskom crkvom koja je

podređena Svetom sinodu. Sveti sinod je najviši duhovni autoritet u Bugarskoj crkvi, đe/gdje god on bio. U pitanjima dogme i vjere kneževina iz istog razloga ostaje u jedinstvu sa Istočnom crkvom.

Конституција, str. 6

 Zašto se u ovom Ustavu uređuju i crkvena pitanja? Ima li nekih odredaba koje se tiču vjere i crkve u Ustavu koji je danas na snazi u tvojoj zemlji?

II-23. Mišljenje Nikole Pašića o odnosu srpskog naroda i pravoslavne crkve (1890)

O pravoslavnoj crkvi

Prema tome jasno je zašto je pravoslavna crkva i narodna crkva. Zašto je tešnje svezana i srasla s dušom kakvog naroda, koji je ispoveda, no što to može biti katolička crkva. [...] Otuda se [nazivaju] srpska crkva, bugarska crkva, grčka crkva, ruska crkva. [...]

Sve to ukupno uzevši slovenska pravoslavna crkva, spojena je od početka sa narodima slavenskim, koji su joj ostali verni, sačuvala tim narodima svojstva slavenska, karakterne crte i naravi koje su sad tek podesne da prihvate rezultate današnjeg napretka. [...]

Suverenitet naroda

Š[...] Narod srpski podigao je sam srpsku državu, podigao je krvlju, trudom i umenjem svojim i ona nosi na sebi pečat njenog tvorca i potpuno je demokratska [...]. U svesti naroda da je sam kovač svoje države počiva i narodni suverenitet, narodna najviša vlast [...], vlast nad vlastima, vrhovna vlast nad svima vlastima, jemstvo je da narodni život ne može daleko zastraniti, da ustrojstva nenarodna, iako se kad-kad provuku kad narod takoreći spava, opet ne mogu korena uhvatiti i ostati dugo u životu.

Pašić, str. 128–129, 137, 139

Nikola Pašić (1845–1926), jedan od vodećih srpskih državnika od kraja XIX vijeka pa sve do dvadesetih godina XX vijeka. Poslije studija tehnike ušao je u politiku i 1881. godine osnovao Narodnu radikalnu stranku. U nekoliko navrata bio predsjednik/predsjednik vlade.

Kakva je uloga crkve po mišljenju pisca ovog teksta? Kako on opravdava postojeće odnose između naroda i države? Što misliš, šta ga je navelo da napiše ove redove?

II-24. Istočno-pravoslavna religija kao državna religija u Crnoj Gori

Iz ustava Svetog Sinoda u Knjaževini Crnoj Gori, 30. XII 1903. Član 1: Autokefalna pravoslavna Mitropolija u Knjaževini Crnoj Gori, kao član jedine svete, katoličanske i apostolske crkve, kojoj je pastir i glava Gospod i Bog naš Isus Hristos, čuva i održava jedinstvo u dogmatima i u kanoničkim ustanovama sa svima drugima pravoslavnim, autokefalnim crkvama, i ovo će jedinstvo ona čuvati i održavati do vijeka. Član 22: Odluke Svetog Sinoda o spoljašnjim poslovima da postanu izvršne i za svakog obavezne, potrebno im je vrhovno Knjaževsko odobrenje.

Živko Andrijašević, str. 363, 370.

II-24.a Odredbe o vjeroispovijesti iz Ustava Knjaževine Crne Gore 1905.

Član 40: Državna vjera u Crnoj Gori je istočnoppravoslavna. Crnogorska je crkva autokefalna... Sve ostale vjeroispovijesti slobodne su u Crnoj Gori.

Član 128: Slobodno i javno izvršavanje vjerozako-nskih obreda imaju u Crnoj Gori sve priznate vjeroispovijesti...

Član 136: Zabranjuje se svaka radnja, upravljena protiv istočnoppravoslavne crkve u Crnoj Gori (prozelitizam).

Živko Andrijašević, str. 431–432

IId. Infrastruktura nacionalne države

II-25. Značaj razvoja zanata za malu naciju – primjer Grčke (1841)

Nema sumnje da raznovrsni zanati omogućavaju naciji da bude srećna. Bez industrije, nacija nikako ne može da napreduje i poveća svoju moć na kopnu i moru; ako se ne uvedu raznovrsni načini proizvodnje, nacija će morati da se osloni samo na prirodne resurse i neće moći da se razvija ni fizički ni moralno [...] Drugim riječima, nacija bez industrije zauvijek će biti siromašna, zauvijek će u zajednici naroda ostati pasivna i beznačajna, objekt volje ove ili one moćnije nacije koja je ojačala ne zahvaljujući svojoj prirodnoj ljepoti, umjerenoj klimi ili plodnom tlu, ili pak svojoj brojnosti i priraštaju, već isključivo

zahvaljujući održavanju, širenju i usavršavanju trgovine i pojedinih privrednih grana. Stoga su i pređašnje i današnje moćne nacije postale prve među evropskim silama, i one su vrhunac svoje slave, veličajnosti i uzvišenosti dosegle zahvaljujući bogatstvu koje stiču kroz industriju i spoljnu trgovinu.

S. B. „Αι βιομηχανίαι“, dnevni list *Αιών*, 26. 2. 1841, br. 238 u: Psalidopoulos, str. 55

? Koji se nacionalni argumenti koriste kako bi se ljudi ubijedili da mala zemlja mora da razvija industriju? Što misliš, zašto su ekonomski argumenti povezani s nacionalnim?

► Sl. 5. Povezanost državne privrede sa predstavama o naciji – prva novčanica od 500 drahmi koju je izdala Nacionalna banka Grčke (1841)

Kathimerini, str. 4

 Što sve vidiš na ovoj novčanici? Kakvo je značenje svega toga? Zašto država mora da ima svoju valutu? Koji su crteži i simboli na novčanicama u tvojoj zemlji? Što misliš, da li kovani novac i papirne novčanice doprinose uobličavanju nacije i predstava o naciji? Ako je tako, onda kako?

II-26. Uloga željeznice u jačanju nacionalne države – primjer Rumunije (1879)

U ovom poglavlju još treba da kažemo da je uticaj željeznice na običaje, prirodu odnosa među pokrajinama i uvećanje bogatstva mnogo veći; mnogi se pitaju hoće li uspjeti da razbiju dragocjeno nacionalno jedinstvo, da li je moguć preokret koji bi željeli, a nemaju dovoljno hrabrosti da to kažu, a neki su čak spremni da žrtvuju budućnost zemlje i suoče se sa prezirom zgrožene Evrope.

Niko ne zanemaruje činjenicu da na obje strane Milčova, izuzev onih koji su iskreni i prijateljski naklonjeni rumunskoj naciji, onih koji, na sreću, čine većinu, ima i drugih koji žale zbog jedinstvenosti Moldavo-Rumunije, kao i onih koji svoje mračne prijetnje kriju pod velom nezavisnosti i liberalizma, pokušavajući da te svoje projekte ostvare zloupotrebom narodnog raspoloženja. Ipak, možemo potvrditi da će, kada smanji razdaljinu među članovima velike rumunske porodice, kada mudrom kombinacijom željezničkih taksi olakša kruženje robe i ljudi, željeznica postati jedno od najvažnijih oruđa za slamanje pomenutih retrogradnih tendencija i efikasno doprinijeti ispunjenju velike želje rumunske nacije: ujedinjenju svih djelova stare Dakije.

Brătianu, str. 51–52

 Konstantin I. Brătianu (1844–1910), vojni topograf, oficir generalštaba, kasnije general i član rumunske Akademije.

 Željeznica podstiče modernizaciju privrede, ali je i značajno sredstvo u stvaranju nacije. Što je za Brătianua važnije? Zašto? Kako se može objasniti potreba za izgradnjom željeznice?

II-27. Mišljenje bugarskog kneza Aleksandra Batenberga (1879–1886) o značaju željeznice (1879–1881)

Knez: „Škole i zakoni nijesu toliko važni koliko je važna željeznica.“ Odlučeno je da glavni grad bude Sofija zato što važan međunarodni put Beograd – Istanbul prolazi kroz nju. Zimi je put preko balkanskih planina kroz Berkovicu ponekad potpuno neprohodan. Knez je pomenuo da se ne treba bojati da će Austrijanci preko te željeznice preuzeti od Bugara trgovinu. Knez: „Nije nam važno ko će da izgradi željezničku prugu, važno je da je dobijemo što prije.“

Jirecek, str. 27

 Uporedi ova dva teksta. Zašto je novonastaloj državi važno da razvije željezničku mrežu? Koji su rizici vezani za izgradnju željeznice?

II-28. Opis bugarske željeznice krajem XIX vijeka

Za vrijeme turske vladavine izgrađena željeznica, koja je povezivala Jambol sa Jedrenom i Istanbulom, bila je u vlasništvu barona Hirša [austrijskog Jevreja i milionera]. Vagoni su bili mali i podijeljeni na kabine; kabine su imale vrata na obje strane, a ispred vrata su bile dugačke drvene stepenice koje su koristili kondukteri. Oni su se uvijek iznenada pojavljivali na vratima kupea kao igračke koje iskaču iz kutije; noću su nosili male lampe na gas obješene oko vrata. Željeznički službenici su nosili strane uniforme, većina su bili Jermeni ili Levantinci, i nijesu govorili bugarski. Oznake na željezničkim stanicama bile su na francuskom, a vozovi su polazili nakon što bi se zvono oglasilo tri puta. Svako putovanje za Kremenli je bilo veseo doživljaj pun neizvjesnosti i novih zanimljivih stvari. Željeznička stanica, vozovi, stranci, nepoznati jezici. Mogao se ošetiti/osjetiti duh velikog i nepoznatog svijeta, bio je to kratak susret sa svijetom snova. A putovanje za Sofiju je bilo prava ekspedicija koja se pripremala danima...

Konstantinov, str. 19–20

 Pronađi neke slike željezničkih stanica. Pogledaj njihovu arhitekturu.

II-29. Bugarski zakon o mjerama (1889)

Član 1 Od sada će osnovna jedinica mjere za dužinu u Kneževini Bugarskoj biti metar. [...]

Član 6 Osnovna jedinica mjere za zapreminu biće litar. [...]

Član 7 Osnovna mjera težine biće gram, tj. težina jednog kubnog centimetra destilovane vode u vakuumu na temperaturi od 4 stepena celzijusa. [...]

Pretvaranje starih mjera u nove i obrnuto

A. Mjere za dužinu

I. Pretvaranje starih mjera u nove

Član 9 Građevinski aršin dugačak je 758 mm (0,758 m)

Jedan (krojački) aršin dugačak je 680 mm (0,680 m).

Jedan lakat dugačak je 650 mm (0,650 m).

[...]

Opšte odredbe

Član 13 Za mjere koje se tiču hrane ovaj zakon stupa

na snagu 1. juna 1889, a za druge mjere 1. januara 1892. [...]

Član 16 Uvođenje novih mjera u državne institucije je obavezno od 1. januara 1889.

Svi su državni službenici obavezni da u zvaničnim dokumentima koriste nove mjere.

Svi građani koji posluju sa državnim institucijama takođe su obavezni da izvještaje i proračune koje podnose institucijama izraze u novim mjerama.

Държавен вестник, бр. 7 од 19. јануара 1889.

? Zašto među prve mjere koje uvodi država spada i obaveza primjene novih mjernih jedinica? Pokušaj da pronađeš ekonomske, socijalne i kulturne razloge za to. Misliš li da se radi o sredstvu državne kontrole?

► Sl. 6. Nove tehnologije i nacionalni simboli – reklame za šivaće mašine (Grčka, kraj XIX vijeka)

Atina, zbirka Grčkog književnog i istorijskog arhiva, Fotopoulos, str. 480

Key Štampana razglednica na kojoj se reklamira kompanija za proizvodnju šivaćih mašina Singer. Šivaće mašine su se u grčkoj štampi reklamirale još od 1884. godine, a širom zemlje su počele da se koriste oko 1900. godine. Tada su i dobile ime „Olga“, u čast kraljice koja ih je poklanjala siromašnim devojkama/djevojkama i nevjestama.

? Kratko prokomentariši ovu sliku. Analiziraj figure prikazane na njoj, njihovu odjeću i ono što čine. Zašto su nacionalni simboli korišćeni u reklamama?

Na koji način reklamiranje može doprinijeti jačem identifikovanju sa vlastitom nacijom? Da li se preko reklama mogu širiti stereotipi o etničkim i vjerskim grupama? Da li se na taj način povećava razlika između „nas“ i „njih“? Da li se danas na televizijskim i radio reklamama u tvojoj zemlji koriste istorijske ličnosti ili teme koje podstiču nacionalnu identifikaciju? Da li su pripadnici drugih nacionalnih, etničkih ili vjerskih grupa prikazani kao tipični predstavnici svoje grupe ili kao neko s kim „mi“ treba da se poredimo?

Ile. Stvaranje nacije

II-30. Zapostavljanje hrvatskog jezika, opaske Ivana Kukuljevića (1843)

Znam ja da mi, koji smo ovdje sakupljeni, većinom ne znamo dobro naš jezik i da se u cijeloj našoj domovini lako daju na prste izbrojiti osobe obadvojega spola koje dobro znaju čitati, pisati i govoriti materinskim jezikom. A što je tomu uzrok nego to što ga mi u javnom životu i u poslovima nigdje ne upotrebljavamo i njime se samo toliko bavljamo kao gizdavi gospodar sa svojim plaćenim slugom. Još ne zna većina našeg naroda kakva je to slast i milina moći smjeti govoriti svojim prirođenim materinskim jezikom. To može iskreno osjetiti samo onaj koji je duže vremena morao stanovati i živjeti među tuđim narodima u tuđim državama. Mi svoj jezik čuvamo još uvijek samo za družinu i za naše kmetove.

Wein, str. 541

Sve dok je tokom tridesetih godina XIX vijeka nije zapljusnuo talas nacionalizma, u Hrvatskoj (i Transilvaniji) latinski je bio zvanični jezik. Mađarska vlada je pokušala da u mađarske škole i institucije uvede mađarski umjesto latinskog. Raširena je bila i upotreba njemačkog. Ipak, hrvatski reformatori su željeli da se za zvanični jezik proglasi hrvatski, i to su uspjeli da izdejtstvuju 1847. godine. U znaku te borbe Ivan Kukuljević (1816–1889), pisac, historičar i političar, jedan od vodećih hrvatskih reformatora – obratio se hrvatskom Saboru, kao njegov član, prvi put na hrvatskom jeziku 1843. godine.

Na koji se način Kukuljević zalaže za širu upotrebu hrvatskog jezika? Kukuljević je bio plemić – da li se to vidi iz ovog teksta? Zašto Kukuljević tvrdi da samo mali broj ljudi govori maternjim jezikom, ako tim jezikom govore svi kmetovi (koji nijesu malobrojni)?

II-31. Značaj jezika za identifikaciju s nacijom – mišljenje Slovenaca (1861)

Idući kroz zamak, dječak je naišao na dvojicu, slično odjevenih, koji su se prepirali i gurali jedan drugog;

jednog od njih nije razumio, dok je drugi govorio jezikom koji mu je bio poznat, a i lice tog drugog mu se učinilo nekako blisko; stoga mu je pritekao u pomoć, jer on svakako jeste bio njegov sunarodnik. Dječak je sunarodnika i zemljaka prepoznao po govoru i po tome bi ga uvijek prepoznao i među stotinama ljudi koji su svi isto ili različito odjeveni. Jezik je najbolji znak po kom se može odrediti ko pripada kojoj naciji; onaj ko još od djetinjstva govori tvojim jezikom, taj pripada tvojoj naciji.

I šta je onda zapravo nacija? Poslije svega što je naučio lutajući svijetom, dječak voli sve narode i svi su mu ljudi dragi, a voli da prilazi onima koji su iz njegove domovine: onima koji imaju iste običaje i manire kakvi su i u njegovom domu; čak i kada su drugačije odjeveni, on ih može prepoznati po govoru, po njihovom narečju. Svi koje razumije, čije su riječi bliske njegovom srcu, svi su oni dio njegove nacije.

Članak *Šta je nacija? A šta je slovenačka nacija?* napisao je Ivan Macun, učitelj i historičar književnosti koji je u formi priče opisao doživljaje dječaka koji putuje po svojoj zemlji i pokušava da otkrije ko su njegovi sunarodnici. Priča je objavljena 1861. godine u ljubljanskim novinama *Novice (Novosti)*.

Što misliš o tome kako pisac naglašava značaj jezika za nacionalni identitet? Mogu li ljudi koji govore različitim jezicima pripadati istom narodu? Navedi primjer.

II-32. O značaju jezika za identitet Rumuna, iz pera Titu Majoreskua (1866)

Moderni narod mora živjeti u nacionalnoj državi i mora imati nacionalni jezik i književnost.

[...] Svaki Rumun zna da je Rumun, i što god radio, on se mora truditi da se na neki način nadoveže, posredno ili neposredno, na latinsku tradiciju, iz koje je iznikao njegov duhovni svijet.

Do sada je ova istina, sasvim opravdano, praktične posljedice imala prije svega na naš jezik i književnost. Jezik je Rumunima najdragocjeniji podsjetnik/podsjetnik na latinske pretke, a danas ih podseća/

Podsjeća na još jednu starinu, i uvijek ih je samo on vodio pravim putem, i jedino zahvaljujući njemu nijesu lutali i utapali se u talasima doseljenika koji su plavili Trajanovu Dakiju.

Maiorescu, I, str. 277

Titu Majoresku (1840–1917), književni kritičar, esteta, univerzitetski profesor, političar (zamjenik ministra, ministar, premijer), istaknuti član društva „Junimea“. Doktorirao filozofiju u Gisenu, a prava diplomirao u Parizu. Kao rumunski premijer bio predsjedavajući/ predsjedavajući na Mirovnoj konferenciji u Bukureštu (1913).

Kako pisac objašnjava odnos između jezika i identiteta? Što ti o tome misliš?

II-33. Peticija hrvatskog Sabora Franji Josifu za osnivanje Južnoslovenske akademije nauka i umjetnosti (1867)

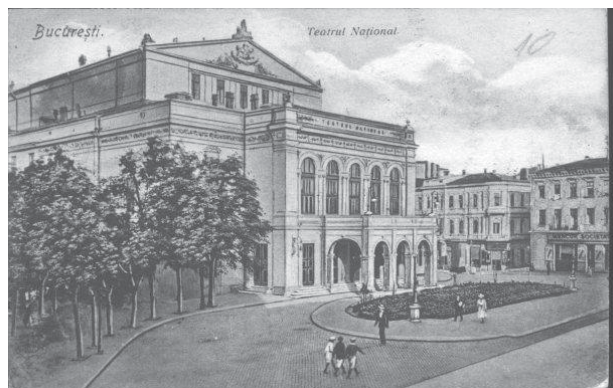
Vaše c. kr. Apoštolsko Veličanstvo, kralju i gospodaru naš premilostivi! Narod trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije [...] nikada nije sa svoje krivnje zaostao ni u kojem obrazovanju duha čovječanskog. Povijest njegova kaže mnogoga junaka, to na koplju, to na peru, to na svakom radu uma i srca. Nu ta povijest žalibože kaže i uzroke, s kojih se naš narod danas ne može takmiti s drugim narodima, sretnijima u znanostima koje su današnjeg vijeka – veća nego li ikada – glavna poluga svakoj državi. Sabor je ovaj osvjedočen, da je naš narod u svom znanstvenom i književnom razvitku [...] dospio dotle, da mu nastaje dužnost: pobrinuti se za najviše književno i znanstveno sudište: to je pak akademija, bez koje ne mogu znanosti napredovati kritično, a po tom niti uspješno.

Laszowsky, str. 127

Na koji način Sabor obrazlaže potrebu da se osnuje akademija? Kako se u ovom pismu objašnjava zadatak akademije? Da li današnji akademici predstavljaju književnu i naučnu elitu, ili je njihov ugled opao, u poređenju sa XIX vijekom?

► Sl. 7. Nacionalno pozorište u Bukureštu – razglednica (kraj XIX vijeka)

Kako objašnjavaš to što se glavne državne institucije zovu „nacionalne“? Znaš li za još neke institucije koje se nazivaju „nacionalnim“?

II-34. Značaj jezika i književnosti u razvoju nacija – izvod iz statuta Društva za objavljivanje djela albanske književnosti (1879)

Nacija je prosvjećena i civilizovana zahvaljujući azbuci svog jezika. A svaka nacija koja nema pismo i azbuku za svoj jezik jeste varvarska i još u mraku.

Myzyri, str. 40

Zašto sastavljači ovog statuta misle da je za naciju važno da ima svoj jezik i književnost?

II-35. Pismo makedonskih studenata u Sankt Peterburgu o makedonskom književnom jeziku (1902)

Postavlja se pitanje: kada već postoje srpski i bugarski književni jezik, da li je potrebno stvarati i poseban makedonski književni jezik? Za to postoje dva razloga: 1. kada je početkom XIX vijeka stvoren srpski književni jezik, nije se obraćala pažnja na govor istočne Srbije, zapadne Bugarske i Makedonije, tako da proglašenjem hercegovačkog govora za književni jezik nijesu zadovoljene potrebe

istočne Srbije, zapadne Bugarske i Makedonije. Kada je nastao bugarski književni jezik, tako što je za njegovu osnovu prihvaćen istočnobugarski dijalekt, dijalektima istočne Srbije, zapadne Bugarske i Makedonije takođe nije posvećeno dovoljno pažnje. Parcijalnost procesa stvaranja bugarskog i srpskog književnog jezika, s jedne strane, samo je pomogla podjeli balkanskih Slovena na dva tabora koja se međusobno bore i takmiče upravo u vezi s onim što su zajedničke karakteristike i srpskog i bugarskog jezika. S druge strane, da je u procesu stvaranja ovog ili onog nacionalnog jezika jedan od balkanskih dijalekata uzdignut na rang zajedničkog književnog jezika, onda bi sukob Slovena sa različitim djelova Balkanskog poluostrva bio izbjegnuto i čitav bi Balkan bio ujedinjen u jednu nacionalno-kulturnu cjelinu. Mi smatramo da su makedonski dijalekti, koje Bugari smatraju bugarskim, a Srbi srpskim, zapravo neka sredina koja bi mogla poslužiti kao vezivno tkivo za danas međusobno neprijateljski nastrojene Bugarsku i Srbiju.

Drugi razlog za uzdizanje jednog makedonskog dijalekta na nivo književnog jezika jeste nužnost da se uklone bugarske i srpske pretenzije na Makedoniju, da se ukine nacionalna propaganda koja demoralizuje makedonski živalj, da u Makedoniji dođe do ujedinjenja Slovena koji bi onda nadalje imali ključnu ulogu u političkoj istoriji Makedonije. [...]

Makedonium, str. 56

? Koji je cilj ovog teksta? Što njegovi autori misle o nužnosti stvaranja književnog makedonskog jezika? Što misliš, šta zapravo znači stvaranje književnog jezika?

II-36. Planovi da se pobude nacionalna osećanja/osjećanja Rumuna u Transilvaniji – pismo dr Drageskua upućeno Emiliji Racijju (1874)

[...] Narodu kao što je rumunski ne pristaje uloga prosjaka. Naši preci su davali i uzimali: mi ne možemo da prosimo!

¹⁹ Toskijski i gegijski glavni su dijalekti albanskog jezika.

Treba više da mislite na seljake i žene. Preporod počinje s njima. Od žena napravite majke, dobre supruge i dobre Rumunke, a seljake pretvorite u ljude koji će imati svijest o sopstvenom dostojanstvu, svojim pravima i dužnostima – tek tada će biti učinjen najteži i najvažniji korak ka napretku i spasenju.

Uz njihovu pomoć moći ćete da napravite sve: škole, prepisku, konferencije, jer oni su sredstvo. [...]

Lungu, str. 141–142

? Koji su, prema mišljenju pisca ovog teksta, načini da se u Transilvaniji ojačaju rumunska nacionalna osećanja/osjećanja? Što misliš, zašto je naglasak stavljen na žene i seljake? Kakva je uloga namijenjena ženama?

II-37. Plan za konsolidovanje albanskog nacionalnog pokreta – pismo novinara Faika Konice baronu Goluhovskom (Brisel, 1897)

A. Pod jedan. Ciljevi kojima treba težiti i koje treba ostvariti:

1. Razvoj albanskog nacionalnog osećanja/osjećanja, praćen jasnom sviješću o svemu što nas suštinski razlikuje od Turaka. [...]

3. Raditi tako da svi Albanci, u okviru zakona i poštovanja vlasti, razumiju na koji način treba da usmjere želju za privrednim i intelektualnim napretkom koji će, kao dio pratećih okolnosti, ubrzati rješavanje „istočnog pitanja“.

B. Pod dva. Sredstva koja treba koristiti:

a. Novine koje će na toskijskom, gegijskom¹⁹ i francuskom objavljivati narodne pjesme, istorijske hronike, patriotske poeme, tekstove o privrednim temama i političke komentare u vidu vijesti, što sve neće nekim neprijateljskim stavovima izazivati podozrenje Porte, niti pak laskavim porukama podsticati naklonost kod Albanaca...

b. Dva ili tri puta godišnje štampati jednostavne male dvojezične pamflete, na kojima će kroz pitanja i odgovore koji nadilaze tekuća politička pitanja biti podsticana nacionalna osećanja/osjećanja. [...]

c. Škole: one moraju biti centar našeg interesovanja, tim prije što Albanci svim srcem žele da se one otvore; međutim, nema ni prave inicijative da se to učini, a nema ni dovoljno učitelja. Stoga je neophodno da se iz svih mjesta đe/gdje su škole potrebne turskoj vlasti pošalju dopisi.

d. Vjeroispovijest: prijateljski odnosi se moraju uspostaviti sa svim vjerama, naročito sa bektašijama [muslimanski vjerski red], čiji uticaj u ovom trenutku može biti od koristi; s obzirom na mogući razvoj stvari u budućnosti, treba se u potpunosti okrenuti uspostavljanju vjerske autonomije.

C. Dozvolite da u zaključku ponovim kako sve naše aktivnosti i svi poduhvati moraju biti prožeti ovim dvijema zamislima: ne treba stvarati partiju, već svi mi treba da se založimo za jedan cilj; novine (časopisi), udruženja, škole, propaganda – sve to mora nositi pečat spontanog pokreta u kojem nas ranije veze, prijateljstva i simpatije ni na koji način ne smiju obeshrabrivati.

Konitza 2000, str. 14–15

Faik Konica (1875–1842), jedna od vodećih ličnosti albanske kulture u prvoj polovini XX vijeka. Poslije studija u Dižonu i Parizu, odlazi 1897. u Brisel, đe/gdje je izdavao albanske novine *Albania*. Za te novine bila mu je potrebna finansijska podrška Austrougarske, koju je i dobio nakon molbe upućene tadašnjem austrougarskom ministru spoljnih poslova grofu Agenoru Goluhovskom.

Analiziraj sredstva koja su predložena za jačanje albanskog identiteta.

II-38. Uputstva za predavanje istorije u Grčkoj (1881)

Cilj predmeta istorija Grčke u osnovnoj školi nije da učenici zapamte istorijske događaje, datume i istorijske ličnosti, ili da prošire svoja opšta znanja o istoriji; cilj je, s jedne strane, moralno vaspitanje dece/djece, buđenje istorijske svijesti, kao i stvaranje dostojnih pripadnika ove slavne nacije, a, s druge strane, sistematizacija istorijskog znanja koje se podučava u okviru drugih školskih predmeta i podsticanje da se to znanje usvoji. Kada shvate ve-

ličinu i slavu svojih predaka, koji su postali veliki zbog toga što su se pridržavali zakona, istrajno radili, bili hrabri i čiste duše, te stoga prezirali materijalna dobra i prkosili smrti, boreći se za slobodu i vršeći svoju dužnost, duše mladih Grka biće ispunjene divljenjem, željom da slijede njihov primjer i nastave slavni život svoje nacije.

Koulouri, str. 263

Analiziraj ovaj tekst i objasni koji su ciljevi podučavanja istorije. Što misliš o svrsi proučavanja istorije danas?

► Sl. 8. Đeca/djeca odjevena u istorijske nošnje (Grčka, oko 1875)

Fotopoulos, str. 259

Da li školske svečanosti služe samo za razonodu ili su sredstvo učenja i sredstvo kojim se jača nacionalni identitet?

II-39. Pokušaj da Rumunija dobije svoj nacionalni sport (1898)

Gospodin Haret²⁰, ministar sporta, u želji da podstakne bavljenje fizičkim vježbama u našoj zemlji inicirao je takmičenja bukureštanskih srednjih škola povodom 10. maja. Učenici su se takmičili u „oini“²¹, a pobjednici su dobili počasni pehar koji pripada školi sve do naredne godine, kada će se, na isti dan, ponovo organizovati isto takmičenje. Sklonost gospodina ministra da propagira fizičko vježbanje kroz takmičenje u našim izvornim sportovima po svemu je dobrodošla: a) zato što će mladi ljudi opet vidjeti/vidjeti takmičenja, pa i sami u njima učestvovati – u našim sportovima kojima je

donedavno prijetio nestanak; b) zato što će ti sportovi, u kombinaciji s usvajanjem dobrog sistema gimnastičkih vježbi, pružiti pravo tjelesno vaspitanje, nacionalno i patriotsko, vaspitanje koje je zaista neophodno zemlji koja želi da, zarad svojih sinova, bude snažna, ugledna i da izaziva strahopoštovanje.

Ionescu, str. 1106

? Znaš li da li se u tvojoj zemlji neki sport smatrao, ili se još uvijek smatra, nacionalnim sportom? Što misliš, zašto je krajem XIX vijeka bilo onih koji su smatrali da je potreban „nacionalni sport“? Čemu su ti ljudi težili?

► Sl. 9. Diploma učesnika u sportskom takmičenju srednjoškolaca u organizaciji lista *Gazeta Sporturilor* (Rumunija između dva rata)

ACIME, 37/2000

? Pobjednicima je lovorov vijenac na glavu stavljala djevojka/djevojka obučena u tradicionalnu narodnu nošnju, koja je trebalo da simbolizuje Rumuniju.

? Kako je ovde/ovdje Rumunija predstavljena? Razgovarajte o tome kako je ona vizuelno i simbolički povezana sa dječacima koji marširaju. Koji su simboli i kakva su grafička rješenja diploma koje se danas dodjeljuju u tvojoj zemlji? A u vrijeme između dva rata?

²⁰ Spiru C. Haret (1851–1912) doktorirao je matematiku u Parizu. Kad se vratio u Rumuniju, radio je kao univerzitetski profesor, zatim kao visoki službenik zadužen za obrazovanje i u tri navrata kao ministar vjera i obrazovanja. Predstavlja simbol nastojanja da se oko 1900. godine modernizuje obrazovanje u Rumuniji.

²¹ Oina se smatra rumunskom nacionalnom igrom. Slična je bejzbolu, igraju dva tima od po 12 igrača, svaki na polju od 80 sa 50 metara. Lopta je prečnika 6–9 cm, a palica je dugačka do 95 cm. Iako se smatra nacionalnom igrom, veoma malo ljudi se njome aktivno bavi i poznaje pravila.

II-40. Iz Raspisa Ministarstva prosvjete i crkvenih djela Crne Gore 1908. godine

Cilj je vaspitanja moralni karakter, čija je pojava uslovljena mnogostranim obrazovanjem. Te prema ovome zadatak je nastave da učenicima mnogostrano obrazovanje. Dakle, nužno je radi mnogostranog obrazovanja da se učenički duh udubi u pojedine elemente narodne kulture i da sve što saznaju ne ostane u njihovom duhu odvojeno, osamljeno i pocjepkano, već da se združi i spoji po jednakosti i srodnosti ideja. Ovu vezu zahtijeva jedinstvo svijesti i jedinstvo duha.

Pavičević, Raspopović, str. 650

II-41. Albanski kralj Zogu I o značaju vojne obaveze za stvaranje nacije (1928)

Smatram da vojska, kao obrazovni faktor, predstavlja najvišu vrijednost. Ovoj zemlji je iznad svega potrebno obrazovanje, i muškarci koji su pozvani da služe vojsku vратиće se kući sa širim pogledima na svijet. Morate razumjeti da prosječan Albanac ne zna ništa o tome kojoj naciji pripada. Njemu je vrhovni autoritet uvijek bio vođa plemena, bej, i stoga ga treba postepeno učiti da svoju lokalnu lojalnost, inače po sebi hvale vrijednu, preusmjeri na centralnu vlast. On zapravo treba da nauči da je ne samo pripadnik plemena nego isto tako i građanin države.

Fischer, str. 23

Ahmed Zogu (1895–1961), najveći albanski državnik u međuratnom periodu, predsjednik/predsjednik države od 1925. do 1928, i albanski kralj Zogu I od 1928. do 1939. godine.

Što je značajnije u viziji kralja Zogua: uloga obaveznog vojnog roka u povećanju obrambene moći zemlje, ili pak njegova uloga u obrazovanju nacionalnog identiteta mladih Albanaca? Što misliš, da li je obaveza služenja vojnog roka podobno sredstvo za postizanje tih ciljeva? Kakvi su stavovi prema služenju vojske u društvu u kojem ti živiš?

► Sl. 10. Rumunski dječčić odjeven kao vojnik (1916)

Kako objašnjavaš običaj da se dječaci oblače u vojničke uniforme? Što misliš, da li je u pitanju samo moda ili to ima neko društveno i pedagoško značenje?

II-42. Cilj obrazovanja u Turskoj, prema shvatanju Zije Gokalpa (1914)

Ako pogledate nastavni program u turskim školama, videćete/vidjećete da se đeca/djeca podučavaju iz tri oblasti: (1) uče jezik, književnost i istoriju, što su zapravo turski jezik, turska književnost i turska istorija; (2) uče Kuran, zatim čitanje tekstova Kurana u pravilnom ritmu i s pravilnim izgovorom, katehizam, istoriju islama i islamskih jezika (arapskog i persijskog); (3) uče i matematiku,

prirodne nauke i strane (evropske) jezike, koji će im biti od pomoći u daljem proučavanju tih nauka, kao i gimnastiku i zanatske vještine.

To pokazuje da naše obrazovanje ima tri cilja: turkizam, islamizam i modernizam. Nijedan turski roditelj neće dozvoliti da njegovo dijete ne nauči turski jezik, ili da ne upozna tursku istoriju. Ali on želi i da njegovo dijete bude moderno obrazovano, osim što je obrazovano kao Turčin i musliman. Stoga se čini da za nas potpuno obrazovanje obuhvata tri stvari: tursko obrazovanje, islamsko obrazovanje i moderno obrazovanje. [...] Ova tri aspekta obrazovanja treba uzajamno da se podupiru i dopunjuju. Ali, ukoliko ne odredimo funkciju svakog od njih i ne ograničimo njihove sfere na razuman način, ne preneglašavajući nijedno, onda se može dogoditi da oni jedni drugima protivrječe, pa čak i da budu međusobno nespojivi.

Vucinich, str. 157–159

Zija Gokalp (1876–1924), vodeća ličnost mladoturskog pokreta i glavni ideolog turskog nacionalizma.

Što misliš o piščevoj želji da napravi ravnotežu između tri tipa obrazovanja? Da li je bilo praktično da se sve te vrste obrazovanja uvedu u osnovnu školu? Kakva je bila situacija u tvojoj zemlji početkom XX vijeka? A kakva je danas?

II-43. Protivnici kritikuju Ataturkovu politiku po pitanju istorije i jezika (privatni dnevnik, 1932. godina)

17. jul 1932.

Mustafa Kemal je organizovao istorijski kongres u Ankari. [...] Govore gluposti, tvrde da je čitav svijet turski. [...] Osam godina je Mustafa Kemal predstavljan kao genije za vojnu teoriju, kao genije za politiku, kao genije za poljoprivredu i tako dalje. Sada on želi da od sebe napravi velikog istoričara. [...] Svrha ovog kongresa je sljedeća: Mustafa Kemal

otkriva do sada nepoznate stvari u istorijskoj nauci, nudi novu teoriju istorije i postaje veliki istoričar, genije za istoriju. Čovjeka mora biti stid kada vidi da neko pokušava da učini nešto tako smiješno. [...] U knjizi koju je objavio, strelicama je obilježio sve zemlje koje je Turska osvojila. Nema niti jednog jedinog mjesta do kog Turci nijesu stigli. On Grke proglašava za Turke zbog riječi „ege“, a Irani su zapravo Turci zbog jednog sloga (Ir). Kakva glupost, kakvo neznanje, kakva sramota! Zaboravio je nesrećni Iran [...] Ako države postaju turske samo zato što imaju „ir“, šta onda nije u redu sa Iranom? I on ima „ir“. Da, nije moguće da je toliko glupo. [...] Tako je Gazi rekao Junus Nadiju da u rječniku šejh Sulejmana Čagataja postoji riječ „kilturmak“ i da treba samo ukloniti sufiks „mak“ i dobije se riječ „kiltur“ koja je izvorna franačka riječ za kulturu. Oni su od nas uzeli tu riječ. O, zemljo, otvori se i progutaj me! Da li da plaćem ili da se smijem? Kada čitam ove izmišljotine, onda je sramota mene, koji sam u Parizu. Taj „kilturmak“ je, naravno, ništa drugo do „getirmek“ (donijeti). Će/gdje je tu kultura? [...]

8. septembar 1932.

U današnjem izdanju *Milijeta*²² stoji da Mustafa Kemal ide na skup lingvista u dvorac Dolmabahçe. Bože, smiluj se na naš jezik. [...] Ko zna šta će sada izmisliti! [...] Pitanje jezika će postati još složenije. Biće teško napraviti novu čistku. Bilo bi mnogo bolje da to nije ni pokušavao. Zaista ne znam šta mu sve to treba. U roku od dvije godine je postao istoričar. Objavio je istoriju Turske koja je puna njegovih izmišljotina, i sada to mora da se uči u školama. Jadna turska đeca/djeca koja na to gube vrijeme! A sada je odjednom postao i filolog.

Nur, III, str. 547

Jezik i istorija su bili od ključnog značaja za Ataturkovu politiku njegovanja nacionalizma. Što misliš o prećerivanjima/pretjerivanjima koje u svom privatnom dnevniku kritikuje jedan njegov intelektualni suparnik? Da li bi takva kritika imala efekta da je izrečena javno? Da li znaš za slične slučajeve u tvojoj zemlji?

²² Misli se na novine pod tim nazivom

II-44. Mahmud Esad Bozkurt o nacionalističkoj suštini „Ataturkove revolucije“

Državne poslove u novoj Republici Turskoj vodiće isključivo Turci. Nemamo povjerenja u one koji nijesu Turci. Ataturkovu revoluciju karakteriše ponajprije turski nacionalizam i prenaglašavanje turskog porijekla. To je princip koji je izbrisao prošlost. To je princip koji je uveo modernost. Čitava

turska revolucija i sve što je ona učinila zasnovano je na tom principu. Svako, pa i najmanje odstupanje od njega isto je što i nazadovanje i znači smrt.

Bozkurt, str. 354–355

Mahmud Esad Bozkurt je bio ministar unutrašnjih poslova u vrijeme Ataturka. Jedan je od prvih ideologa koji je sistematično predstavio „kemalizam“ kao zaokruženu doktrinu.

Opšte pitanje:

Uporedi tekstove II-36, II-37, II-38, II-39, II-41 i II-42, kao i slike 8, 9 i 10; koja su se sredstva koristila za formiranje i održavanje zajedničkog identiteta u novim nacionalnim državama u jugoistočnoj Evropi?

TREĆE POGLAVLJE

Nacionalne ideologije

Kultura je od ključnog značaja za napredak i jačanje nacije. To su elite nacionalnih država jugoistočne Evrope shvatile i mnogo su truda uložile da na svaki kulturni proizvod utisnu nacionalni pečat. Nacionalizacija kulture obuhvata ne samo sistematsko promišljanje o naciji, razvoju nacionalnih slika o sebi samima i razvoju stereotipa već i primjenu raznih nacionalnih simbola. U ovom poglavlju ćemo se baviti samo nekima od njih. Zastava, grb i himna obilježja su državnosti, a građani se uče da se s tim simbolima poistovjećuju. Tokom vremena, svaka je država počela da slavi jedan ili više nacionalnih praznika koji predstavljaju najveće nacionalne događaje. Istorija se pokazala kao nepresušni izvor simbola i heroja. Intelektualci i političari prisvojili su različite istorijske trenutke i ličnosti i iskoristili ih za to da prošlost predstave u skladu s vlastitim trenutnim interesima i zamislama. Većina nacionalnih heroja dolazi iz daleke prošlosti, ali ima i onih koji pripadaju savremenosti. Njihova je uloga da u doba mira podstaknu osećanje/osjećanje nacionalnog ponosa, a u vrijeme rata da jačaju koheziju i posvećenost nacionalnim ciljevima. Od kraja XIX vijeka svaka evropska nacija je imala makar jednog nacionalnog pjesnika, jednog nacionalnog slikara ili vajara i, naravno, nacionalnu narodnu kulturu, koja obuhvata narodnu književnost i narodne nošnje. Kulinarstvo i sport takođe su korišćeni za jačanje nacionalnog jedinstva i ponosa kod građana. Odnosi među nacijama nijesu bili ograničeni samo na simboličko nadmetanje. Politički sukobi često su izbijali u modernoj Evropi, kao i u jugoistočnoj Evropi koja, zbog svojih nestabilnih država i mnogobrojnih teritorijalnih pretenzija nije bila izuzetak. Stoga je priprema za rat bila jedan od ključnih ciljeva nacionalne ideologije. Nacionalni panteoni bili su puni političkih vođa i ratnih heroja. Pažnja nije posvećivana samo odraslim muškarcima, već i ženama i deci/djeci koji su našli svoje mjesto u borbi za nacionalne ciljeve. Žene i deca/djeca su posmatrani kao nevini i nesebični, te je njihovo uključivanje u borbu za ostvarenje nacionalnih ciljeva djelovalo kao ključni dokaz da ti ciljevi, kao i čitava nacionalna borba, jesu opravdani i vrijedni. Žene kao majke i vaspitačice dece/djece, i deca/djeca kao budući građani i vojnici, tako su dobili veliki značaj u širenju uvjerenja da je budućnost nacije svijetla i sigurna.

IIIa. Što je nacija?

III-1. Prava i obaveze rumunske nacije, po shvatanju pjesnika i političara Dimitrija Bolintineanu (1869)

Rumuni su nacija; nacija je narod i sve klase koje ga čine i zajedno žive po istim zakonima i običajima i govore istim jezikom. Svaka nacija ima karakter po kojem se razlikuje od svih drugih. Kao što pojedinac ima prava i dužnosti u društvu u kojem

živi, tako i nacija ima prava i dužnosti prema samoj sebi i drugim nacijama; njena prava su zapravo njene dužnosti. Najuzvišenije pravo nacije jeste njeno pravo da upravlja sobom na način koji sama odabere, i da se održi; nacija uvijek ima pravo, oslanjajući se na vlastite snage, da odbije svaku vrstu napada spolja; njeno treće pravo je pravo da slobodno i u potpunosti razvije svoje sposobnosti, sve dok njihova primjena ne šteti interesima drugih

nacija. Prva dužnost nacija, to jest jedne nacije u odnosu na sve ostale, dužnost u kojoj se sažimaju sve ostale njene dužnosti, jeste dužnost da se njeni pripadnici međusobno vole i pomažu...

Bolintineanu, II, str. 501

Dimitrije Bolintineanu (1819–1872), rumunski pjesnik, pisac i političar. Rođen u vlaškoj porodici porijeklom iz Makedonije, učestvovao je u vlaškom revolucionarnom pokretu četrdesetih godina XIX vijeka, bio član privremene vlade i pokrenuo novine *Puporul Suveran* (*Suvereni narod*). U nekoliko navrata 1863. i 1864. godine bio je ministar spoljnih poslova i ministar vjera i obrazovanja.

Koji elementi, prema mišljenju autora ovog teksta, određuju jednu naciju? Uporedi to s definicijom riječi „nacija“ koju ćeš naći u rječniku. Koja su, po mišljenju autora, najvažnija prava jedne nacije?

III-2. Objašnjenje šta je narod prema jednom srpskom udžbeniku (1870)

Svaki čas čitam u novinama, u knjigama, i svaki dan se čuje u razgovoru ime narod, i svaki čas nam valja pomenuti, da smo i mi narod, i da se zovemo srpski narod. Zato, kad su jednom prilikom u kući Radosavljevoj spomenute te reči srpski narod, upita ga njegov sin, šta je to narod, šta su to Srbi? I o tome su se posle toga ovako razgovarali.

Otac: Znaš li ti, sinko, kazati mi šta je to porodica?

Sin: Znam, oče! Porodica zovu se deca sa svojim ocem i materom.

Otac: A kad otac ima braće, a mati sestara, pa oni opet imaju svoje dece – nije li i to porodica?

Sin: Jeste, oče, i to. Sve je to zajedno porodica. [...]

Otac: E, to je ono što mi treba, da ti kažem šta je to narod. Hiljadama i hiljadama onakih porodica kao što smo ih videli, rasute su na daleko i na široko po brdima i dolovima, oko reka i pokraj mora, po dobrim i po lošim zemljama na celoj zemlji našoj. Sva ta grdna gomila ljudi ne govori sve jednim jezikom da bi se razumela. S toga su svi ljudi ovoga sveta podeljeni na gomilice koja se svaka svojim načinom razumevaju, svaka svoj jezik govore. Dakle koliko god ima tih gomila koje govore tako da se s

drugom gomilom ne mogu razumeti, one se zovu narodom. [...]

Otac: Narodi se poznaju po jeziku. Koliko god hiljada porodica govore jedan jezik i razumeju se, one čine narod. Na primer, kad ti odavde pođeš, možeš znati lako dokle se prostire narod u kome smo i mi. Idi na sever, na zapad, na istok i jug, pa kud god budeš putovao, dokle god čuješ da se ovako govori kao kod nas, ili da ih ti možeš lepo razumeti, to je sve jedan narod. Ali ima još nešto čime se odlikuje narod. Da ti, na primer, pođeš daleko odavde, video bi dosta ljudi koji ne samo ne govore naš jezik, nego i ne ponose se Milošem Obilićem, ne pevaju Kraljevića Marka, ne slave naših slava, ne idu crkvama na sabore, ne žale za Kosovom našim. Često i ne znaju nikako za to. Ljudi dakle koji govore jedan jezik, koji veruju u jedan ponos narodni i svud se jedan drugog sećaju, koji imaju jedne iste običaje, zovu se narod.

Sin: I takih naroda ima dosta na zemlji, je li, oče!

Otac: Dosta, sinko! I svaki ima svoje ime. Čim narod – tim jezik; čim jezik – tim ime! Koji ovaj naš jezik govore zovu se Srbi, a drugih ima nebrojeno. Blizu su nama: Bugari, Rumuni ili Vlasi, Mađžari, Slovenci, Talijanci, Nemci i tako ih ima vrlo mnogo na ovoj zemlji našoj.

Sin: To, oče, svaki narod ima svoje ime onako kao svaki čovek. [...]

Otac: Pa posle, kad su više naroda ovako u srodstvu po jeziku i običajima, kao što ti govorim za nas, Bugare, Slovence, Čehe, Poljake, Ruse i još dva tri, onda se oni smatraju kao jedna porodica, jedno veliko pleme. To pleme i srodstvo u kom smo mi, zove se pleme slovensko. A od toga plemena slovenskoga, mi (Srbi i Hrvati), Bugari i Slovenci, zovemo se južnim Slovenima ili Jugoslovenima, zato što mi živimo na jugu, a ostali su Sloveni na sever i istok od nas.

Srpska, I, str. 9–17

Koje su glavne osobine nacije prema objašnjenju u ovom udžbeniku? Koji su specifični elementi srpskog nacionalnog identiteta? Koji su glavni obrazovni ciljevi ovog teksta? Što misliš o ovde/ovdje ponuđenom objašnjenju? Uporedi to s današnjim definicijama koje se mogu naći u nastavnim programima za građansko obrazovanje.

III-3. Određenje nacije po Ziji Gokalpu (1923)

Što je, dakle, nacija? Šta nas to povezuje jače od rasnih, etničkih, geografskih, političkih sila, pa čak i same volje? Sociologija dokazuje da taj odnos počiva na obrazovanju, vaspitanju i kulturi – drugim riječima, osećanju/osjećanju. [...] Jasno je da nacija nije rezultat okupljanja na rasnoj, etničkoj, geografskoj, političkoj osnovi, ili pak na osnovu puke volje. Naciju čine ljudi koji imaju jednako obrazovanje, koji su prihvatili isti jezik, vjeru, moral i estetiku. [...] Stoga je uzalud tražiti genealogije u svojoj naciji. Mi tražimo samo nacionalno obrazovanje, vaspitanje i ideale.

Gökalp, str. 11–15

Uporedi ovaj tekst sa II-42: koji element pisac izdvaja kao karakterističan za nacionalnu grupu? Kakvu ulogu on daje obrazovanju?

III-4. Poimanje nacije kod Mustafe Kemal-paše

A. Značaj religije tokom rata (1920)

Opšti princip je sljedeći: različiti poklonici islama koji žive u područjima unutar naših nacionalnih granica jesu zaista naša braća koja međusobno poštuju etnička, regionalna i etička prava. Stoga mi ne želimo da učinimo bilo šta protiv želja tih ljudi. Ukoliko smo u nešto potpuno uvjereni, onda smo uvjereni u to da u okvirima naših nacionalnih granica Kurdi, Turci, Lazi, Kirgizi i tako dalje, svi ti islamski elementi, imaju zajedničke interese i odlučni su da djelaju zajedno. I mi isto tako gledamo na stvari. Srčano se zalažemo za bratsko i vjersko jedinstvo. Stoga nikada nemojte sumnjati [...] da Laz ili Kurd neće glasati za našu stvar kada se od njega to zatraži [...].

Ozturk, str. 196–197

B. Kultura (1922)

Narodi Turske, rasno, vjerski i kulturno ujedinjeni, puni su međusobnog poštovanja, žrtvuju se jedan za drugoga, i čine društveno tijelo koje ima zajedničku sudbinu i zajedničke interese.

Atatürk'un, str. 52

C. Jedinstvo (1924)

Kako smo uočili, sljedeći prirodni i istorijski fenomeni imaju ulogu u formiranju turske nacije:

- 1 – jedinstvena politička organizacija
- 2 – jedan jezik
- 3 – jedna teritorija
- 4 – jedna rasa i jedno porijeklo
- 5 – istorijska srodnost
- 6 – moralna i etnička srodnost

Sve ovo postoji u turskoj, ali ne u potpunosti i kod drugih nacija. Uopštenije govoreći, da bismo neku zajednicu nazvali „nacijom“ potrebno je da svi, ili barem neki od navedenih uslova budu ispunjeni.

Atatürk'un, str. 70

D. Uopštavanje i pojednostavljivanje (1929)

Hajde da napravimo definiciju koja bi, koliko god je to moguće, odgovarala svakoj naciji. Oni koji posjeduju/posjeduju:

- 1 – bogatu riznicu šecanja/sjećanja,
 - 2 – želju i saglasnost da žive zajedno,
 - 3 – zajedničku volju da se brani zajednička baština.
- Oni čine zajednicu koja se naziva „nacija“. U skladu s tim, ukoliko kažemo da zajednica koju čine pripadnici jedne kulture jeste „nacija“, onda samo navodimo najkraću definiciju „nacije“.

Atatürk'un, str. 48

Što misliš, zašto postoji toliko mnogo definicija i mogućnosti definisanja nacija? Možeš li pojedine Atatürkove definicije povezati s određenim istorijskim situacijama koje su mogle uticati na njegovo poimanje nacije? Možeš li ti sam/sama da ponudiš neku definiciju?

IIIb. Samoodređenje

III-5. Biti Bugarin – pjesma *Bugarin sam*, Ivana Vazova (1917)

Bugarin sam i jak
Bugarska me majka rodila
Zbog tolikih ljepota i dobara
Volim zavičaj svoj

Bugarin sam i volim
Naše planine tako zelene
I što me Bugarinom zovu
Najveća radost je meni
Ja sam slobodan Bugarin
U zemlji slobode ja živim
Sve što je bugarsko
Ja slavim, gledam, čuvam i cijenim
Bugarin sam i sazrijevam
U velikim danima u vremenu slavnom
Ja sin sam zemlje tako divne
Ja sin sam iz plemena hrabrih

Vazov, str. 7

 Ivan Vazov (1850–1921) bio je bugarski pisac, pjesnik i političar, poznat kao „patrijarh bugarske književnosti“. Rođen je u Sopotu, u bugarskoj Dolini ruža, emigrirao je u Rumuniju i Rusiju, i bio je uključen u bugarski oslobodilački pokret. Njegova prva poema bila je *Borba*, tokom rata iz 1877–1878. objavio je knjigu *Spasenje*, a nakon formiranja bugarske države podsetio/podsjetio je na vrijeme osmanske vladavine u poznatom bugarskom romanu *Podjarmom*. Tokom balkanskih ratova i Prvog svjetskog rata objavio je veći broj nacionalističkih pjesama (vidi Čitanku 3. *Balkanski ratovi*, tekstove II-5 i V-17). Pjesma *Bugarin sam* uči se u svim bugarskim osnovnim školama.

III-6. Biti Albanac – mišljenje Paška Vase (1879)

Bili oni muslimani, pravoslavci ili katolici, Albanci su, uvjereni smo, isto kao i prije trideset vjekova, najstariji evropski narod, rasa koja je najmanje izmiješana s ostalim poznatim rasama; to je nevjerovatan i neobjašnjiv fenomen, ali ta se rasa oduprla vremenu koje sve uništava i mijenja, uspjela je da sačuva jezik, iako nije imala književnost ili raz-

vijenu civilizaciju i, povrh toga, uspjela da sačuva svoj izvorni i karakteristični profil, a da pritom ne bude nedruželjubiva, i da u svom ponašanju ne ispoljava podozrenje prema vjerovanjima i ritualima religija koje je primila tokom pobjedničkog hoda kroz vjekove.

Vasa, str. 22

 Paško Vasa (1825–1892), istaknuti albanski pisac i državnik XIX vijeka, rođen u Skadru. Poslije mladalačkih avantura (učestvovao je u revoluciji u Italiji 1848. godine), ušao u državnu službu Osmanskog carstva i na kraju postao namjesnik Libana. Bio je lojalan službenik Carstva, ali je istovremeno osnovao nekoliko albanskih kulturnih društava i na albanskom objavio mnoštvo tekstova o albanskom jeziku, istoriji i politici. Njegov politički cilj nije bio stvaranje nezavisne Albanije, već okupljanje svih koji na teritoriji Osmanskog carstva govore albanskim jezikom u jednu administrativnu jedinicu (vilajet) koja će imati izvjesni stepen autonomije.

► Sl. 11. Nacija u slikama – slovenačka razglednica (početak XX vijeka)

► **Sl. 12. Nacija u slikama – rumunska razglednica (početak XX vijeka)**

România, str. 55

Ovo je jedna od niza razglednica koje prikazuju Rumune u tradicionalnoj nošnji i pri svakodnevnim poslovima.

Uporedite ove dvije razglednice. Može li motiv s razglednice da doprinese jačanju nacionalnog identiteta? Ako može, objasni kako?

III-7. Biti Turčin – mišljenje dr Rize Nura (1932)

Turska nacija je jedna od Bogu najmilijih nacija. Mudrost, heroizam, znanje i umjetničke sposobnosti njoj su date više no ijednoj drugoj. I prije i poslije Hrista mi smo stvorili mnogo civilizacija na prostoru od Kineskog mora pa sve do Balkana, Egipta, Maroka. Stoga, zbog vrijednosti koju ima dragulj sposobnosti u turskoj krvi [...].

Nur, str. 523

III-8. Biti Slovenac – Dimitrije Rupel o naravi Slovenaca (1987)

U prošlosti je, čini se, vjersko preobraćanje bilo glavno oruđe oslobođenja Slovenaca. Preobraćanje znači promijeniti boga, svece, moral i kulturu. Ono

je društveni prevrat koji mijenja vrijednosti, ideje, pravila i zakone. Preobraćanje iz jedne vjere u drugu karakteriše Slovence od samog početka. [...]

Nijedno veliko preobraćanje nije gurnulo Slovence unazad. Naprotiv, zahvaljujući njima mi smo opstali i napredovali. S druge strane, život pun preobraćanja znači i stvaranje posebnog mentaliteta ili nacionalnog duha. Taj bismo mentalitet provizorno mogli nazvati duhom prilagodljivosti, kompromisa i potiskivanja, ali i racionalnosti i otvorenosti. Slovenci su u politici često pravili samo male korake, neprijatna savezništva i bili fleksibilni, zbog čega su povremeno trpjeli oštra moralna prebacivanja. Zbog takvog mentaliteta oni često pate od osećaja/osjećaja rezignacije, koja ih nagoni i da napuste svoju zemlju, a imaju i visoku stopu samoubistava.

Stokes, str. 281

Dimitrije Rupel, slovenački intelektualac i političar. Rođen 1946. godine, studirao književnost i sociologiju, bio vanredni profesor na Univerzitetu u Ljubljani. Tokom osamdesetih uređivao kritički usmjerene časopise *Problemi* i *Nova revija*, zalagao se za slovenačku nezavisnost i januara 1989. godine postao predsjednik/predsjednik Slovenskog demokratskog saveza. SDU je bio dio opozicione koalicije DEMOS koja je u aprilu 1990. godine pobijedila na prvim višestranačkim izborima u Sloveniji. Poslije tih izbora on je postao jedan od vodećih slovenačkih političara i u dva navrata ministar spoljnih poslova.

Pokušaj da u prethodna četiri teksta umjesto zamjenice „mi“ umetneš odrednicu svog nacionalnog identiteta. Da li pronalaziš neke zajedničke elemente? Napravi spisak zajedničkih elemenata i razlika.

III-9. Šećanja/sjećanja Georga Jonesku-Giona (1889) – rumunski seljaci se ne poistovjećuju sa svojom nacijom

Ko se ne šeća/sjeća da si još prije nekoliko godina mogao da pitaš seljaka: „Šta si ti?“, a da ti on, češkajući se po glavi, odgovori uz ponizni smiješak: „Pa, gospodine, šta bi trebalo da budem? Ja sam, kao i svi hrišćani, hrišćanin koji stoji pred Bogom“. A ako ga pitaš, govoreći njegovim rječnikom: „Pobogu, rođače, zašto kažeš samo hrišćanin? Hrišćanin!

Pa i Bugarin je hrišćanin... i Moskovljanin, i Grk... Ti si hrišćanin, ali si i još nešto, zar ne? Zar ne osećaš/ osjećaš da si po svojim precima Rumun, Rumun zelen kao hrast, sa snažnim rukama koje će poraziti neprijatelje.“ „Pa, gospodine“, odgovoriće ti seljak, „ne razumijem se ja u te stvari, vi govorite kao iz neke knjige...“

Ionescu-Gion, str. 16–17

Georg Jonesku-Gion (1867–1904), dosta objavljuvao kao novinar i istoričar. Studirao u Briselu i Parizu, i radio kao srednjoškolski profesor francuskog jezika i istorije, da bi kasnije postao glavni inspektor za srednjoškolsko obrazovanje. Ovo je odlomak iz govora na skupu održanom u bukureštanskom Atenaumu.

Kako je ovđe/ovdje predstavljena razlika između vjerskog i nacionalnog identiteta? Što je Jonesku-Gionu važnije? Zašto je krajem XIX vijeka nacionalni identitet postao važniji od vjerskog? Možeš li da uočiš vezu između toga i stvaranja nacionalne države?

III-10. Doživljaj H. N. Breilsforda (1905) – u Makedoniji se ne poistovjećuju sa svojom nacijom

Šećanje/sjećanje na prošlost je potpuno iščijelo i seljanima je ostalo samo nejasno predanje kako su njihovi preci nekada davno uživali u slobodi.

U jednom zabačenom seocetu u blizini Ohrida, u kome nema ni učitelja ni sveštenika i čiji nijedan stanovnik ne umije da piše i čita, razgovarao sam s nekoliko dječaka da bih vidio koliko oni znaju o svojoj prošlosti. Odveo sam ih na osamljeno i neobično zaobljeno brdo na čijem vrhu su ruševine utvrđenja bugarskog cara, koji se nadvijaju nad jezerom i dolinom. „Ko je ovo izgradio?“, pitao sam ih. Odgovor je zvučao upečatljivo: „Slobodni ljudi“. „A ko su oni bili?“. „Naši đedovi/djedovi“. „Da, ali da li su oni bili Srbi, Bugari, Grci ili Turci?“ „Nijesu bili Turci, bili su hrišćani“. I to je, izgleda, bilo sve što su oni znali.

Brailsford, str. 99–100

Henri Noel Breilsford (1873–1958), britanski novinar, proveo nekoliko godina na Balkanu kao dobrovoljac u helenofilskoj legiji, zatim kao dopisnik i upravnik britanske dobrotvorne misije u Makedoniji 1903. godine. S puno razumijevanja za makedonsku stvar, objavio rezultate svog kulturološko-istorijskog istraživanja na tom području 1905. godine.

Što je glavni izvor identifikacije iz vizure ovih dječaka? Zašto pisac naglašava kako u selu nije bilo ni škole ni sveštenika, a da su seljaci bili nepismeni? Što misliš, da li bi se odgovori dječaka razlikovali da su odrasli u drugačijim uslovima?

► Sl. 13. Bosanskohercegovački paviljon na Međunarodnoj izložbi u Parizu (1900)

Bennett, str. 30

Na svjetskoj izložbi svaka država želi da istakne svoju posebnost.

Što je prikazano na ovom bosanskohercegovačkom paviljonu 1900. godine? Analiziraj pozadinu slike, arhitektonske elemente, odjeću, namještaj, ponašanje i izgled ljudi. Prikupi podatke o posljednjoj Svjetskoj izložbi i učesnicima iz tvoje zemlje. Što je tvoja zemlja odabrala da na njoj prikaže?

IIIc. Nacionalna znamenja

III-11. Riga od Fere – prijedlog zastave i znamenja Grčke (1797)

Na zastavi i znamenjima Grčke treba da bude Heraklova palica s tri krsta; zastava i znamenja su trobojne, crveno na vrhu, bijelo u sredini i crno dolje.²³

Crveno predstavlja carsku purpurnu boju i samoodređenje grčkog naroda; tu boju su koristili naši preci kada su kretali u boj kako se rane koje krvare ne bi vidjele/vidjele i demoralisale druge borce.

Bijelo je simbol čistote naše borbe protiv tiranije. Crno je smrt na koju smo spremni u borbi za slobodu i otadžbinu.

Svi grčki vojnici nose šljemove.

Svi grčki vojnici imaju bajonete koje kao mačeve nose zađenu/zadjenute za pojas, ili, ako je potrebno, i za vrijeme vojne parade, stavljene na puške.

Odjeća grčkog vojnika je junačka odjeća koja se sastoji od crnih kraćih pantalona, bijele košulje i crvenih čarapa ili dokoljenica.

Svi Grci i Grkinje, kao i svi stanovnici ove republike, moraju na šljemovima i kapama imati oznaku poput ove gore prikazane, nacrtanu ili izvezenu na bijeloj tkanini ili utisnutu na bronzi: to je znak raspoznavanja među slobodnim demokratama i jednom braćom.

Παρθενών, str. 555-556

Poslije sticanja nezavisnosti, Grčka je prihvatila samo nekoliko Riginih prijedloga. Pokušaj da izneseš razloge za i protiv prihvatanja čvrstih pravila odijevanja za sve stanovnike jedne države. Uporedi zastavu koju je predložio Riga sa sadašnjom grčkom zastavom (sl. 17).

²³ Sličan raspored boja je bio i na zastavi Francuske, mada je umjesto crne bila svijetloplava.

► Sl. 14. Zastava grčkog ostrva Psare tokom Rata za nezavisnost, na kojoj se vidi parola „Sloboda ili smrt“, krst i simboli tajnog društva „Filiki eterija“

Simaies, str. 22

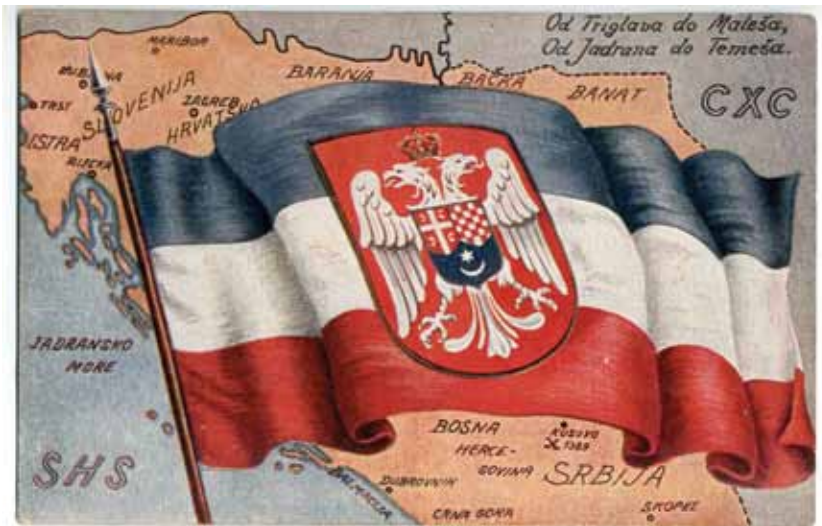
► Sl. 15. Rumunska zastava bukureštanske gradske garde sa natpisom „Snaga izvire iz jedinstva“ (1867)

🔑 Dvije ženske figure predstavljaju dvije rumunske kneževine, Moldaviju i Vlašku, koje su se 1859. godine *ujedinile* u jednu državu.

❓ Što je bio cilj upotrebe likovnih elemenata koji direktno aludiraju na naciju, na zastavi koja je napravljena za jednu lokalnu ustanovu?

► **Sl. 16. Zastava i grb Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca / Kraljevine Jugoslavije (od 1929)**

Dimić

 Zastava i grb su kombinacija simbola tri vodeće nacije u prvoj Jugoslaviji.

 Koja je svrha ove slike?

III-12. Značaj albanske zastave, govor episkopa Fan Stilijan Nolija na pogrebu Faika Konice (1942)

Dozvolite da kažem i nekoliko riječi o albanskoj zastavi. Kao što znate, nijedna zastava iz našeg sušedstva/susjedstva nije starija od vijek i po, a neke nijesu stare ni čitav vijek. Naša je zastava stara najmanje 500 godina, a možda čak i nekoliko vjekova više. Ona je bila zastava Đerđa Kastriota Skenderbega, albanskog nacionalnog heroja koji se 25 godina borio protiv Turaka i bio posljednji hrišćanski borac koji je na Balkanu uspješno prkosio najvećim turskim sultanima. Poslije Skenderbegove smrti, Albaniju su napustile evropske sile i ona je bila osuđena da još četiri vijeka grca pod teškim turskim jarmom. Za to je vrijeme Skenderbegova zastava zaboravljena – niko nije znao za njeno postojanje sve dok jedan mladi naučnik nije u biblioteci našao Barlecijevu biografiju Skenderbega, i u njoj sliku te zastave. Taj naučnik je bio Faik Konica i ta zastava sada prekriva njegov kovčeg – crvena zastava sa crnim dvoglavim orlom upravo je ona koju je Konica „ponovo otkrio“.

Konitza 2000, str. 174

 Ovaj govor je održan u Sjedinjenim Državama, za vrijeme Drugog svjetskog rata, dok je Albanija bila pod italijanskom okupacijom. Fan Noli (1882–1965) bio je pravoslavni episkop i šest mjeseci tokom 1924. albanski premijer i regent. Zbog protivljenja Ahmedu Zoguu morao je da ode u izbjeglištvo, nastanio se u Sjedinjenim Državama đe/gdje je bio ključna osoba za održavanje komunikacije između Albanije i Amerike. Objavio je nekoliko književnih i istorijskih radova, kao i rasprava posvećenih vjerskim pitanjima. Sa 63 godine (1945) stekao je titulu doktora na Univerzitetu u Bostonu đe/gdje je odbranio disertaciju o Skenderbegu. Iako su se njegovi odnosi sa Faikom Konicom (vidi II-37) pogoršali kada je Konica postao albanski ambasador u Vašingtonu dok je Zogu bio na vlasti, Noli i Zogu su intenzivno sarađivali poslije okupacije Albanije 1939. godine.

 Analiziraj tekstove III-11 i III-12. Znaš li značenje zastave tvoje zemlje? Da li svoju zastavu povezuješ s nekim posebnim događajem ili nečim drugim značajnim?

► **Sl. 17. Današnje zastave zemalja jugoistočne Evrope članica UN**

Albanija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Hrvatska, Kipar, Grčka, Bivša Jugoslovenska Republika Makedonija, Rumunija, Slovenija, Srbija, Turska, Crna Gora

❓ Pokušaj da shvatiš značenje ovih zastava. Uporedi boje i njihov raspored. Uporedi ove zastave sa zastavama ostalih evropskih zemalja.

III-13. Himne

A. Grčka himna (1823)

Znam za sve vas stare,
Božanski vaskrsle,
U svjetlu vam oči zare
Dok se mačevi kale.

Iz grobova našeg roda
Duh će vaš da sine pravo
Kad kliknemo vama – zdravo!
Živjela, živjela sloboda!

Dugo ste bili
Među svijetom što žali
Čekajući glas
Koji će vas pozvati

Ah, sporo stiže taj dan
Jer nikog ne bješe
Da se u sjenci tirana
Na tako nešto usudi

A sad, sinovi, izdržite
I uzbuđeni dah zadržite
U boj krenite
Tražeć slobodu il smrt

Iz predačkih grobova
Ustaće duhovi
Jer mi ih zovemo:
Živjela, živjela sloboda!

Kapsomenos, str. 93–94

Stihove grčke *Himne slobodi* napisao je Dionisije Solomos, jedan od najvećih grčkih pjesnika (1798–1857). Tu pjesmu od 158 stihova napisao je 1823. godine, tokom grčkog rata za nezavisnost, a muziku je komponovao Nikolaos Mataros. Prve dvije strofe proglašene su 1864. godine za nacionalnu himnu Grčke, umjesto prevoda himne Bavorske, koji je do tada bio u upotrebi.

B. Hrvatska himna (1835)

Lijepa naša domovino,
Oj junačka zemljo mila,
Stare slave djedovino,
da bi vazda sretna bila!
Mila kano si nam slavna,
Mila si nam ti jedina.
Mila kuda si nam ravna,
Mila kuda si planina!
Teci Dravo, Savo teci,
Nit ti Dunav silu gubi,
Sinje more svijetu reci,
Da svoj narod Hrvat ljubi.
Dok mu njive sunce grije,
Dok mu hrašće bura vije,
Dok mu mrtve grobak krije,
Dok mu živo srce bije!

Za Hrvatsku, str. 5

Stihove hrvatske himne napisao je Antun Mihanović (1796–1861) i objavio u književnom časopisu *Danica* 1835. godine. Mihanović je rođen u Zagrebu, bio je oficir u vojsci habsburgovaca i kasnije diplomata. Muziku za stihove, četrdesetih godina XIX vijeka, napisao je Josip Runjanin (1821–1878), također habsburški oficir. Hrvati su tu pjesmu početkom XX vijeka počeli da doživljavaju kao svoju himnu. U komunističkoj federativnoj Jugoslaviji priznata je kao himna tadašnje republike Hrvatske i u zvaničnim prilikama je izvođena tek poslije jugoslovenske himne (*Hej, Sloveni*). Po Ustavu iz 1990, *Hrvatska domovina*, opštepoznata kao *Lijepa naša (domovino)*, jeste nacionalna himna Republike Hrvatske. U prvoj verziji pjesme ne pominje se „sinje more“ – te dvije riječi su dodate devedesetih godina prošlog vijeka.

C. Albanska himna (1912)

Pod zastavom kao jedan
S jednom željom i jednim ciljem,
Zakletvu položismo
U borbu za spas.
Samo rođeni izdajnik
Borbe se straši
Dok hrabar mučenički
Pada i za domovinu strada.
Puške u rukama čvrsto držimo
I domovinu nikome ne damo.
A ni svojih prava dati nećemo
I svakog neprijatelja išćeraćemo/istjeraćemo.
Sam Gospod reče
Narodi će nestajati
Ali – Albanija će živjeti
Jer mi borimo se za nju, samo za nju.

www.albanian.com/information/history/index.html

Stihove je napisao Aleks Stavre Drenova alijas Asdreni (1872–1947). Drenova je dio života proveo u Rumuniji i umro je u Bukureštu. Izvorni naslov pjesme je *Betimi mi flamur (Zakletva zastavi)*, a prvi put je objavljena 1912. godine u *Liri e Shlljiperise (Sloboda za Albaniju)*, albanskim novinama koje su se izdavale u Sofiji. Prve dvije strofe, sa muzikom Ćiprijana Porumbeskua (1853–1883) proglašene su za albansku himnu 1912. godine.

Što znaš o himni svoje zemlje?

► Sl. 18. Istorijat državnog grba Bugarske od 1741. godine do danas

? Koji su elementi zajednički na svim ovim varijantama grba?

Što je predstavljeno na grbu tvoje zemlje? Odredi simbolički značaj elemenata koji čine grb.

► Sl. 19. Srpski grb prema nacrtu Pavla Ritera Vitezovića (1701)

Davidov, str. 21

► Sl. 20. Grb Kraljevine Srbije (osamdesete godine XIX vijeka)

Ljušić, 2001

🔑 Na ovom grbu su kombinovani carski (vizantijski) dvoglavi orao i štit sa četiri „S“. Nacrt štita je uradio istoričar i političar Stojan Novaković.

? Uporedi ove dvije slike. Analiziraj sličnosti i razlike. Što misliš o njima?

► **Sl. 21. Grb Kraljevine Crne Gore, 1905.**

? Zašto je državi potreban grb i što bi grb trebalo da izrazi? Da li grb treba smatrati elementom nacionalnog identiteta, ili pak identiteta države?

► **Sl. 22. Monarhija i država – rumunska razglednica sa likom kralja Karola I (1866–1914)**

? Zašto je napravljena razglednica sa likom kralja? Kako je vladar na njoj prikazan? Kakva osećanja/osjećanja i stavove treba da nam prenese ta razglednica?

III-14. Pokušaj da se u Grčkoj uvede narodna nošnja (1843)

U interesu privrede i nacionalnog ponosa, a da bi se izbegli strani luksuz i iskvarenost [što je Grčku i dovelo u situaciju u kojoj se danas nalazi] valjalo bi [...] uvesti narodnu nošnju: jeftinu, prikladnu, elegantnu, sašivenu od materijala koji se najčešće upotrebljavaju i da ih mogu sašiti lokalni krojači [...] koja će odražavati našu nacionalnost, sve nas povezati u nacionalno jedinstvo i pomoći u stvaranju nacije. Grci, koji su nacija za sebe, istovremeno i dio Evrope i dio Azije, slavljani zbog svojih velikih predaka, svakako moraju imati nacionalnu nošnju, nacionalno obrazovanje, nacionalnu kuhinju [...].

Politis, str. 124

? Pokušaj da razumiješ zašto pisac želi da uvjeri ljude kako je neophodno imati narodnu nošnju. Da li se slažeš s njegovim tvrdnjama? Da li u tvojoj zemlji postoji narodna nošnja?

► **Sl. 23. Srpska seljanka u tradicionalnoj nošnji (1865)**

Todić, str. 132

Tabela 3: Državni praznici u sadašnjim državama jugoistočne Evrope

Zemlja	Datum	Događaj
Albanija	28. novembar	Dan nezavisnosti (1912)
BRJ Makedonija	8. septembar	Dan nezavisnosti (1991)
Bosna i Hercegovina	1. mart	Dan nezavisnosti (1992)
Bugarska	3. mart	Dan oslobođenja (1878)
Grčka	25. mart	Dan nezavisnosti (1821)
Kipar	1. oktobar	Dan nezavisnosti (1960)
Rumunija	1. decembar	Dan ujedinjenja (1918)
Srbija	15. februar	Dan državnosti (1804)
Crna Gora	13. jul	Dan državnosti (1878)
Slovenija	25. jun	Dan državnosti (1991)
Hrvatska	8. oktobar	Dan nezavisnosti (1991)
Turska	29. oktobar	Dan republike (1923)

www.seeeurope.net; <http://eh.wikipedia.org>

Državni praznici služe za obilježavanje ključnih događaja u stvaranju nacionalne države. Tokom istorije jedne države, a s obzirom na promijenjene političke okolnosti, mogu se promijeniti i praznici, ali ima i država, kao što je recimo Albanija, koje kroz čitavu svoju istoriju slave iste praznike. Dobar primjer države koja je mijenjala svoje praznike jeste Rumunija, koja je u drugoj polovini XIX vijeka i prvoj polovini XX vijeka kao svoje najvažnije državne praznike obilježavala 24. januar, dan ujedinjenja Vlaške i Moldavije 1859. godine, i 10. maj, koji je imao trostruku simboliku: tog dana je krunisan Karol I od Hoencolerna za kneza Rumunije (1866), zatim, proglašena je nezavisnost (1877) i kraljevina (1881). Za nacionalne praznike proglašeni su i rođendani kralja i kraljice. Za vrijeme komunističkog režima glavni nacionalni praznik je bio 23. avgust (1944), kada je Rumunija prekinula savezništvo sa Silama Osovine i priključila se Saveznicima, a ostali praznici su bili od međunarodnog značaja: Prvi maj i Sedmi novembar. Poslije pada komunističkog režima za državni praznik je izabran 1. novembar (1918), jer je tog dana, ujedinjavanjem Transilvanije sa Kraljevinom Rumunijom, nastala Velika Rumunija.

Koji se događaji obilježavaju u zemljama jugoistočne Evrope? Koji se još istorijski datumi obilježavaju u tvojoj zemlji?

Organizujte istraživanje:

Saznaj nešto više o državnim praznicima u svojoj zemlji i o tome kako ljudi razumiju i pamte te datume. To može biti zanimljivo. Razgovaraj o tome sa članovima porodice ili poznanicima koje odabereš da ti pomognu u istraživanju. Pitaj ih šta znaju o značaju državnih praznika, da li su nekada ranije slavili nešto drugo, kako su se državni praznici obilježavali dok su oni bili mladi i kako su provodili vrijeme tokom praznika. Pokušaj i da saznaš koliko su bili važni vjerski i tradicionalni praznici u zajednici u kojoj živiš.

III. Nacionalna mitologija

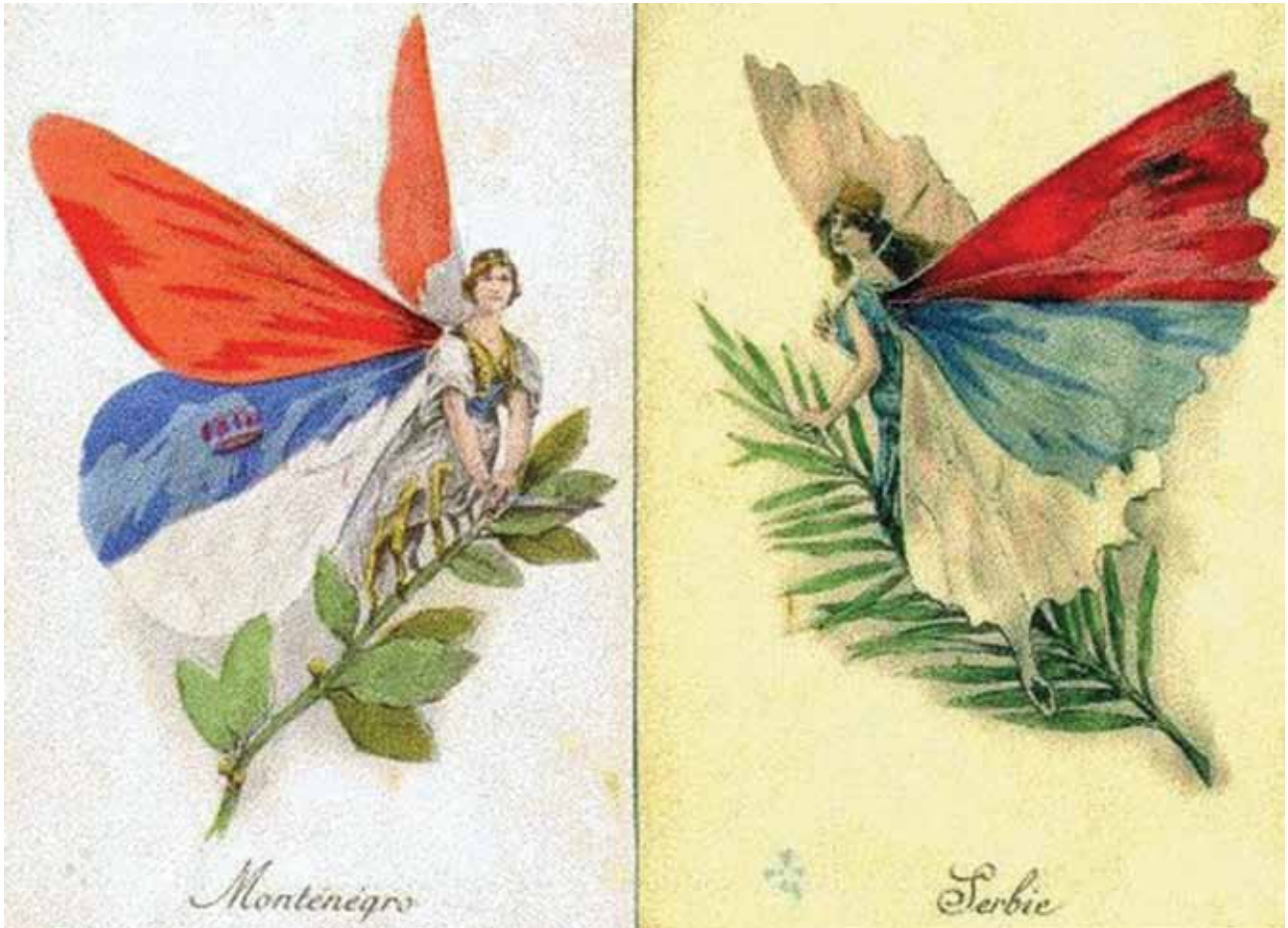
► Sl. 24. Slikovno predstavljanje nacije

A. Slobodna Bugarska – litografija Georgi Dančova (1879)

🔍 Kako je Bugarska ovđe/ovdje predstavljena? Mogu li se i u tvojoj zemlji naći slične slike?

B. Francuske razglednice na kojima su predstavljene Srbija i Crna Gora

? Analiziraj na koji su način predstavljene ove zemlje i njihova nacionalna obilježja. Obrati pažnju na to što su predstavljene ženskim likovima.

III-15. Istorijski korijeni makedonske nacije – Đorđi Pulevski, *Za Makedonce* (1879)

Za Makedonce

Naša otadžbina, Makedoncima draga
 Bila je kraljevina kralja Filipa
 I drevno carstvo Aleksandra cara.
 Naš makedonski car, u cijelom svijetu poznat
 Kao Aleksandar Veliki
 Ostavio je svoje balkansko carstvo
 Svim slovenskim brđanima.
 [...]

Moramo voljeti otadžbinu,
 I činiti sve da je dobijemo,
 Jer to je naše staro makedonsko carstvo.
 Hajdemo svi zajedno
 Učinimo sve da sebe spasemo [...]
 I našu pravoslavnu makedonsku braću.
 Budimo kao jedan i borimo se hrabro
 Kao naši preci uz cara Aleksandra.
 Neka naše pjesme čuvaju uspomenu na nas.
 Neka istorija oživi,
 A mi ćemo ostvariti ono što nam je ostavila u
 amanet.
 Lijepo su uspomene na naše stare makedonske
 pretke,
 Svojim djelima mi moramo posvetiti njihove kosti,
 I pretvoriti ih u zlatne vijence.
 Neka se zavijori stari makedonski barjak
 Sa svetim Đorđem na jednoj

I svetim Dimitrijem na drugoj strani.
Pa ćemo se boriti ispod tih svetih znaka [...]
Pulevski, str. 57–58

Đorđi Pulevski (1838–1895), objavio nekoliko komparativnih rječnika, gramatika makedonskog jezika i prijedloga pravopisa, kratkih istorija, genealogija i zbirki narodnih pjesama. Bio je tipični romantičar, želio je da pomogne stvaranju makedonske nacije povezujući „zlatno doba“ drevne Makedonije s današnjim Makedoncima koji govore slovenskim jezikom. Iako nije bio pjesnik, objavio je *Makedonsku pjesmaricu* u Sofiji 1879. godine.

Što misliš o ciljevima i poruci ove pjesme? Što je pjesnik htio da nam saopšti? Zašto je odlučio da piše u stihovima?

► Sl. 25. Heroji istorije kao savremeni uzori

A. Leonida, kralj u drevnoj Sparti, poručuje Persijancima da se neće predati: „Μολων Λαβει“ („Dodite i sami uzmite“), slika iz grčkog udžbenika (1901)

Koulouri, str. 72.

Koje vrijednosti i stavove prenose ova slika i prpratni tekst? Kako je Leonida predstavljen u odnosu na druge figure sa slike? Koje on mjesto zauzima u prostoru slike? Zašto?

B. Pogibija Vase Čarapića²⁴ prilikom osvajanja beogradske tvrđave 1806, slika Anastasa Jovanovića (1817–1899)

Narodni muzej, Beograd

Kakva je uloga ove slike? Kakva ošecanja/osjecanja i stavove treba da nam prenese ova slika?

III-16 . Šecanje/sjecanje dr Rize Nura o uticaju narodnih priča o junacima

Čitao sam ih sa zadovoljstvom i uzbuđenjem. Što sam više čitao, to sam više želio da i sam budem heroj. Sada mi je tek jasno da su te knjige govorile o drevnim herojstvima Turaka. Šteta što to danas više nema nikakvu vrijednost. Potrebno je ponovo pisati o tome i predstaviti na moderniji način. [...] Koliko su važne te knjige? Potpuno sam uvjeren da 90 odsto obrazovanja koje su Turci sticali u toku djetinjstva/djetinjstva, **i koje ih je podstaklo da i sami postanu heroji i osvoje toliko mnogo**, dolazi upravo iz takvih knjiga. One pripovijedaju o herojstvima Turaka od kada su primili islam. Treba to malo prilagoditi i ponovo napisati jer može da bude vrlo korisno za nacionalno obrazovanje.

Nur, str. 90–91

Što misliš o ulozi književnosti u jačanju nacionalnog identiteta? Da li si čitao književna djela koja su oblikovala ideju tvog nacionalnog identiteta?

²⁴ Vasa Čarapić je jedan od vođa Prvog srpskog ustanka (1804–1813).

► **Sl. 26. Simboličko predstavljanje političkih događaja**

A. Crnogorski ustanak – slika Đure Jakšića (1832–1878)

Narodni muzej, Beograd

? Postavi dva pitanja u vezi s ovom slikom. Uporedi svoja pitanja s pitanjima drugih učenika.

B. Ujedinjena Bugarska – slika Nikolaja Pavloviča (1885)

🔑 Slika predstavlja trenutak ujedinjenja Bugarske i Rumelije 1885. godine. Bugarska se majčinski odnosi prema novoj zemlji. U pozadini, osoba koja plače treba da sugeriše kako su i druge zemlje željele da se priključe Bugarskoj, ali nijesu mogle.

? Opiši sliku. Pogledaj odjeću. Što možeš o tome da kažeš?
Koje su sličnosti, a koje razlike između ove slike i *Slobodne Bugarske*? Kakva je uloga slika sa tematikom iz istorije?

III-17. Rumunski zakon o očuvanju uspomene na narodnu heroinu Ekaterinu Teodoroiju (1921)

Zakon o spomeniku, rodnoj kući i ženskom institutu „Ekatarina Teodoroiju“

Član 1 – Za očuvanje uspomene na svetu djevicu heroinu Ekaterinu Teodoroiju, koja je hrabro poginula za svoju otadžbinu, u gradu Targu-Jiuu biće podignut spomenik kao dio komemorativnog centra u slavu „pobjede na Jiuu“, na kojem će biti upisana imena svih oficira koji su pali u pobjedonosnoj bici u dolini rijeke Jiu, a na prvom mjestu će biti ime Djevice potporučnika.

Izgradnja, održavanje i nadzor nad spomenikom u nadležnosti je „Društva za grobove heroja palih u ratu“, a pod nadležnošću Ministarstva rata.

Ministarstvo će putem javnog konkursa odabrati odgovarajući projekat za izgradnju spomenika.

Član 2 – Posmrtni ostaci Djevice će biti prenijeti iz Muncelula i sahranjeni u podnožju spomenika. Pomen će se održavati svake godine na dan kada je donesen specijalni zakon o čuvanju uspomene na heroje.

Osim toga, bogoslužjenje za upokojene i litija biće održavani u Vadenu (Gorj), rodnom mjestu heroine, na dan pobjede kod rijeke Jiu, i sve škole u zemlji će tada upriličiti predavanja na tu temu.

Član 3 – Kuća u selu Vadenu, oblast Gorj, u kojoj je Djevica rođena, biće obnovljena i trajno sačuvana, kao i dvorište, i oboje će biti proglašeni za mjesto od historijskog značaja.

[...] Jedna kuća biće sagrađena za porodicu heroine, u istom mjestu, koja će na poklon dobiti šest ari zemlje, stoku i oruđe neophodno za održavanje skromnog seoskog domaćinstva.

Odredbe ovog zakona ne isključuju porodičnu penziju koja se daje kao pomoć porodici preminulog brata heroine. [...]

Član 6 – Pod nadzorom Predsjedništva/predsjedništva Vijeća, Vijeće ministara će ministarstvima raspodijeliti novac prikupljen za spomenik, kuću i školu.

„Monitorul...“, str. 3112

Ekaterina Teodoroiju (pravo ime Toderoiju, 1894–1917), ćerka seljaka, radila kao medicinska sestra 1916. godine. Njemci su je zarobili u bici kod Podul Jiua, ali je pobjegla i nastavila da se bori u Valea Jiui. Kada ju je granata ranila u obje noge, od kralja Ferdinanda I (1914–1927) dobila je orden *Virtutea militara (Vojnička vrlina)* i čin potporučnika. Ponovo je radila u bolnici u Jašiju, da bi se poslije opet vratila u borbenu jedinicu i vodila bataljon u borbi kod Marašeštija đe/gdje je u noći između 22. i 23. avgusta 1917. godine i poginula.

Što misliš, zašto se smatralo važnim da se podigne spomenik Ekaterini Teodoroiju? Kakav je ona simbol? Kakva se osećanja/osjećanja prenose kroz šećanje/sjećanje na nju, i kome se ona prenose? Što misliš, da li je veličanje heroja usmjereno na šećanje/sjećanje samo radi njih samih, ili je glavni cilj u sferi obrazovanja, ili čak politike? Nabroj tri ličnosti koje su najistaknutiji nacionalni simboli u tvojoj zemlji. Koliko je od njih muškaraca, a koliko žena i dece/djeca? Po kojim djelima su oni postali slavni?

► Sl. 27. Rumunski plakat povodom 70 godina od osnivanja moderne države (1929)

Na plakatu je prikazana mapa Velike Rumunije, a po njoj su raštrkane slike istaknutih historijskih ličnosti i političkih vođa. U centru je slika mladog kralja Mihaila I. Druge ličnosti su vezane ili za ideju rumunskog ujedinjenja (Mihail Hrabri, vlaški knez 1593–1601, koji je na kratko vrijeme ujedinio Vlašku, Moldaviju i Transilvaniju; Aleksandar Joan Kuza, izabran za kneza Moldavije i Vlaške 1859; Mihail Kogalniceanu, premijer za vrijeme vladavine Kuze), ili pak ideju monarhije (kraljevi Karol I i Ferdinand I). Sa strane se vide likovi rimskog cara Trajana i dačanskog kralja Dečebala, simbola plemenitog porijekla Rumuna. Datum odštampanja na vrhu plakata, 10. maj, u to vrijeme je bio nacionalni praznik u Rumuniji zato što je na taj dan Karol I proglašen za kneza Rumunije (1866), a zatim, na taj dan je proglašena nezavisnost Rumunije (1877) i proglašeno Rumunsko Kraljevstvo (1881).

Znaš li za neke slične plakate u tvojoj zemlji? Znaš li za neke slične vrste propagandnih plakata? Uporedi ovaj plakat sa sl. 16. Kakva je svrha takvih materijala?

► **Sl. 28. Hrvatska poštanska marka sa likom slavnog košarkaša Dražena Petrovića (1994)**

Poslije uspješne karijere Dražen Petrović je tragično izgubio život u automobilskoj nesreći 1993. godine. Bio je vjerovatno jedini Hrvat koji je jednoglasno prihvaćen kao nacionalni heroj modernog doba.

Zašto se sportske zvijezde ponekad smatraju nacionalnim herojima? Kakvu vrstu heroizma oni predstavljaju? Kakav je odnos tog heroizma i heroizma u ratu i pokretu otpora? Zašto je lik Dražena Petrovića na poštanskoj marki?

III-18. Savremeni istoričar o istoriji albanskog grba (2000)

Nacionalni grb: dvoglavi crni orao raširenih krila na crvenom štitu. Napravljen je na osnovu heraldičkog simbola nacionalnog heroja Đerđa Kastriota Skenderbega (1405–1468). Prvi put se kao heraldički simbol pojavio na Skenderbegovom pečatu. Na pečatu je dvoglavi orao raširenih krila i šestokraka zvijezda. Otisak pečata je pronađen na dokumentima iz 1459. godine, kada su papa Pikolomini II i Kongres iz Mantove priznali simbole Skenderbega.

Gjin Varfri, str. 19

Zašto istoričar tvrdi da je grb njegove nacionalne države star i slavan? Zašto je to danas značajno?

Što ti misliš o ulozi nacionalnih simbola?

ČETVRTO POGLAVLJE

Sukob nacionalističkih ideologija

Stara metafora predstavlja Balkan kao evropsko „bure baruta“ i sugerije nam da taj region čini skupina sitnih i gramzivih država. Ta je predstava nastala krajem XIX i početkom XX vijeka, a njenu primjerenost su „dokazali“ balkanski ratovi i atentat u Sarajevu 1914. godine. Naravno, ona je u velikoj mjeri pogrešna. Prvi svjetski rat jeste počeo sukobom Austrougarske i Srbije, ali nijesu ljudi s ovog područja odgovorni za to što se taj sukob pretvorio u masakr globalnih razmjera. Osim toga, zločini počinjeni u jugoistočnoj Evropi nalaze se veoma nisko na ljestvici užasa u XX vijeku. Ipak, to ne znači da pojedini oblici nacionalizma u jugoistočnoj Evropi nijesu odgovorni za to što su doveli do besmislenih sukoba i stravičnih zločina.

U ovom nastavnom materijalu ne želimo da pružimo ilustraciju užasa koji su proizašli iz nacionalnih sukoba u jugoistočnoj Evropi. Mi smo, zapravo, pokušali da to izbjegnemo i pažnju smo usmjerili na argumente i ideologije koji na prvi pogled mogu djelovati legitimno, ali koji su ipak naveli ljude na nasilno postupanje. Vjerujemo da će kritički pristup ovim istorijskim svjedočanstvima pomoći mladim ljudima da postanu zreli i odgovorni građani.

U ovom poglavlju naš cilj je bio da pokažemo da nacionalni sukobi ne traju vječno. U stvari, istorijsko iskustvo jugoistočne Evrope, pa i drugih evropskih regiona, jasno pokazuje da svaki sukob prije ili kasnije mora i da se završi, da će mržnju zamijeniti neki pozitivniji stav, da je bolji i sigurniji svijet zaista moguć, i da on upravo nastaje. Stvaranje Evropske unije i odnosi između Francuske i Njemačke tokom posljednjih pet decenija predstavljaju ohrabrujuće primjere. Takav razvoj događaja, međutim, ne ukazuje na to da će nacionalna država postati nevažna ili da će je nestati. Uprkos očekivanjima da će nacionalna država postepeno odumrijeti, sada je očigledno da će ona duže vrijeme biti glavni činilac i evropske i svjetske politike. Za današnje generacije i dalje je važno poistovjećivanje s vlastitom nacijom, a promjene kroz koje prolaze nacionalne države i te kako utiču na naš život. Zato moramo voditi računa o tome da naše nacionalne države budu dobar okvir za izgradnju zajedničke budućnosti.

IVa. Ideologije koje su doprinijele izazivanju sukoba

IV-1. Nacionalne predrasude prema Njemcima u Hrvatskoj (1866)

Nikad ne bih volio plavu Njemicu. Jednom, zlom sudbinom, sreo sam jednog takvog njemačkog anđela vječnog mira. Potvrdili smo uzajamnu ljubav, i onda je ta njemačka djevojka počela da mi svira *Les cloches du monastere* – a ja počeh da zijevam. A onda mi je čitala Matesonovu *Bergruin*. A ja zaspah. I ta plavušanka je uzdisala po pola sata dnevno, i tako sedam dana – a osmog dana je više nije bilo. Ja volim hrvatske đavolice sa kojima se čovjek mora boriti više no s njemačkim Lujzama koje su mlake kao kakve slabo spravljene limunade.

Šenoa, str. 164

❓ Što pisac misli o mladim Njemcima? Da li je u pravu? Znaš li za još neke ovakve predrasude? O kome se priča najviše viceva u tvom okruženju? Što misliš, kakvu ulogu igraju stereotipi i predrasude? Imaju li oni neku stvarnu osnovu?

IV-2. Zašto je dr Riza Nur odbio da se oženi strankinjom (1910)

Bili smo skupštinski poslanici. U to vrijeme sam dobijao mnogo bračnih ponuda. Jedna od djevojaka/djevojaka je bila vrlo bogata i lijepa. Veoma je bila zainteresovana i mnogo se trudila oko mene. Srce mi se polako okretalo njoj. **Bila je Albanka.**

Samo zbog toga se nijesam njome oženio. Govorio sam: „Mora da bude Turkinja. Do sada u našoj porodici nije bilo tuđe krvi.“

Nur, str. 318

 Kako objašnjavaš stav pisca ovog teksta? Što misliš o njegovoj odluci?

IV-3 Neki pogledi na grčku „megale idea“ (ideja velike Grčke) – razgovor profesora Nikolaosa Saripolosa i kralja Đorđa I (1877)

[...] Pod vlašću Vaše krune, Visočanstvo, jeste država s prijestonicom u Carigradu, koja vlada Kritom, Tesalijom i Epirom, Trakijom, Makedonijom, Crnim morem sve do predjela blizu Trapezunta, Male Azije i egejskih ostrva, ne isključujući i moju zemlju, Kipar... „Previše ste raširili granice Grčke“, prekide me kralj.

Politis, str. 63

 Nikolaos Saripolos (1817–1887), stručnjak za pravo, profesor univerziteta u Atini, u *Memoarima* opisuje razgovor s kraljem Đorđem I (1863–1913), vođen 1877. godine, kada je objasnio na koje sve teritorije, po njegovom mišljenju, Grčka polaže pravo.

 Što misliš, zašto je kralj prekinuo sagovornika? Što je pisac želio da objasni kralju?

IV-4 Istoričar Aleksandru D. Ksenopol o rumunskom nacionalnom prostoru (1888)

U poređenju s drugim romanskim nacijama koje čine zapadnu Evropu zasebnim kontinentom, najveća nepovoljnost geografskog položaja nas istočnih Latina jeste to što smo izgubljeno ostrvo u okeanu tuđinskih naroda.

Sudbina je htjela da rumunski narod živi sjeverno/sjeverno od Dunava i on je sada na velikoj teritoriji od 300.000 kvadratnih kilometara, teritoriji ništa manjoj od italijanskog kopna, a većoj od polovine Francuske, zatvorenoj trouglom od tri velike rijeke.

Te rijeke su Dunav na jugu, Dnjestar kao istočna granica, i velika pritoka Dunava, rijeka Tisa, kao zapadna. Na gotovo čitavom tom području Rumuni žive u homogenim zajednicama, smatrajući svojima i neke krajeve s one strane granice.

Xenopol, I. str. 43

 Aleksandru D. Ksenopol (1847–1920), jedan od najistaknutijih rumunskih naučnika i humanista krajem XIX vijeka. Objavio mnoštvo tekstova na različite teme, ali postao poznat i priznat, i u Rumuniji i u čitavoj Evropi, po radovima na temu rumunske istorije i teorije istorije. Ksenopol je sastavio prvi višetomni pregled istorije Rumunije.

 Kako je u ovom tekstu predstavljen rumunski identitet i rumunski nacionalni prostor? Što misliš, da li predstavljanje nacionalnog prostora može imati ideološke i političke ciljeve? Znaš li za slučajeve da je više nacija polagalo pravo na istu teritoriju? Navedi neki primjer.

IV-5. Nacionalne podjele u turskom parlamentu (1908–1914)

Napadajući nas, unionisti (mladoturci) tvrdili su da smo se ujedinili sa neturcima i stranim elementima koji su izdajnici otadžbine. To je bila laž i nešto što nema nikakve veze sa stvarnošću. Tačno je da je u našim opozicionim redovima bilo Turaka, Arapa, Albanaca, Grka i Jermena, ali njih je bilo i među unionistima. U stvari, većina njih su bili unionisti [...] Unioniste je bilo moguće istisnuti na legalan način, uz pomoć dobre organizacije. U to vrijeme Arapi su namjeravali da osnuju sopstvenu stranku. Valjalo ih je najprije nekako uvući u našu „Vavilonsku kulu“, pa ih tek onda savladati. To što mi imamo pravu Vavilonsku kulu nije nešto loše – pa i unionisti su isti takvi. U stvari, čitava zemlja je takva i šta se tu može? Naravno da će i parlament biti takav. Arapi gaje veoma opasne nacionalističke ideje. Ukoliko neko napravi presedan na tom planu, posljedice mogu biti veoma ozbiljne. Kao u austrijskoj skupštini. Takve ideje podržavaju i Grci, ako ne otvoreno, onda barem u potaji. [...] Ja sam spreman da umrem za Tursku, ali to krijem kao tajnu. O tome nikom

ne govorim. Ukoliko bismo to radili [govorili o turskom nacionalizmu] otvoreno, onda bi i drugi imali dobar razlog da javno govore takve stvari. A to onda znači podjelu u zemlji i njeno nestajanje. Otadžbina (vatan) prostire se od Skadra do Basre i Jemena. Sastavljena je od 72 i po dijela. Ta situacija je najslabija strana Turske i izvor velike opasnosti. Zato ja drhtim na pomisao o stvaranju nacionalnih partija. U to vrijeme je Husein Cahid, uprkos tome što je Albanac, pisao o „dominantnoj naciji“ koja je protiv Grka u Taninu.

Istina, nije imenom pomenuo Turke, ali kada postoji ustavno uređenje, onda nije dozvoljeno koristiti izraz „dominantna nacija“. Bio sam razgnjevljen suludim stavom tog čovjeka i rekao sam: „On to čini ili namjerno ili zato što mu je ambicija preko očiju nabacila gusti crni veo neznanja. On nije kadar da vidi koliko štetu nanosi državi“. Nije bilo ispravno govoriti o „dominantnoj naciji“ pošto zemlju čini mnogo različitih nacija (milet). U suprotnom, ne bi moglo biti ustavnog uređenja. Drugačije bi bilo da Turska tim područjima vlada kao kolonijama koje imaju svoje zasebne zakone. Ali, onda ne bi bilo poslanika odatle. Kako bilo, Turska nema takvu moć. [...] Grci su se zaista razjarili. Bili su protiv te dominantne nacije. Te su zakonske odredbe bile kao iskre u buretu baruta. Volio bih da je rekao Turci, a ne dominantna nacija. Ali on to nije rekao, nije mogao to da kaže. [...] Ipak, pokušao sam da okupim opozicione grupacije. Razgovarao sam s uglednim poslanicima. Arapi nijesu željeli da se pridruže zajedničkoj stranci. Abdalhamid Zoravi je bio njihov vođa. On je bio u dobrim odnosima sa Šukri Asalijem, predstavnikom Damaska. [...] Priprijetio sam Arapima: „Ako napravite tu arapsku partiju, mi ćemo napraviti tursku partiju i ujedinimo se sa unionistima. A viđete/vidjećete onda ko će izvući deblji kraj.“ Uplašili su se i prihvatili moj plan. Narodna stranka nije htjela da se pridruži zato što je imala podršku Gumulčinelija. Učinio sam sve što sam mogao i na kraju sam i njih pridobio.

Nur, str. 328–332

 Kako mi danas možemo razumjeti probleme o kojima se govori u ovom odlomku? Što misliš, zbog kojih je ideoloških promjena i političkih stavova bio zabrinut pisac ovih redova?

IV-6. Proglasi antikolonijalne borbe kiparskih Grka (1955)

A. Uz Božju pomoć, s vjerom u našu časnu borbu i uz podršku svih Grka i pomoć Kiprana, krenuli smo u bitku za oslobađanje Kipra od britanskog jarma, uzimajući za svoj ratni poklič isti onaj koji su nam naši preci ostavili u amanet kao svetinju: POBJEDA ILI SMRT.

Braćo Kiprani,

Iz dubina prošlosti gledaju nas svi oni koji su proslavili grčku istoriju time što su sačuvali njenu slobodu: ratnici Maratona i Salamine; trista Leonidinih Lakedemonjana i boraca u junačkom albanskom ratu. Gledaju nas borci iz 1821, isti oni koji su nam pokazali da se tuđinskog jarma možemo osloboditi samo ako stvorimo nacionalnu državu. [...]

Svi Grci nas gledaju i slijede, zabrinuti, ali i ispunjeni nacionalnim ponosom.

Odgovorimo im djelima i pokažimo da smo ih dostojni.

Vrijeme je da svijet vidi kako je međunarodna diplomatija *nepravična i kukavička* na riječima, dok je duh Kiprana krepak. Ako naši ugnjetači odbiju da nam vrate slobodu, mi smo spremni da je osvojimo vlastitim *rukama* i vlastitom krvlju.

Pokažimo svijetu još jednom da današnji Grci neće dozvoliti da im neko stavi jaram. Naša borba biće teška, naši ugnjetači su moćni i mnogo ih je.

Ali, mi imamo duh. Na našoj strani je i *pravo*. *Zato ćemo pobijediti.*

Svjetske diplomate,

Gledajte šta mi činimo. Sramno je da u XX vijeku ljudi moraju da prolivaju krv za slobodu, taj božanski dar za koji se mi borimo na vašoj strani i za koji ste se vi, barem kako sami tvrdite, borili kada ste se suprotstavili nacizmu i fašizmu.

Grci,

Đe/gdje god da ste, čujte naš poziv: Naprijed! Svi zajedno za slobodu Kipra. [...]

Vođa

Digenis

Grivas-Dighenis, str. 34

Pukovnik, a kasnije general Georgije Grivas (1898–1974), izdao je dva proglasa. On se poslije službe u grčkoj vojsci vratio na Kipar da predvodi EOKA i započne gerilsku borbu protiv Britanaca s krajnjim ciljem oslobođenja Kipra od kolonijalne vlasti i ujedinjenja sa Grčkom. Za ishod ove borbe vidi I-42.

B.

1. april

„Ustajte đeco/djeco Grčke
i oslobodite zemlju“

Carstvo od 500 miliona podanika napada šaćicu ljudi čije je jedino oružje njihova duša, a jedini oslonac njihova vjera, no ovi moćnom Golijatu, koji raspolaže materijalnom silom, uzvraćaju snažnim udarcima. Ova borba za pravdu rađa *moralnu snagu* i budi najplemenitije ideale, upravljene protiv *nepravde* i nasilja.

[...]

Uporedi ovaj tekst sa I-9 i I-24. Koja je svrha ovog proglasa? Uzmi list papira i nacrtaj tri kolone. Za svaki tekst odgovori na sljedeća pitanja, uvijek imajući na umu da je proglas prije svega način obraćanja ljudima: Ko ga je napisao? Kome je upućen? Kada i u kojim okolnostima je napisan?

Ostvarili smo moralnu pobjedu. Carstvo je uzdrmano i poniženo. Kipar, za koji niko nije znao, pa ni diplomate, danas je u centru međunarodnih odnosa, on je mora za Angloamerikance i kancer za Engleze. Na našoj strani su svi ljudi kojima je sloboda na srcu. [...]

Prošlo je vrijeme predaje. Prošlo je vrijeme života na račun malih i bespomoćnih. Danas će nadvladati *pravda* i *moral*. Ne mogu nas poraziti ni zli anglo-američki savez, niti anglo-turska zavjera – taj iznuđeni poduhvat dvoje lukavih oportunističara.

Papageorgiou, str. 138–139

Na koji način vođa kiparskog pokreta opravdava borbu za slobodu? Znaš li neki drugi antikolonijalni pokret iz sredine XX vijeka?

Navedi argumente koji su korišćeni kao opravdanje borbe za slobodu. Što primjećuješ? Misliš li da proglas, da bi poslužio svrsi, treba da poštuje određena retorička pravila?

IVb. Konkretni sukobi

IV-7. Stjepan Radić, Hoćemo našu hrvatsku domovinu unutar jugoslovenske zajednice (1918)

Mi s vama (*Kraljevinom Srbijom i Kraljevinom Crnom Gorom*) hoćemo jedinstvenu vanjsku međunarodnu državnu granicu, [...] ali isto tako hoćemo i nadalje zadržati unutrašnju svoju državnu granicu hrvatsku, i to s ovih razloga.

Prvo, mi Hrvati hoćemo svomu seljačkome narodu oživotvoriti potpuno njegovo seljačko pravo prema posebnim našim prilikama i potrebama [...].

Drugo, mi Hrvati hoćemo svoju hrvatsku državu urediti ne samo na seljačkom nego i na slavenskom temelju tako da, na primjer, njemački jezik zamijenimo češkim i da nastojimo k sebi prenijeti i presaditi sve one češke uredbe i zakone koji su za nas; vi, naprotiv, prenašate uredbe i zakone iz tuđega, ako i naprednog svijeta, pa se mi zbog toga nećemo s vama bezuspješno prepirati i biti u svim stvarima vječna manjina.

Treće, mi Hrvati kanimo sav svoj javni život urediti *na kršćanskom i na Vilsonovom čovječanskom temelju tako da se ugnemo svakoj mržnji i osveti*, a vi ste,

braćo Srbi, naprotiv, zbog svojih prevelikih patnja kojima su krivi ne samo naši tuđinski tlačitelji nego i naša braća Bugari, vi ste zbog toga i protiv te bugarske naše braće tako ogorčeni da, eto, nećete ni čuti o tom da i Bugari idu u naše jugoslavensko kolo, a zbog svoga junaštva držite se sad prvim narodom ne samo među Slavenima nego na cijelom svijetu. Mi to junaštvo priznajemo, ali taj vaš ponos bio bi velika smetnja tomu da učimo od svih, a napose od slavenskih naroda.

Radić, str. 211

Stjepan Radić (1871–1928), politički vođa Hrvatske seljačke stranke, vodeći hrvatski političar poslije Prvog svjetskog rata, ubijen u Skupštini, u Beogradu, zbog protivljenja dominantnoj srpskoj politici. Ovaj članak je napisao neposredno poslije raspada Austrougarske, na dan ujedinjenja južnoslovenskih zemalja 1918. godine.

Zašto Radić traži da Hrvatska bude samostalna („unutar jugoslovenske zajednice“)? Da li on zagovara nezavisnost po svaku cijenu? Što misliš o njegovoj ideologiji (seljačka republika, slavizam)? Da li su ove ideologije danas zanimljive?

IV-8. Proglas Srba, Hrvata i Bošnjaka iz Bosne (1943)

Danas narodi Bosne i Hercegovine preko svog jedinog političkog predstavnika, državnog Antifašističkog veća Bosne i Hercegovine, traže da njihova zemlja, koja nije ni srpska, ni hrvatska niti muslimanska, bude slobodna i ujedinjena Bosna i Hercegovina u kojoj će biti zagarantovana puna jednakost i ravnopravnost. Narodi Bosne i Hercegovine žele da zajedno sa drugim narodima ravnopravno učestvuju u izgradnji narodne demokratske federativne Jugoslavije.

Čolaković, str. 17

Kakvo je shvatanje o prirodi države iskazano u ovom tekstu?

IV-8a. Odluka Velike narodne skupštine (Podgoričke skupštine), 13. novembar 1918.

Srpski narod u Crnoj Gori jedne je krvi, jezika i težnje, jedne vjere i običaja s narodom koji živi u Srbiji i drugim srpskim krajevima... Na osnovu svega izloženoga Srpska Velika Narodna skupština u Crnoj Gori odlučuje:

1. Da se kralj Nikola I Petrović – Njegoš i njegova dinastija zbaci sa crnogorskog prijestola;
2. Da se Crna Gora s bratskom Srbijom ujedini u jednu jedinu državu pod dinastijom Karađorđevića, te tako ujedinjene stupe u zajedničku Otadžbinu našeg troimenog naroda Srba, Hrvata i Slovenca.

Dimitrije Dimo Vujović. str. 226–228.

IV-8b. Iz ekspozee crnogorskog delegata Anta Gvozdenovića pred Vrhovnim vijećem Konferencija mira u Parizu 5. marta 1919. godine

Ne prihvatamo da Crna Gora postane srpska provincija pod vlašću vladara kojeg ona nije izabrala i koji nije njen. Mi smo za to da se naša zemlja snažno odupre gruboj i ponižavajućoj aneksiji!... Ne protivimo se konfederaciji južnoslovenskih zemalja u kojoj bi svi koji u nju uđu zadržali svoju potpunu i kompletnu autonomiju... Tražimo pravo koje se danas priznaje svim narodima: pravo da sami odlučujemo o svojoj sudbini. Ali da bi se to pravo moglo ostvariti, mora prestati režim terora i samovolje pod kojim tako bolno stenje naša zemlja. Treba da pod vašom kontrolom Srbi smjesta napuste crnogorsku teritoriju... Tada će Crna Gora preko svog regularnog parlamenta najzad moći slobodno da iskaže ono što traži.

Šerbo Rastoder, str. 84.

IV-9. Deklaracija Prvog zasjedanja Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Makedonije (1944)

Deklaracija Prvog zasjedanja ASNOM-a (Antifašističko sobranje narodnog oslobođenja Makedo-

nije) o osnovnim pravima građana demokratske Makedonije:

1. Svi građani savezne demokratske makedonske države jednaki su pred zakonom, bez obzira na nacionalnost, pol, rasu i vjeru.
 2. Nacionalne manjine imaju pravo na slobodan život svoje nacije.
 3. Svakom se građaninu garantuje bezbjedan život i imovina, pravo na posjedovanje/posjedovanje imovine i privatnu inicijativu.
 4. Svakom se građaninu garantuje sloboda vjeroispovijesti i savjesti.
 5. Svim građanima se garantuje sloboda govora, štampe, okupljanja i udruživanja.
 6. Na osnovu opšteg, jednakog, neposrednog i ličnog prava glasa svako u demokratskoj Makedoniji ima pravo da tajno glasa.
 7. Svaki građanin i građanka stariji od 18 godina, koji nijesu pod sudskom istragom, imaju pravo da budu birani u sva izborna tijela narodne vlasti. Dok traje narodnooslobodilačka borba, a po odluci Vijeća, može se ukinuti princip tajnog i neposrednog glasanja.
- Mentalno zaostale osobe, kao i osobe optužene da rade protiv interesa narodnooslobodilačke borbe, ne uživaju prava iz 5. i 6. tačke ove Deklaracije.
8. Svaki sposoban građanin ima dužnost i čast da se, bez obzira na nacionalnost i vjeroispovijest, kao vojnik pridruži narodnooslobodilačkoj vojsci i partizanskim jedinicama.
 9. Sve fašističke i profašističke aktivnosti zabranjene su zato što su usmjerene protiv slobode i nezavisnosti naše bratske zajednice jugoslovenskih naroda.
 10. Svakom građaninu se garantuje pravo da se žali na odluke organa vlasti na način propisan zakonom.
 11. Svaki građanin ima pravo da se žali i iznosi primjedbe svim organima državne vlasti.
- Državna vlast ulaže napore da iskorijeni nepismenost, da podigne nivo opšte kulture i obezbijedi besplatno školovanje.
- U manastiru Sveti Prohor Pčinjski, na Ilindan, 2. avgusta 1944.

Makedonium, str. 119–120

Deklaracija o osnovnim pravima građana demokratske Makedonije donesena je 2. avgusta 1944, na prvom zasijedanju ASNOM-a (Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Makedonije). Ovo vijeće, u kojem su dominirali komunisti, bilo je političko tijelo oružanog partizanskog pokreta koji se borio protiv njemačkih i bugarskih snaga u Makedoniji, a na njegovom prvom zasijedanju postavljeni su temelji autonomne makedonske federalne jedinice u okviru zamišljene jugoslovenske zajednice ravnopravnih naroda. Zasijedanje je stoga bilo od presudne važnosti za stvaranje buduće nezavisne makedonske države. Partizanske vođe su namjerno izabrale 2. avgust, Ilindan, za dan objave makedonske državnosti, zato što je na taj dan počeo i Ilindenski ustanak 1903. godine. Tako je preko mita o „drugom Ilindenu“ naglašen kontinuitet oružane borbe. Međutim, mnogi od ovih svečano proklamovanih stavova ostali su puko slovo na papiru pošto je Jugoslavija – i Narodna Republika Makedonija unutar nje – na kraju prerasla u državu sa totalitarnim komunističkim sistemom.

IV-10. Teškoće antikolonijalne borbe na Kipru 1955–1959, analiza Georgija Grivasa, vođe EOKA (Digenis)

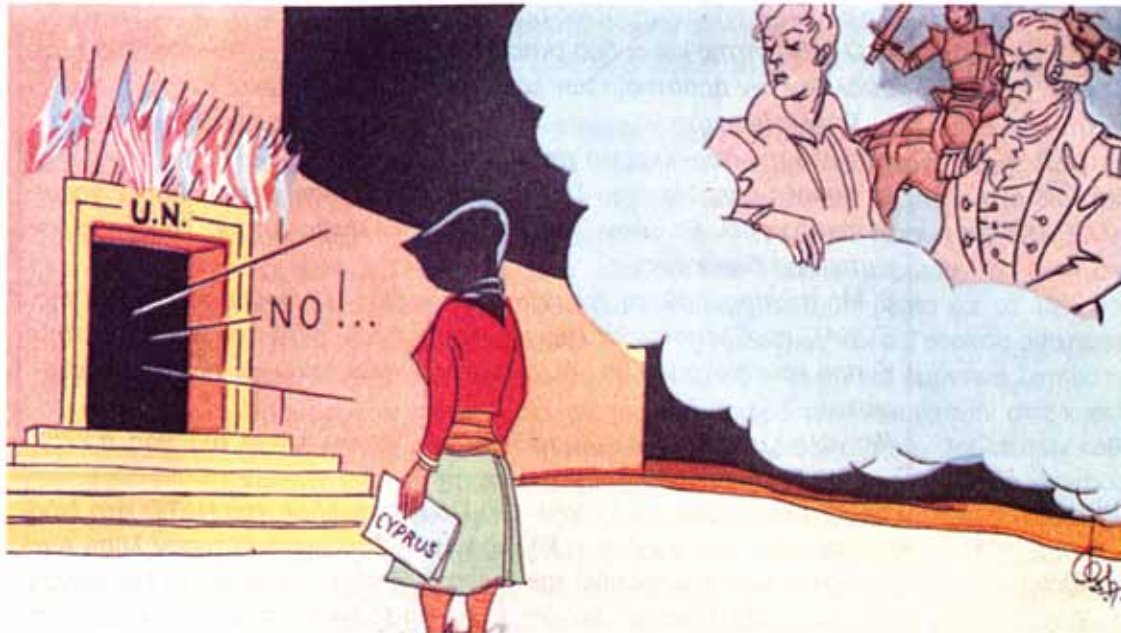
Mnogo moćnih aktera je postavljalo prepreke na moj put. To su: a) Englezi, koji su zastrašivali i, kontrolišući osnovno obrazovanje, stajali na putu napretka naše omladine; b) roditelji, koji su strahovali za živote svoje dece/djece; c) učitelji, koji su se starali o školskoj disciplini i obrazovanju svojih učenika; d) komunisti, koji su željeli da pridobiju mlade za svoju stvar, isključivo u interesu partije; e) neki ljudi iz vlasti koji nijesu mogli da shvate kakvu će ulogu odigrati mladi, a posebno školarci, u oslobodilačkoj borbi koja je prerasla u oružani sukob.

Grivas-Dighenis, str. 38–39

Analiziraj sve argumente koje vođa antikolonijalne borbe navodi kao prepreke na putu organizovanja borbe. Kakav stav ima društvo u kojem živiš prema uključivanju mladih u politiku? (Razmisli o svojoj porodici, profesorima, prijateljima, a onda i o društvu u cjelini.) Do kog stepena, prema tvom mišljenju, mladi ljudi treba da budu uključeni u politiku? A u oružane sukobe?

► **Sl. 29. Apel Kipra Ujedinjenim nacijama (sredina XX vijeka)**

Karikatura F. Demetrijadisa u *Istoria tis Kyprou*, str. 243

Tekst karikature: Vašington, lord Bajron i Jovanka Orleanka: „Dakle, svi naši naponi su bili uzaludni?“

Tokom antikolonijalne borbe, grčke vlasti, koje su zastupale zajednicu kiparskih Grka, četiri puta su se obraćale Ujedinjenim nacijama tražeći pravo Kipra na samoopredjeljenje. Zahtjev za samoopredjeljenje je 1958. godine pretočen u zahtjev za nezavisnost.

Zašto su izabrane ove tri ličnosti? Koje nacije one predstavljaju? Na koje sukobe one upućuju?

IV-11. Perspektive ljevičarske partije kiparskih Grka (AKEL)²⁵ (1955)

S vremena na vrijeme EOKA i Digenis brbljaju o čudnim i uvrnutim stvarima, ako je vjerovati američkom dopisniku koji ga je „intervjuisao“. Dopisnik je sugerisao da su Englezi Digenisa obučili

za komandosa. U posljednjem proglasu EOKA, koji je prenijela jedna atinska radio-stanica, Digenis je rekao da će Kiprani, ako Ujedinjene nacije odbiju da se pozabave pitanjem Kipra, „dići u vazduh cijelo ostrvo, spaljujući i sebe i Britance“. Ovim su proglasom Digenis i oni koji ga podržavaju priznali jednu značajnu činjenicu: pitanje Kipra je u nadležnosti Ujedinjenih nacija. Što onda znače vatrene riječi i zbrka koje izazivaju u vezi sa tim pitanjem? To pitamo zato što oni priznaju da im cilj nije da razbiju nos Englezima.

Pošto je kiparsko pitanje u nadležnosti Ujedinjenih nacija, zašto EOKA priznaje da je to što ju je napustila Atina, koju su „podjarmili“ stranci, otvorena i gnusna izdaja?

U Ujedinjenim nacijama, kao i prošle godine, Amerikanci su nas napustili i izdali, dok je Sovjetski Savez glasao za nas. Nije li kriminal da mi ostajemo kao školjke priljubljeni za one koji nas izdaju i prodaju nudeći nam vojne baze?

Ako će, kako EOKA priznaje, pitanje Kipra biti riješeno u Ujedinjenim nacijama, nije li onda

²⁵ AKEL: Anorthotika Komma Ergazomenou Laou (Napredna radnička stranka)

očigledno da ćemo se najbolje odbraniti ako svi Kiprani nastupe zajedno – čemu se, međutim, EOKA protivi?

Sve dosad rečeno pokazuje da je EOKA u najboljem slučaju politički zavedena i da se zbog toga ponaša avanturistički. Vjerujemo da rješenje kiparskog pitanja leži prije svega u jedinstvu i borbi kiparskog naroda i Grčke. To je prva i osnovna stvar, a sve ostalo će iz toga prosteći. Veliki politički udar 2. avgusta na Kipru, koji je bio agresivna demonstracija narodnog jedinstva, dokazao je da su patriote na pravom putu. Pustimo narod da još odlučnije nastavi borbu za ujedinjenje i nacionalna prava. On će pobijediti, uprkos otporima na koje nailazi, uprkos opoziciji i pokušajima podjele, suprotstavljajući se svemu tome.

The New Democrat Newspaper, 7. avgust 1995. u:
Sp. Papageorgiou, AKEL

EOKA: Ethniki Enosis Kyprion Agoniston (Nacionalna organizacija kiparskih boraca), tajna desničarska organizacija koja je predvodila antikolonijalnu borbu na Kipru od 1955. do 1959. godine. Njen cilj je bio ujedinjenje Kipra sa Grčkom, dok se vođstvo kiparskih Turaka opredijelilo za saradnju sa Britancima. Tajna organizacija kiparskih Turaka, na čijem su čelu bili turski oficiri – nazvana Volkan, a 1958. godine preimenovana u TMT (Turske odbrambene snage) – takođe je imala za cilj održanje postojećeg stanja. Desničarska orijentacija EOKA dovela je do sukoba sa grkokiparskim ljevičarima, to jest pristalicama AKEL-a, stranke koja je prethodnih decenija pobijedila na mnogim lokalnim izborima – jedinim izborima koje je britanska uprava dozvoljavala.

IV-12. Kiparski Turci protiv EOKA, 1960.

Teroristička borba kiparskih Grka se nastavlja
Petoro mrtvih za deset dana!

Makarios to mora da osudi. Namjere EOKA sasvim su jasne: ljude treba zaplašiti i teror nastaviti svom žestinom. Ko god da stoji iza ovoga, na kraju će, nema sumnje, morati da se suoči s posljedicama svojih djela.

U prvim mjesecima Republike teroristička organizacija EOKA je ponovo krenula u borbu. Sa terorizmom je prestala kada su potpisani Ciriški i Londonski sporazum.

Akcije boraca EOKA, koji nastoje da ujedine Kipar sa Grčkom, najprije su bile usmjerene na ubistva i zastrašivanje, a potom pritvorno, na stvaranje enosisa („unije“). Da bi postigla svoje ciljeve, EOKA se upustila u terorističku borbu, istovremeno tvrdeći da su jedinstvo i saradnja kiparskih Grka nužni. Bez izuzetka i bez kolebanja, svaki Grk koji se suprotstavi EOKA, izda njene ciljeve ili ne vjeruje u njene velike ambicije, biće izrešetan mecima ili, kao što se to već događalo, kidnapovan, mučen i spaljen.

Turska zajednica nikada neće zaboraviti ono što joj je činjeno, kao ni terorističke napade kojima je bila izložena od strane ove organizacije, koja se na taj način borila za ostvarenje svojih velikih ambicija. Kiparski Turci su stoga potpuno svjesni značaja i stvarnih ciljeva ovih terorističkih akcija.

Kiparski Turci će s gnušanjem odgovoriti na te akcije koje nijesu dobar znak za budućnost republike Kipar.

Makarios²⁶ mora osuditi te poduhvate terorista koji su odabrali smrt i strah. To je nužno zbog toga što su oni sada zauzeli važne pozicije.

*Nacak*²⁷, br. 73, 7. oktobar 1960.

²⁶ Makarios III (1913–1977), studirao na Kipru, u Atini i Bostonu, potom se 1948. godine vratio na Kipar. Poslije smrti Makariosa II, sa 37 godina postao najmlađi kiparski arhiepiskop (1950). Britanci su ga prognali na Sejšele 1956–1957. Izabran je za prvog predsjednika/predsjednika nezavisne Republike Kipar (na izborima održanim 13. decembra 1959), a 1961. godine mlada Republika je zahvaljujući njemu pristupila Pokretu nesvrstanih. U državnom udaru 15. jula 1974. godine, koji je izvela grčka vojna hunta, Makarios III je svrgnut s vlasti. Uspio je da pobjegne u London. Nakon toga su uslijedile turske invazije 29. jula i 15. avgusta i ostrvo je podijeljeno. Makarios se vratio na Kipar decembra 1974, a umro je 3. avgusta 1977. godine.

²⁷ *Nacak* (*Šekira/sjekira*) je bio neđeljnik/nedjeljnik koji je izlazio od 1959. do 1963. godine. Izdavao ga je Rauf Denkaš, ambiciozni nacionalistički političar koji je karijeru započeo pedesetih godina zalažući se za stvar kiparskih Turaka. Denkaš se suprotstavljao umjerenom političaru Fazila Kučuka, prvog potpredsjednika/potpredsjednika Republike Kipar. Izabran 1960. godine za predsjednika/predsjednika Turske privredne komore. Za vrijeme sukoba dvije zajednice na Kipru, odlazio je u Tursku (1963–1964 i 1967). Predstavljao je turske Kiprane u pregovorima dvije zajednice koji su se od 1968. godine vodili pod pokroviteljstvom UN. Postao je vođa kiparskih Turaka i to bio i 2003. godine, kada je doprinio odbacivanju treće verzije Ananovog plana.

Nakon prvog slučaja nasilja među zajednicama, pod britanskom vladavinom 1958, koje je dovelo do neznatnog izmještanja kiparskih Grka, počeli su pregovori između Ankare i Atine koji su doveli do Ciriško-londonskog sporazuma iz 1959. Prema tom sporazumu, 1960. je osnovana Republika Kipar kao nezavisna država, uz garanciju Velike Britanije, Grčke i Turske. Britanski strateški interesi osigurani su dvijema vojnim bazama na ostrvu, a prisustvo Grčke i Turske obezbijeđeno je raspoređivanjem kontingenata od 950 grčkih i 650 turskih vojnika. Kiparski Grci su bili podijeljeni u stavu prema Sporazumu, dok su kiparski Turci podržavali Ustav, koji nije bio dat na referendumu. Obje zajednice su optuživale onu drugu za pravljenje zaliha oružja i formiranje nezvaničnih naoružanih bandi: u jednom trenutku, prije sticanja nezavisnosti, Britanci su zarobili brod „Deniz“, koji je doveo oružje na ostrvo.

Nakon dvije godine rastućih tenzija, ozbiljna rasprava oko Ustava stvorila je u decembru 1963. atmosferu u kojoj su izbili nasilni sukobi između kiparskih Grka i kiparskih Turaka. Linija podjele, poznata kao Zelena linija, koja je prolazila kroz Nikoziju, povučena je u januaru 1964. Do znatnog premještanja stanovništva, pretežno kiparskih Turaka, došlo je 1963–64. No, i pored toga, oko 50% kiparskih Turaka nastavilo je da živi među kiparskim Grcima do jula 1974, kada je, nakon državnog udara u organizaciji grčke vojne hunte protiv međunarodno priznate vlade, što je izazvalo vojnu intervenciju Turske, 165.000 kiparskih Grka napustilo domove bježeći pred turskom vojskom. I gubici u ljudskim životima bili su veći nego ranije. Britanska vlada je 1975. dozvolila da se 8.000 kiparskih Turaka, koji su potražili utočište u njenim vojnim bazama, preseli u oblasti pod turskom kontrolom. To je učvrstilo proces fizičkog razdvajanja zajednica koje su do 1958. živjele zajedno, u približno istom procentu, širom cijelog ostrva. Kiparski Grci i kiparski Turci su se razdvojili, a u obje zajednice ima mnogo raseljenih osoba u sopstvenoj zemlji.

Uporedi tekstove IV-10, IV-11 i IV-12 i pokušaj da razumiješ pozicije koje su u njima iznesene. Uzmi u obzir i tekstove I-42 i IV-6.

IV-13. Ciljevi „hrvatskog proljeća“, kako ih se šeća/sjeća pisac Vlado Gotovac

Kada neko nevin dospije u zatvor, taj nema šta da očekuje. On samo može da čeka. [...]

I ja sam sanjao san o hrvatskoj državnosti; taj san se mora ostvariti da bismo mogli krenuti dalje i početi da dijelimo sudbinu čitavog ostalog svijeta. Za mene je država samo neizbježno zlo. To važi i za hrvatsku državu. Ali taj se san mora ostvariti, i to kao unutrašnje pitanje! Tek tada će minuti ta vjekovna želja [...] i tad ćemo početi da sanjamo jedan drugi san – san protiv države.

Gotovac, str. 129, 159

Krajem šezdesetih godina na čelu Hrvatske bili su relativno mladi komunistički funkcioneri, Savka Dabčević-Kučar i Mika Tripalo. Oni su željeli veću samostalnost Hrvatske u okviru Jugoslavije i pokušavali su da uvedu više demokratskih sloboda u okvirima postojeće komunističke vladavine. Taj pokret je popularno nazvan „hrvatsko proljeće“, a ponekad i MASPOK. Imao je mnogo pristalica, naročito među studentima. Okončan je početkom sedamdesetih, kada je Tito s vlasti uklonio Savku Dabčević-Kučar i Miku Tripala, a mnoge njihove pristalice, naročito intelektualce, poslao u zatvor. Jedan od osuđenika bio je i pisac Vlado Gotovac, koji je četiri godine proveo u zatvoru Stara Gradiška.

Što je pisac htio da kaže tvrdnjom da za njega „država nije ništa drugo do neizbježno zlo“? Što misliš o paradoksu da je neko osuđen kao neprijatelj države zato što se borio za hrvatsku državu? Da li je stvaranje nacionalne države nužni korak ka potpunom nestajanju države?

IV-14. Memorandum Srpske akademije nauka i umjetnosti (SANU), 1986.

Zastoj u razvoju društva, ekonomske teškoće, narasle društvene napetosti i otvoreni međunarodni sukobi, izazivaju duboku zabrinutost u našoj zemlji. Teška kriza je zahvatila ne samo politički i privredni sistem već i celokupni javni poredak zemlje. Svakodnevne su pojave: nerad i neodgovornost na poslu, korupcija i nepotizam, odsustvo pravne sigurnosti, birokratska samovolja, nepoštovanje zakona, rastuće nepoverenje među ljudima i sve bezobzirniji individualni i grupni egoizam. Raspadanje moralnih vrednosti i ugleda vodećih ustanova društva, nepoverenje u sposobnost onih koji

donose odluke praćeni su apatijom i ogorčenjem naroda, otuđenjem čoveka od svih nosilaca i simbola javnog poretka. Objektivno ispitivanje jugoslovenske stvarnosti dopušta mogućnost da se sadašnja kriza završi socijalnim potresima sa nesagledivim posledicama, ne isključujući ni tako katastrofalan ishod kao što je raspad jugoslovenske državne zajednice. Pred onim što se zbiva i što se može dogoditi niko nema pravo da zatvara oči.

[...] U tome duhu je rešenje nacionalnog pitanja formulisao i teorijski razvio Sperans (Kardelj²⁸) u knjizi *Razvoj slovenskega narodnog vrprašanja*, koja je uglavnom poslužila kao idejni obrazac razvoja Jugoslavije ka konfederaciji suverenih republika i pokrajina, što je najzad i ostvareno Ustavom iz 1974. godine.

Dve najrazvijenije republike²⁹, koje su ovim Ustavom ostvarile svoje nacionalne programe, nastupaju danas kao uporni branioci postojećeg sistema. Zahvaljujući političkom položaju svojih lidera u centrima političke moći, oni su i pre i posle prelovnih šezdesetih godina imale inicijativu u svim pitanjima političkog i privrednog sistema. Po svojoj meri i potrebama one su krojile društveno i ekonomsko uređenje Jugoslavije.

[...] S obzirom na postojeće oblike nacionalne diskriminacije, današnja Jugoslavija se ne može smatrati modernom i demokratskom državom.

[...] U toj svetlosti Jugoslavija se ne prikazuje kao zajednica ravnopravnih građana ili ravnopravnih naroda i narodnosti, nego kao zajednica osam ravnopravnih teritorija. Ipak, ni ova ravnopravnost ne važi za Srbiju zbog njenog posebnog pravno-političkog položaja, koji odražava težnje da se srpski narod drži pod stalnom kontrolom. Ideja vodilja takve politike bila je „slaba Srbija, jaka Jugoslavija“, koja je napredovala u uticajno mišljenje: ako bi se Srbima kao najbrojnijoj naciji dozvolio brz ekonomski razvoj, to bi predstavljalo opasnost za ostale nacije. Otuda korišćenje svih mogućnosti

da se njenom privrednom razvoju i političkoj konsolidaciji postave što veća ograničenja. Jedno od takvih, veoma akutnih ograničenja jeste sadašnji nedefinisani i pun unutrašnjih konflikata ustavni položaj Srbije.

[...] Odnosi između Srbije i pokrajina³⁰ ne mogu se svesti jedino, a ni pretežno, na formalno-pravna tumačenja dva ustava³¹. Reč je prvenstveno o srpskom narodu i njegovoj državi. Nacija koja je posle duge i krvave borbe ponovo došla do svoje države, koja se sama izborila i za građansku demokratiju, i koja je u poslednja dva rata³² izgubila 2,5 miliona sunarodnika, doživela je da joj jedna aparatski sastavljena partijska komisija utvrdi da posle četiri decenije u novoj Jugoslaviji jedino ona nema svoju državu. Gori istorijski poraz u miru ne da se zamisliti.

[...] Bitnu težinu pitanja položaja srpskog naroda daje okolnost da izvan Srbije, a pogotovo izvan uže Srbije, živi veoma veliki broj Srba, veći od ukupnog broja pripadnika pojedinih drugih naroda. Prema popisu iz 1981. godine van teritorije SR Srbije živi 24 odsto, odnosno 1.958.000 Srba, što je znatno više nego što je u Jugoslaviji Slovenaca, Albanaca, Makedonaca, uzetih pojedinačno, a skoro isto koliko i Muslimana.

[...] Uspostavljanje punog nacionalnog i kulturnog integriteta srpskog naroda, nezavisno od toga u kojoj se republici ili pokrajini nalazio, njegovo je istorijsko i demokratsko pravo.

[...] Radi zadovoljenja legitimnih interesa Srbije, neizbežno se nameće revizija tog Ustava. Autonomne pokrajine bi morale postati pravi sastavni delovi Republike Srbije, tako što bi im se dao onaj stepen autonomije koji ne narušava integritet Republike i obezbeđuje ostvarivanje opštih interesa šire zajednice.

Nerešeno pitanje državnosti Srbije nije jedini nedostatak koji bi trebalo otkloniti ustavnim promenama. Jugoslavija je sa Ustavom iz 1974. godine postala veoma labava državna zajednica u kojoj se razmišlja i o drugim alternativama, a ne

²⁸ Edvard Kardelj (1910–1979) bio je slovenački učitelj koji je prišao komunističkom pokretu i postao jedan od najviših rukovodilaca komunističke Jugoslavije. On je bio glavni ideolog titoizma koji se zalagao za jačanje federalizma.

²⁹ Slovenija i Hrvatska

³⁰ Kosovo i Vojvodina

³¹ Ustavi Jugoslavije i Republike Srbije

³² Broj srpskih žrtava u dva svjetska rata veoma je kontroverzan.

samo jugoslovenskoj, kao što pokazuju skorašnje izjave slovenačkih javnih poslenika i raniji stavovi makedonskih političara. Ovakva razmišljanja i temeljno izvršena dezintegracija navode na pomisao da Jugoslaviji preti opasnost od daljeg rastočivanja. Srpski narod ne može spokojno očekivati budućnost u takvoj neizvesnosti. Zbog toga se mora otvoriti mogućnost svim nacijama u Jugoslaviji da se izjasne o svojim težnjama i namerama.

[...] Bez ravnopravnog učešća srpskog naroda i Srbije u čitavom procesu donošenja i realizacije svih vitalnih odluka Jugoslavija ne može biti snažna; a sam njen opstanak kao demokratske i socijalističke zajednice došao bi u pitanje.

Jedna razvojna epoha jugoslovenske zajednice i Srbije očigledno se okončava sa istorijski istrošenom ideologijom, opštom stagnacijom i sve izraženijim regresijama u ekonomskoj, političkoj, moralnoj i kulturno-civilizacijskoj sferi. Takvo stanje imperativno nalaže korenite, duboko promišljene, naučno zasnovane i odlučno sprovedene reforme celokupne državne strukture i društvene organizacije jugoslovenske zajednice naroda, a u sferi demokratskog socijalizma i bržeg i plodotvornijeg uključenja u savremenu civilizaciju. [...]

www.haverford.edu/relg/sells/reports/memorandumSANU.htm

Memorandum SANU je bio objavljen u *Večernjim novostima* 1986. Od tada je kritikovan kao politička platforma srpskog nacionalizma i kao program za stvaranje Velike Srbije i osnova politike Slobodana Miloševića i ratova 90-ih. Autori Memoranduma govorili su da se radilo o nedovršenom dokumentu koji je objavljen da bi se omogućio napad na srpsku intelektualnu elitu. Oni se nijesu odrekli ideja koje su se nalazile u Memorandumu, što je omogućilo njegovu zloupotrebu u nacionalističkoj mobilizaciji.

Pokušaj da razumiješ zašto se u tekstu tvrdi da se Tito trudio da ograniči srpski uticaj u Jugoslaviji. Da li je to činio zbog toga što je u međuratnom periodu velikosrpska politika izazivala napetosti? Da li je negodovanje članova SANU bilo opravdano? Procijeni, na osnovu onoga što znaš, da li su takvog mišljenja bili i predstavnici drugih jugoslovenskih republika?

IV-15. Stav Slovenaca o pitanju jezika u komunističkoj Jugoslaviji 1987.

Odnosi u Jugoslaviji bili bi, bez sumnje, idealni da Slovenci znaju srpskohrvatski, a možda čak i srpski i hrvatski kao posebne jezike, a po mogućstvu i makedonski; da Srbi i Hrvati govore slovenački i makedonski i da Makedonci znaju, pored svog, i još neki jezik. Slovenci se trude da to ostvare u praksi. Na primjer, slovenačka đeca/djeca u osnovnoj školi moraju da uče srpskohrvatski jezik. Srbi i Hrvati, međutim, obično ne uče slovenački u osnovnoj školi. To znači da se mi nesvjesno zalažemo za jednostrani pristup pitanju jezičke ravnopravnosti. Slovenački je jezik drugog reda u Jugoslaviji, to je činjenica koju potvrđuje i površno ispitivanje situacije, i o kojoj svjedoče na hiljade šala i viceva. Srbi i Hrvati su svjesni toga da im znanje slovenačkog nije neophodno. U susretu sa Slovincima, vidjeli/vidjeli su kako su oni u većini slučajeva spremni da im se obraćaju na njihovom jeziku. Vjerujem da bi Hrvati i Srbi, kada biste im rekli da treba da nauče slovenački, sebi postavili sasvim logično pitanje: „Zašto da učim slovenački kada to vrijeme mogu da iskoristim za učenje jezika koji će mi biti potrebni, jezika koji bih mogao da koristim u svakodnevnom životu, i od koga će presudno zavisiti moj boljitak i napredak u životu?“

Mnogi Slovenci, naročito oni koji rade u saveznoj administraciji, doživljavaju znanje srpskohrvatskog kao svoju moralnu obavezu, sve u nadi da će vlastitim primjerom podstaći i druge građane Jugoslavije da nauče slovenački. To je, međutim, pogrešno polazište, i Slovenci bi, kao i drugi, trebalo sebi da postave sljedeće pitanje: „Zašto bih ja učio srpskohrvatski ako to vrijeme mogu iskoristiti da naučim neki korisniji jezik? Zašto Slovenci, umjesto srpskohrvatskog, ne bi učili engleski, njemački ili ruski?“

Odgovor leži u strahu koji prati Slovence već hiljadama godina. Zamislite Slovenca koji se nalazi u inostranstvu u nekoj diplomatskoj ili vojnoj delegaciji. Može se odjednom naći potpuno sam pred skupom predstavnika svoje zemlje koji govore samo srpskohrvatski. On jedino može da zaključi da se zatekao s predstavnicima zemlje u kojoj se govori srpskohrvatski, a ne srpske ili hrvatske nacije. Tako

pitanje jezika postaje pitanje patriotizma, pa čak i pitanje izdajstva. [...]

A sada ono najvažnije: kako se uopšte možete direktno obratiti nekome ko je predstavnik države ukoliko vas je obuzeo strah? Svako je imao takvo iskustvo. Stojeći pred komandantom, pred nadređenim, pred strogim učiteljem – prije ili kasnije ćete početi da mucate. Slovenci mučaju jugoslovenski jezik. Samo kod kuće, u svojoj porodici i u domaćim institucijama, oni mogu da govore tečno.

To potvrđuje neborivi princip po kom ljudi u složenim državama mogu biti jednaki samo ako znaju dva ili više jezika. Iz toga se može izvući jednostran zaključak koji sam u sebi sadrži protivrječnost, jer rekavši to, mi smo rekli da Jugoslavija nije zemlja jednakih nacija i jezika i da, s obzirom na to kakva je u praksi, ona to i ne može postati.

Problem jezika [...] ne upućuje na to da slovenačko nacionalno pitanje počinje sa pitanjem jezika.

Stokes, str. 283–284

 Što misliš o nezadovoljstvu Slovenaca zbog asimetričnih odnosa u saveznoj Jugoslaviji koja je, spolja gledano, bila zasnovana na ravnopravnosti? Da li je bilo nekog praktičnog rješenja za to pitanje?

IV-16. Majska deklaracija Slovenačkog demokratskog saveza (1989)

Potpisnici ove deklaracije izjavljuju sljedeće:

1. Mi želimo da živimo u suverenoj državi slovenačkog naroda.
2. Kao suverena država mi želimo da sami određujemo u kakvim ćemo odnosima biti sa jugoslovenskim i drugim nacijama u reformisanoj Evropi. S obzirom na istorijske aspiracije Slovenaca da budu politički nezavisni, slovenačka država će biti zasnovana na:
 - poštovanju ljudskih prava i sloboda
 - demokratiji koja podrazumijeva i političko višestranačje
 - društvenom poretku koji će garantovati materijalno i duhovno blagostanje u skladu sa stvarnim uslovima i ljudskim potencijalima građana Slovenije.

Repe, str. 198

Prva opoziciona partija, Slovenska demokratska zveza (Slovenački demokratski savez), izdala je 8. maja 1989. godine Majsku deklaraciju. Ujedinjen sa drugim opozicionim partijama u Demos, Savez je pobijedio na izborima 1990. godine. Majsku deklaraciju je potpisao veliki broj drugih opozicionih partija i grupa.

 Analiziraj tekst.

IV-17. Fudbal i nacionalizam – sećanje/sjećanje jednog hrvatskog navijača o putovanju na utakmicu Partizan – Dinamo (1989)

Priča se da su nam pripremili tople sendviče u Beogradu. Nisu se trebali truditi. Atmosfera je sve toplija, kako je nestajao viski i konjak tako je raslo i raspoloženje. Vagon je bio izložen akustičkom teroru: „Iz Zagreba grupa cijela, i krv nam je plavo-bijela!“, a nisu izostale ni nacionalno obojene pjesme, ipak se putuje u Beograd, a u ovo uzavrelo vrijeme prisustvo dva prilično tolerantna milicionera nije razlog da se ne otpjeva song, donedavno još nezamisliv za javnu upotrebu: „Oj Dinamo poginut ću za te, kao Stjepan Radić za Hrvate!“. U zraku se osjeća nacionalni naboj, sve se vrti oko Dinama, Zagreba, Hrvatske, pa kad upitate 22-godišnjeg studenta ekonomije iz dobro situirane obitelji zašto putuje u Beograd kad je to danas opasno, i kad im je rečeno da ostanu kod kuće, budući ekonomist će reći: „Putujemo jer volimo jedini pravi zagrebački klub, jer nam to pričinja zadovoljstvo, a uz to – uživamo tući Cigane.“ Ako ih pitate da li im je to jedini sadržaj koji ih čini zadovoljnim, Bruno će se nasmijati i reći da ne zna broja zanemarenih djevojaka zbog Dinama. [...]

Blizu smo stadiona, čuje se huk tribina, preko vrhova Partizanovog kolosa blješti dominantna kupola svetosavskog hrama. I Jug je već pun grobara, undertakera i kako se sve ne zovu, nakrcan transparentima, u emocionalnom bunilu. Za goste iz Zagreba očišćen je jedan separe bez mogućnosti

dodira. A Partizanov jug grmi: „Partizan, Partizan, to je pravi tim, Slobodan Milošević ponosi se njim!“. Ali, uvrede ne lete u količinama na koje smo navikli posljednjih godina. Tu smo se rastali s BBB, jer povratak je uvijek opasniji dio puta. Naime, tada počinju obračuni grobara i purgera po tamnim ulicama, a epilog je obično isti – vidimo se kod suca za prekršaje. Sve žešće, sve razuzdanije i bez kočnica.

www.badblueboys.hr

Identitet se često izražava kroz podršku nekom sportskom klubu. U društvima u kojima nije dozvoljeno javno iskazivanje nacionalnih osećanja/osjećanja, kakvo je bilo i komunistička Jugoslavija, navijanje za neki fudbalski klub bilo je način da se izrazi vlastiti nacionalni identitet. Od četiri najveća fudbalska kluba u Jugoslaviji, dva su bila iz Hrvatske, a dva iz Srbije. „Bad Blue Boys“ su navijači zagrebačkog Dinama, „torcida“ navijači splitskog Hajduka, „delije“ navijači beogradske Crvene zvezde, a „grobari“ beogradskog Partizana. Kako je raspad Jugoslavije bivao sve izvjesniji, tako su tuče fudbalskih navijača postajale sve žešće, što je kulminiralo na utakmici Dinamo – Crvena zvezda u Zagrebu 1990. godine.

Što misliš, zašto je fudbal postao tako značajan za izražavanje nacionalnog identiteta? Zašto navijači pominju Stjepana Radića i Slobodana Miloševića? Opiši nacionalne sukobe na nedavnim fudbalskim takmičenjima. Što misliš, može li podrška fudbalskom klubu da bude izraz i nekog drugog, a ne samo nacionalnog identiteta, recimo nekog lokalnog identiteta koji je, kao i nacionalni, nepomirljiv s drugim lokalnim identitetom? Možeš li da nađeš neke primjere za to u tvojoj zemlji?

IV-18. Spisateljica Dubravka Ugrešić osuđuje podjele i ratove devedesetih

Jesam li se ikada zapitala koliko sam proizvod dugogodišnjeg finog ručnog rada sistema u kojem sam živjela, a koliko vlastiti? I nisam li u ovom trenutku NITKO, samo brojka bez identiteta, nisam li

anonimno ljudsko meso u rukama gospodara rata? Jer oni, gospodari rata u moje ime, ne pitajući me, odlučuju u kojoj ću zemlji živjeti, kojim ću jezikom pisati, kojoj ću kulturi pripadati, odlučuju hoće li pokloniti ili oduzeti život mojim bližnjima, mojim prijateljima, hoće li srušiti moje gradove, odlučuju o nazivu moje ulice, brišu moju prošlost, određuju moju sadašnjost [...].

Ugrešić, str. 121

Dubravka Ugrešić, rođena 1949, poznata autorka romana, napustila je Hrvatsku 1993. godine zbog neslaganja s odnosom prema ratu i nacionalnom jedinstvu koje je preovladavalo u javnosti.

Koje osećanje/osjećanje izražava spisateljica? Kako su političke promjene uticale na život običnih ljudi? Da li političari razmišljaju o tome kako će njihove odluke uticati na živote ljudi? Da li se u tom kontekstu politička propaganda može posmatrati kao način da političari uvjere obične ljude u ispravnost svoje politike?

IV-19. Odnos hrvatskog i srpskog jezika – mišljenje hrvatskog lingviste Stjepana Babića (2003)

Kad sada uzmemo u promatranje hrvatski i srpski književni jezik, tada je lako utvrditi da među njima postoje razlike. To nitko ne niječe, niti može zanijekati, samo se mnogi ne slažu o značajkama tih razlika. Mogli bismo o njima poprilično teoretizirati, no za ovu je priliku bolje da budemo sasvim konkretni. Uzmimo jedan očit primjer.

Ako pomičemo birač na radiju, čujemo različite jezike i znamo koji je koji ako ga poznajemo. Tako razlikujemo talijanski, francuski, španjolski, ruski... Jednako tako razlikujemo kad govori na hrvatskome, a kad na srpskome. Kad na postaji A čujemo ovakav početak: [...] „Danas je 30. kolovoza. Meteorolozi najavljuju lijepo i vedro vrijeme“, znamo da je to hrvatski, a kad na postaji B čujemo: „[...] Danas je 30. avgust. Meteorolozi najavljuju lepo i vedro vreme“, znamo da je to srpski.

www.fokus-tjednik.hr

Tokom XIX vijeka „nacionalni“ standardni jezici nastali su od dijalekata koji se koriste na različitim područjima. U Hrvatskoj su lingvisti XIX vijeka od tri glavna narječja – štokavskog, kajkavskog i čakavskog – izabrali štokavski za osnovu zajedničkog književnog jezika. Taj dijalekt je najbliži srpskom jeziku, i zapravo je osnova i srpskog književnog jezika. Za vrijeme komunističke Jugoslavije (1945–1991) jezik kojim su govorili Srbi i Hrvati nazivan je srpskohrvatski (odnosno hrvatskosrpski) i često su se mogla čuti tvrdjenja da je u pitanju jedan jezik za koji se koriste samo različita pisma. Tokom raspada Jugoslavije i stvaranja novih nacionalnih država, u prvi je plan izšla ideja da su hrvatski i srpski dva potpuno različita jezika, a bilo je i onih koji su i bosanski identifikovali kao zaseban jezik.

Što lingvisti Babić misli o jezičkom sporu Srba i Hrvata? Pažljivo pogledaj dva citata koje on navodi. Što misliš o razlikama između te dvije rečenice? Da li su one dovoljne da bi se tvrdilo kako je riječ o dva različita jezika?

IV-20. Reakcija na prikazivanje srpskog filma sa hrvatskim titlovima (1999)

„Vežite se, polećemo“, kaže lik s filmskog platna, a ispod piše: „Vežite se, polijećemo“. Baš tako. Onda se na platnu pojavi latinični natpis „Beograd, jesen 1991“, a ispod njega nam latinični titl objašnjava: „Beograd, jesen 1991.“ ... U kinu ludilo. Smijeh, suze radosnice i oduševljeno pljeskanje po koljenima, a još nije prošla ni prva minuta filma. Nema zбора, ovo je valjda najluđe filmsko ostvarenje u povijesti filma, usporedivo možda tek s ostvarenjima filmova iz američke nijeme komedije. Naravno, ovo su „Rane i titlovi“, prvi srpski film u službenoj i suverenoj hrvatskoj filmskoj distribuciji..., a sve ostalo već je legenda.

Jurak

Što na osnovu ovoga možeš da zaključiš o srpsko-hrvatskom jezičkom sporu? Zašto je to važno za nacionalni identitet? Da li je pitanje jezika stvar isključivo lingvisti, ili time mogu da se bave i oni koji nijesu stručnjaci? Zašto dolazi do smiješnih situacija u sporovima o razlikama i sličnostima srpskog i hrvatskog jezika?

IV-21. Raspolučeni identitet jedne mlade Hrvaticе

Ne volim gubitnike. Autsajdere. Ljude koji se moraju smiješiti. I biti pristojni. Ja ne volim ni Srbe u Hrvatskoj. Oni kada kažu: „Babić“, uvijek dodaju: „Iz Korčule“, A nisu iz Korčule. Nego iz Dalmatinske zagore. Iz vukojebine u kojoj je Babić nešto drugo. OK. I tamo ima Babića Hrvata. Ali Babić Hrvat nikad ne objašnjava. I ne dodaje „iz Korčule“. [...]

A opet, neki ljudi su Srbi i osjećaju se kao Srbi. Misle da je to normalno, biti Srbin. Ono. Mama Srpkinja, djed leži na srpskom groblju u Benkovcu i nešto mu piše ćirilicom na kamenu, u visokoj travi, imaju svoje slave, popovi su im dlakavi i smiju se ženiti... A kad se mali Srbin rodi daju mu ime Alimpije ili Sava ili Tanasije. I taj mali Srbin i Srpkinjica Lepasava znaju od malena da su to. Sve im je jasno. Oni mogu ponekad reći da su sa „Korčule“, ali znaju da nisu. Kužite? Ali ja. Moj slučaj. To je frka. Ja n i s a m Srpkinja. A moram dodati „Korčulu“. Ja n i s a m Srpkinja! Ja bih sada, ovaj čas, najradije ustala i zaurlala u mrak: „Nisam Srpkinjaaaa!“

Rudan, str. 14–15

Ovo je odlomak iz romana *Uho, grlo, nož* Vedrane Rudan (rođene 1949. godine), spisateljice, novinarkе i agentice za trgovinu nekretninama. Glavni junak romana je Tonka Babić, čija je majka Hrvatica a otac Srbin.

Opiši kakve probleme s identitetom ima Tonka Babić. Kakva su njena nacionalna ošućanja/osjećanja? Kako objašnjavaš njenu ideju da „Babić Hrvat“ ne mora da daje nikakva dalja objašnjenja o svom porijeklu, dok „Babić Srbin“ to mora da učini? Da li si čuo za slične situacije raspolućenog nacionalnog identiteta u svojoj zemlji?

IV-22. Mirko Kovač o nacionalizmu 2011. godine

Mislim da sam postao svjestan nacije i pitanja oko nacije tek onda kad sam je osjetio kao neku vrstu

sramote. Da neko ubija, siluje, istrebljuje u ime nacije, dovoljno je da se odrekneš te pripadnosti za koju nisi odgovoran, jer u naciju se ne ulazi kao u partiju, niti je tu tvoja volja odlučujuća, pa ako je tako, ja sam onda sve učinio da napravim otklon od te pripadnosti. Identitet je nešto drugo, on se prihvaća, može biti višestruk, ukršta se... Meni je moralnost iznad nacije... Dvadeseto stoljeće bilo je mentalno poremećeno. U tome ludilu ovi naši mali narodi imali su istaknuto mjesto. Bojim se da se ta „patološka energija“ nije transformirala...

IVc. Prevažilaženje nacionalizma

IV-22. Opšti okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini (1995)

Republika Bosna i Hercegovina, Republika Hrvatska i Savezna Republika Jugoslavija („Strane“), **priznajući** potrebu za sveobuhvatnim sporazumom radi okončanja tragičnog sukoba u regiji, **želeći** da pridonese tom cilju i pomognu trajni mir i stabilnost, **potvrđujući** prihvatanje Dogovorenih temeljnih načela od 8. septembra 1995, Daljih dogovorenih temeljnih načela od 26. septembra 1995. i sporazuma o prekidu vatre od 14. septembra i 5. oktobra 1995, **primajući** na znanje sporazum od 29. avgusta 1995. kojim je delegacija Savezne Republike Jugoslavije ovlašćena da u ime Republike Srpske potpiše delove mirovnog plana koji se odnose na nju, uz obavezu strogog i doslednog sprovođenja postignutog sporazuma, sporazumele su se o sledećem:

Član I

Strane će regulisati svoje odnose u skladu s načelima izloženim u Povelji ujedinjenih nacija, kao i s Helsinškim završnim dokumentom i drugim dokumentima Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju. One će potpuno poštovati međusobnu suvereniju jednakost, sporove će rešavati mirnim putem, i suzdržaće se od akcije, pretnjom ili upotrebom sile ili na drugi način, protiv teritorijalne celovitosti ili političke nezavisnosti Bosne i Hercegovine ili bilo koje druge države.

Ona se mora kontrolirati, jest da je teško, ali zato postoji politika, inteligencija, postoje neki programi da se to svodi u podnošljive okvire.

<http://www.portalanalitika.me/drustvo/tema/32789-ovdje-jos-ima-patoloske-energije-.html>

Mirko Kovač (Petrovići kod Nikšića, Crna Gora, 1938. godine), književnik. Jedan je od najčitanijih i najuticajnijih pisaca na prostoru bivše Jugoslavije. Poznat po antiratnim i antinacionalističkim istupima.

Član II

Strane pozdravljaju i podržavaju postignute dogovore o vojnim aspektima mirovnog rešenja i aspektima regionalne stabilizacije, kako je izloženo u Sporazumima u Aneksu 1-A i Aneksu 1-B. Strane će u potpunosti poštovati i podržavati ispunjenje obaveza preuzetih u Aneksu 1-A, i u celini će se pridržavati svojih obaveza izloženih u Aneksu 1-B.

Član III

Strane pozdravljaju i podržavaju postignute dogovore o razgraničenju dvaju entiteta, Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske, kako je izloženo u Sporazumu u Aneksu 2. Strane će u celosti poštovati i pomagati ispunjenje obaveza preuzetih u njemu.

Član IV

Strane pozdravljaju i podržavaju program izbora za Bosnu i Hercegovinu izložen u Aneksu 3. Strane će u celosti poštovati i pomagati ispunjenje tog programa.

Član V

Strane pozdravljaju i podržavaju postignute dogovore o Ustavu Bosne i Hercegovine, izložene u Aneksu 4. Strane će u celini poštovati i pomagati ispunjenje obaveza preuzetih u njemu.

Član VI

Strane pozdravljaju i podržavaju postignute dogovore o osnivanju arbitrarnog suda, Komisije za ljudska prava, Komisije za izbeglice i prognanike, Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, kao i javnih preduzeća Bosne i Hercegovine, izložene u Aneksima 5-9. Strane će u celosti poštovati i pomagati ispunjenje obaveza preuzetih u njima.

Član VII

Priznajući da su za postizanje trajnog mira od ključnog značaja poštovanje ljudskih prava i zaštita izbeglica i prognanika, Strane su saglasne s odredbama o ljudskim pravima izloženim u Poglavlju Jedan Sporazuma u Aneksu 6, kao i odredbama o izbeglicama i prognanicima, izloženim u Poglavlju Jedan Sporazuma u Aneksu 7, i u celosti će ih poštovati.

Član VIII

Strane pozdravljaju i podržavaju postignute dogovore o sprovođenju ovog mirovnog plana, uključujući posebno civilne (nevojne) aspekte, izložene u Aneksu 10 ovog Sporazuma, te na međunarodne policijske snage, kako je izloženo u Aneksu 11 Sporazuma. Strane će u potpunosti poštovati i pomagati ispunjenje u njima preuzetih obaveza.

Član IX

Strane će u potpunosti saradivati sa svim entitetima koji su uključeni u sprovođenje ovog mirovnog plana, kako je izloženo u aneksima ovog Sporazuma, ili koje je ovlastio Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija, u skladu sa obavezama svih Strana da saraduju u istrazi i gonjenju u vezi sa ratnim zločinima i drugim kršenjima međunarodnog humanitarnog prava.

Član X

Savezna Republika Jugoslavija i Republika Bosna i Hercegovina priznaju jedna drugu kao suverene nezavisne države u okvirima međunarodnih granica. Dalji aspekti njihovog uzajamnog priznanja biće predmet naknadnih pregovora.

Član XI

Ovaj Sporazum stupa na snagu kada se potpiše. Sačinjeno u Parizu, 14. decembra 1995. na bosanskom, hrvatskom, engleskom i srpskom jeziku, s time da je svaki tekst jednako verodostojan.

www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=379

O mirovnom sporazumu kojim će se okončati rat u Bosni i Hercegovini 1992–1995. pregovaralo se u Dejtonu, ali je sam Sporazum potpisan u Parizu, đe/gdje su bili i predstavnici specijalnog pregovarača Evropske unije, kao i predstavnici Francuske, Njemačke, Rusije, Velike Britanije i Sjedinjenih Država. Većina konkretnih odredaba Sporazuma detaljno je izložena u 12 aneksa.

IV-23. Sporazum Mađarske i Rumunije o razumijevanju, saradnji i dobrosusjedskim/dobrosusjedskim odnosima (1996)**Član 1**

Republike Mađarska i Rumunija (nadalje Ugovorne strane) zasnovaće svoje odnose na povjerenju, saradnji i uzajamnom poštovanju.

[...]

Član 3

(1) Ugovorne strane potvrđuju da će se u svojim budućim odnosima uzdržavati od upotrebe, i prijetnje upotrebe sile kojom bi ugrozile teritorijalni integritet ili političku nezavisnost druge Ugovorne strane, kao i od svakog postupka koji nije u skladu s ciljevima Ujedinjenih nacija i Helsinške povelje. Takođe će se uzdržavati od podržavanja takvih postupaka i neće dozvoliti trećoj strani da koristi njihovu teritoriju za sprovođenje sličnih akcija protiv druge Ugovorne strane.

(2) Ugovorne strane će svaki spor koji se među njima javi razriješiti međusobno i isključivo mirnim sredstvima.

Član 4

Ugovorne strane potvrđuju da će u skladu s principima i normama međunarodnog prava i principima Helsinške povelje poštovati nepovredivost zajedničke granice i teritorijalni integritet druge Ugovorne strane. One dalje potvrđuju da nemaju nikakvih teritorijalnih pretenzija jedna prema drugoj i da u budućnosti neće imati takvih pretenzija.

Član 5

Ugovorne strane će, imajući u vidu ispunjavanje ciljeva ovog Ugovora, stvoriti odgovarajući okvir za saradnju na svim poljima od zajedničkog interesa.

[...]

Član 7

Ugovorne strane će proširiti svoje odnose i saradnju u međunarodnim organizacijama, uključujući i regionalne i subregionalne organizacije. One će podržavati napore druge strane usmjerene na integraciju u EU, NATO i zapadnoevropsku zajednicu.

[...]

Član 14

Ugovorne strane će doprinijeti stvaranju klime tolerancije i razumijevanja među svojim građanima

različitog etničkog i vjerskog porijekla, to jest pripadnika različitih kultura i jezika. One osuđuju ksenofobiju i svaki oblik iskazivanja rasne, etničke ili vjerske mržnje, kao i diskriminaciju i predrasude, i upotrijebiće djelotvorne mjere kako bi tome stale na put.

Član 15

(1) a) U određivanju prava i dužnosti pripadnika nacionalnih manjina koje žive na njihovim teritorijama, Ugovorne strane će primijeniti Okvirnu konvenciju Savjeta Evrope o zaštiti nacionalnih manjina, u slučaju da su odredbe te Konvencije povoljnije za manjine u poređenju sa odredbama domaćih zakona.

b) Ne zadirući u važenje prethodne odredbe, Ugovorne strane će u cilju zaštite i razvoja etničkog, kulturnog, jezičkog i vjerskog identiteta mađarske manjine u Rumuniji, i rumunske manjine u Mađarskoj, odredbe koje definišu prava pripadnika tih manjina u dokumentima Ujedinjenih nacija, Evrop-

ske organizacije za bezbjednost i saradnju i Savjeta Evrope, nabrojanih u aneksu ovog Sporazuma, sprovesti kao pravno obavezujuće.

[...]

Član 19

(1) Ugovorne strane će podržati i olakšati direktan kontakt svojih građana.

(2) Ugovorne strane će proširiti svoje konzularne odnose i pojednostaviti procedure prelaska preko granice i carinske kontrole, otvoriće nove granične prelaze i proširiti već postojeće u najvećoj mogućoj mjeri kako bi se olakšao protok ljudi i robe. U tu svrhu će biti zaključeni odgovarajući sporazumi.

www.htmh.hu/dokumentumok/asz-ro-e.htm

🔍 Navedi glavne odredbe ovog Sporazuma o pitanjima bezbjednosti i „visoke politike“. Da li se te odredbe tiču života običnih ljudi? Što misliš o potonjim odredbama? Da li su one opravdane?

IV-24. Izjašnjavanje Rumuna i Mađara o međusobnim odnosima u područjima s mješovitim stanovništvom (2001)

	Postoji konflikt	Postoji saradnja	Pitanje smatra nevažnim ili ne daje nikakav odgovor
Rumuni (ukupno)	3%	20%	77%
Rumuni u Transilvaniji	5%	46%	49%
Mađari	6%	70%	24%

www.intercultural.ro/cart/interculturalitate_detaliu_capitol2-1.html#mirceakivu

🔍 Kakvi se zaključci mogu izvesti iz podataka do kojih se došlo u ovom istraživanju javnog mnjenja? Što misliš o činjenici da ljudi koji žive u etnički mješovitim djelovima Transilvanije u većem procentu nego stanovnici drugih područja ocjenjuju da su odnosi Rumuna i Mađara dobri?

IV-25. Okvirni Ohridski sporazum kojim je okončan oružani sukob u BJR Makedoniji (2001)

Naredne tačke su dio dogovorenog okvira kojim se obezbjeđuje budućnost demokratije u Makedoniji i omogućuje razvoj čvršćih i bliskijih veza Republike Makedonije i evroatlantske zajednice. Ovaj Okvir će promovisati miran i skladan razvoj građanskog društva uz poštovanje etničkog identiteta i interesa svih građana Makedonije.

Osnovna načela

1.1 Upotreba nasilja radi ostvarivanja političkih ciljeva odbacuje se potpuno i bezuslovno. Samo mirna politička rješenja mogu da obezbijede stabilnu i demokratsku budućnost za Makedoniju.

1.2 Suverenitet i teritorijalni integritet Makedonije, kao i unitarni karakter države, nepovredivi su i moraju se očuvati. Ne postoje teritorijalna rješenja za etnička pitanja.

1.3 Multietnički karakter makedonskog društva mora se očuvati i odražavati na javni život.

1.4 Moderna demokratska država na prirodnom putu razvoja i sazrijevanja mora neprekidno da obezbjeđuje da njen Ustav u potpunosti zadovoljava potrebe svih njenih građana i da je u skladu sa najvišim međunarodnim standardima, koji se i sami neprestano razvijaju.

1.5 Razvoj lokalne samouprave ključan je u ohrabivanju građana da učestvuju u demokratskom životu, i u promovisanju poštovanja identiteta zajednica.

http://fallj.macedonia.org/politics/framework_agreement.pdf

Okvirni sporazum je, uz posredovanje međunarodne zajednice, okončao oružani sukob u BJR Makedoniji. Potpisali su ga makedonski predsjednik/predsjednik i lideri svih većih političkih partija, a predviđao je uvođenje niza ustavnih amandmana i promjena zakona kako bi se zajamčila prava Albanaca i drugih manjinskih zajednica.

IV-26. Sport kao način da se prevaziđe nacionalizam. Kiparski Grci navijaju za lokalni tim kiparskih Turaka (2003)

Još nešto treba reći o Afaniji.³³ U tom mjestu postoji fudbalski klub koji se takmiči u Prvoj ligi Šever/Sjever, i trenutno se nalazi nisko na tabeli tako da mu prijete opasnost da naredne godine završi u Drugoj ligi. Kroz nekoliko dana se igra važna utakmica, na kojoj će pasti odluka da li on ostaje u Prvoj ligi. Grci iz Afanije, koji su izbjeglice već 28 godina, odlučili su da u velikim grupama krenu i zajedno sa sadašnjim stanovnicima Afanije navijaju u tu važnoj utakmici. Oni su čak objavili oglas u lokalnim grčkim novinama pozivajući sve bivše stanovnike Afanije da im se pridruže...

Report, 46, str. 27

O kakvoj vrsti solidarnosti je ovde/ovdje riječ? Uporedi ovaj tekst sa IV-17. Što zapažaš?

IV-27. Dva mišljenja o brisanju „zelene linije“ koja dijeli grčki od turskog dijela Kipra (23. april 2003)

A. Mišljenje Nikosa Anastasijua, postavljeno na internetu

Poslije jučerašnjeg dana više ništa neće biti isto. Preko dvije hiljade kiparskih Turaka i više od hiljadu kiparskih Grka prešlo je s jedne na drugu stranu, a mnogo političara je samo posmatralo, nesposobno da u svojim uskim „univerzumima“ shvati veličinu tog događaja. Prvi put od 1974. godine, isti oni koji su postavili barikade sada ih uklanjaju. Grci i Turci su prelazili s jedne na drugu stranu i išli kuda im je volja, pošećivali/posjećivali su gradove i sela, pronalazili svoje stare i drage davno izgubljene prijatelje, a da ih pri tom policija nije pratila i ispitivala. Svuda su dočekivani s radošću, dobrodošlicom, osmjesima i suzama radosnicama. Da, svuda! Građani zaista idu naprijed, oni su ispred političara. Ovo, naravno, nije trajno političko rješenje koje nam je potrebno, ali ipak jeste moćan katalizator procesa koji vodi rješenju.

Report, 46, str. 25

³³ Afanija je selo koje su kiparski Grci napustili 1974. godine; danas u njemu žive isključivo Turci.

B. Turski učitelj iz Famaguste opisuje pošet/posjetu porodici kiparskih Grka (2003)

Danas nam je došlo nekoliko gostiju „s one strane“. Oni, izgleda, kao i mnogi (kiparski) Turci i Grci, žele da iskoriste priliku i pošete/posjete mjesta đe/gdje su rođeni i mjesta đe/gdje su proveli dio života. Željeli bi da ošete/osjete radost života na cjelovitom ostrvu i da podijele ošecanja/osjecanja koja još žive u njihovim srcima.

Nijesu došli pred našu kuću, ali su automobil zaustavili odmah iza ugla, kao da žele da se raspitaju za ulicu koja već odavno nosi novi naziv. Žitelji ovog kraja su odmah prepoznali staro ime. Mocartova ulica. Žena i ja smo se slučajno našli na kapiji. [...] Gospođa Eleni, čije smo ime tek naknadno saznali, rekla je: „Moja baka je živjela u kućici koja je bila ovđe/ovdje. Željela sam samo da dođem i vidim tu kućicu. Još uvijek pamtim kako me je baka ovđe/ovdje dovodila da se igram ispod drveća. Ovđe/ovdje su bile dvije palme.“ [...] Vrijeme je neumoljivo, i pošto niko nije brinuo o kućici, ona je potpuno propala. Ali palma je još uvijek tu. [...]

Pozvali smo ih da uđu. [...] Pošto smo Kiprani, bilo nam je potrebno tek nekoliko minuta da se zblizimo. A onda je Eleni počela da nam priča svoju priču. [...] „Slušala sam vijesti na radiju. Ukloniće barikade. Jako sam poželjela da dođem i vidim bakinu kućicu. Ostala mi je u tako lijepom šećanju/sječanju. Tražila sam od doktora bolovanje da bih mogla da dođem.“ [...]

A on, Nikolas, objasnio nam je: „Gledao sam kako ste demonstrirali. Još uvijek mi u ušima odzvanja ono što su ljudi tada uzvikivali: ‘Iriní, ‘Mir za sve Kiprane’, ‘Kipar je dom i Turaka i Grka!’“ A onda je nastavio: „Više nijesam mogao da se suzdržim i zaplakao sam. Plakao sam za sve nas. Plakao sam i proklinjao one koji su Kiprane razdvojili jedne od drugih. Mi to nijesmo zaslužili.“

Njegove posljednje riječi će zauvijek u mom srcu plamćeti/plamtjeti kao vatra.

Report, 46, str. 25

❓ Koji se stavovi običnih ljudi o politici i političarima vide u ovom tekstu? Prokomentarišite Nikolasovu tvrdnju: „Mi ovo nijesmo zaslužili.“ Da li obični ljudi mogu imati neku ulogu u prevladavanju nacionalizma? Kako? Znaš li još neku podijeljenu državu ili podijeljeni grad u Evropi XX vijeka?

► Sl. 30. Linija razdvajanja („zelena linija“) u Nikoziji (2003)

❓ Zaključno pitanje:

Ako je obrazovanje u prošlosti doprinosilo jačanju nacionalizma, što misliš, šta bi u budućnosti moglo doprinijeti smanjivanju međunacionalnih napetosti?

Bibliografija

- Arhiva concursului ISTORIA MEA – EUSTORY (Arhiv takmičenja u istorijskom istraživanju MOJA ISTORIJA – EUSTORY).
- Živko Andrijašević, *Crnogorska crkva 1852–1918. (Montenegrin Church 1852–1918)*, Nikšić, 2008.
- Ahmed S. Aličić, *Pokret za autonomiju Bosne od 1831. do 1832*, Sarajevo, 1996.
- *Atatük'un Soqlev Ve Dmemecleri (Sabrani govori Atatürk)*, Istanbul 1945–1952.
- *Besjede i proglesi kralja Nikole (Speeches and Proclamations by King Nikola)*, Cetinje, 2010.
- Vladan Đorđević, *Crna Gora i Austrija u XVIII veku (Montenegro and Austria in the 18th Century)*, Beograd, 1912.
- Jim Bennett, Robert Brain, Simon Schaffer, Heinz Otto Sibum, Richar Staley, *1900: The New Age. A Guide to the Exhibition (Novo doba. Izložbeni katalog)* Cambridge, 1994.
- Dimitire Bolintineanu, *Opere alese (Izabrana djela)*, București, 1961.
- Hristo Botev, *Complete Works (Sabrana djela)*, Sofia, 1986.
- Mahmud Esad Bozkurt, *Atatürk İhtilali (Atatürkova revolucija)*, Istanbul 1967.
- Razi Brahimi, *Këga Popullore e Rilindjes Kombëtare (Narodne pjesme nacionalnog buđenja)*, Shtëpia Botuese „Naim Frasheri“, Tiranë, 1979.
- H. N. Brilsford, *Macedonia. Its Races and their Future (Makedonija. Njene rase i njihova budućnost)*, New York, 1971.
- (C. I. Brătianu), *Missiunea Căilor Ferate Române. Studii politice, economice, sociale și tehnice*, Paris, 1870.
- *Cemal Paş Hatıralar (Meomari Kemal paşe)*, Istanbul, 1959.
- Ion Codru-Drăgușanu, *Peregrinul transilvan*, București, 1956.
- Rodoljub Čolaković, *AVNOJ i narodnooslobodilačka borba u Bosni i Hercegovini (1942–1943)*, Beograd 1974.
- *Христоматия по история на България. Българско Възраждане. Втората и третата четвърт на 19 век (Hrestomatija bugarske istorije. Bugarski preporod, druga i treća četvrtina 19. vijeka)*, Sofia, 1996.
- *Crnogorski zakonici. Pravni izvori i politički akti od značaja za istoriju državnosti Crne Gore* (ed. dr Branko Pavićević, dr Radoslav Raspopović), Podgorica, 1996.
- Dinko Davidov, *Stematografija. Izobraženije oružij iliričeskikh. Izrezal u bakru Hristofor Žefarović i Toma Mesemer*, Novi Sad, 1972.
- *Държавен вестник (Državne novine)*.
- K. Th. Dimaras, *Κοραΐς κα η εποχή του (Korais i njegovo vrijeme)*, Athens, 1953.
- Ljubodrag Dimić, *Istorija srpske državnosti. Knjiga III. Srbija u Jugoslaviji*, Novi Sad, 2001.
- *Документи за българската история (Dokumenti o bugarskoj istoriji)*, Sofia, 1931, t. 1.
- Edith M. Durham, *Albanina and the Albanians, Selected articles and letter, 1903–1944 (Albanija i Albanci, odabrani tekstovi i pisma 1903–1944)*, Centre for Albanian Studies, London, 2001.
- Ser Henry Eliot, *Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences (Neke revolucije i druga diplomatska iskustva)*, London, 1922.
- Bernd J. Fischer, *Albanian Nationalism in the Twentieth Century (Albanski nacionalizam u dvadesetom vijeku)*, in Peter F. Sugar (ed.), *Eastern European Nationalism in the Twentieth Century (Istočnoevropski nacionalizam u dvadesetom vijeku)*, Washington, 1995.

- Dionyssis Fotopoulos, *Athenian Fashions at the turn of the 19th century (Moda u Atini krajem 19. vijeka)*, Athens, 1999.
- Ziya Gökalp, *Turkculugun Esaslari (Principi turkizma)*, Ankara, 1923.
- Vlado Gotovac, *Zvezdana kuga*, Zagreb, 1995.
- *Στρατηγού Γεωρίου Γρίβα-Διγρη Απομνημονεύματα Αγώνος, ΕΟΚΑ 1955–1959* General Grivas Digenis, *Sjećanja na borbu ΕΟΚΑ 1955–1959*, Athens, 1961.
- Josip Horvat, *Politička povijest Hrvatske*, vol. I-II, Zagreb, 1990.
- Ferid Hudhri, *Albania and Albanians in world art (Albanija i Albanci u svjetskoj umjetnosti)*, transl. by Zef Simoni and Pavli Qesku, Athens, 1990.
- *Θέματα Νεότητας και Σύγχρονης Ιστορίας από υς πηγές (Teme moderne i savremene istorije, obrađene na osnovu primarnih izvora)*, Athens, 2003.
- IEE (*Istorija grčkog naroda*), vol. 12.
- D. Ionescu, *Albania. Revistă populară*, I, no. 35, May 31, 1898.
- George Ionescu-Gion, *Studiul istoriei naționale în școalele noastre (Proučavanje nacionalne istorije u našim školama)*, București, 1889.
- Gjin Varfi, *Heraldika Shqiptare (Albanska heraldika)*, Tirana, 2000.
- *Ιστορία της Κύπρου Μεσαιωνική-Νεότερη (1192–1974) (Srednjovjekovna i moderna istorija Kipra)*, Nicosia, Ministry of Education and Culture, 2001.
- Konstatntin Jirecek, *Български дневник (Bugarski dnevnik)*, vol. 1 (1879–1881), Sofia, 1995.
- Miodrag Jovičić (ed.), *Ustavi Kneževine i Kraljevine Srbije*, Beograd, 1988.
- Ivan Frano Jukić, *Putopisi i istorijsko-etnografski radovi*, Sarajevo, 1953.
- Dragan Jurak, kolumna Film & Video u *Feral Tribune*, No 707, April 5, 1999.
- E. Kapsomenos, *Διονύσιος Σολωμός. Ανθολόγιο θεμάτων της Σολωμικής Ποίησης (Dionisios Solomos. Antologija tema u Solomonovoj poeziji)*, Athens, 1998; English translation: Prof. Nina Gatzoulis, *A Portrait of Dionysios Solomons and Two of His Poems*, [Http://www.helleniccomserve.com/solomos.html](http://www.helleniccomserve.com/solomos.html).
- Vuk Stefanović Karadžić, *Prepiska IV (1829–1932)*, Beograd, 1988.
- Lyuben Karavelov, *Lyuben Karavelov. Събрани съчинения (Sabrana dela)*, vol. 7, Sofia, 1985.
- Dimitrios Katartzis, „Συμβουλή στους νέους πως να ωφελιούωται και να μη βλάπτουμαι απτά βιβλία τα φράγκικα και τα τούπκικα, και ποια ’ναι η καθ’ αυτό τους σπουδή“ (Savjet mladim ljudima kako da izvuku korist iz francuskih knjiga, a da se sačuvaju od njihovog štetnog uticaja, i o tome šta bi trebalo da bude glavni predmet njihovih studija), Τα ευπισκόηνα, (ed. C. Th. Dimaras), Athens, 1970.
- *Καθημερινή – Επτά ημέρες (Kathimerini – Epta Imeres)*, 30/12/01, *Αφ. Αποχαιρετώντας τη δραχμή (Posebno izdanje: zbogom drahmi)*, p. 4.
- Paschalis M. Kitromilides, *Ιώσηπος Μοισιόδαξ Οι συντεταγμένες βαλκαμικής σκέψης τον 18^ο (Josip Mesiodaks. Balkanske koordinate u 18. vijeku)*, Athens, 2004.
- Ahmed Kondo, *Jeronim de Rada. Flamuri i Arbrit (Jeronim de Rada. Albanska zastava)*, Tiranë, 1967.
- Faik Konitza, *Vepra të Zgjedhura (Odabrana djela)*, Tirana „Naim Frasheri“, 1993.
- Faik Konitza, *Izbor iz prepiske 1896–1942*, London, 2000.
- *Конституция на Българското кнѣжество (Ustav bugarske kneževine)*, Sofia, 1879.
- Konstantin Konstantinov (*Put kroz vjekove*), Sofia, 1997.
- Christina Koulouri, *Ιστορία και γεωγραφία στα ελληνικά σχολεία (1834–1914). Γμςτικό αντικείμενο και ιδεολογικές προεκτάσεις. Ανθολόγιο κειμένων. Βιβλιογραφία σχολικών εγχειριδίων (Istorija i geografija u grčkim školama (1834–1914). Sadržaj ideološke implikacije. Antologija tekstova. Bibliografija udžbenika)*, Athens, 1988.

- Emilij Laszowsky, *Stari i novi Zagreb*, Zagreb, 1994.
- Bernard Lewis, *The emergence of modern Turkey*, (*Nastanak moderne Turske*), Oxford, 1968.
- Radoš Ljušić, *Knjiga o načertaniju*, Beograd, 1993.
- Lina Louvi, Περιγέλωτος Βασίλειον, Οι σατυρικές εφημερίδες και το εθνικό ζήτημα, (1875–1886), (*Perigeolotos Vasilion; Satirické novine i nacionalno pitanje* (1875–1886)), Athens, Hestia, 2002.
- Corneliu Mihai Lungu (coord.), *De la Pronunciament la Memorandum 1868–1892. Mișcarea memorandistă, expresie a luptei naționale a românilor (Od Objave do Memoranduma. Memorandistički pokret, izraz nacionalne borbe Rumuna)*, București, 1993.
- Titu Maiorescu, *Opere (Djela)*, (ed. Georgeta Rădulescu-Dulgheru, Domnica Filimon), București, 1978.
- *Македониум, Антологија на македонската национално-политичка мисла (Makedonium, antologija makedonske nacionalno-političke misli)*, Skopje 2003.
- Sp. Markezinis, *Πολιτική ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος (Politička istorija moderne Grčke)*, Vol. B, Athens, 1966.
- P. Matalas, *Έθνος και ορθοδοξία. Οι περιπέτειες μιας σχέσης. Από το „Ελλαδικό“ στο Βουλγαρικό σχίσμα (Nacija i pravoslavlje. Avanture jednog odnosa. Od „grčke“ do bugarske šizme)*, Herakleion, 2002.
- *Memoari prote Mateje Nenadovića*, Beograd, 1867.
- *Monitorul Oficial*, 19 julie 1921.
- Bodan Murgescu (coord.), *Istoria României în texte (Rumunska istorija u tekstovima)*, București, 2001.
- Hysni Myzyri, *Shkollat e Pera Kombëtare Shqipe (Prve albanske nacionalne škole)*, Tirana, 1978.
- *Nacak*, novine, 73, October 7th 1960.
- Rýza Nur, *Hayat ve Hatiratim I (Moj život i sjećanja I)*, Istanbul 1992.
- *Одбрани текстови за историјата на македонскиот народ*, II дел (*Odabrani tekstovi o istoriji makedonskog naroda*), dio II, Skopje, 1976.
- Konstantinos Oikonomos, *Επίκρισις εις την περί Νεοελληνικής Εκκλησίας σύντομον απάντησιν του σοφού διδασκάλου Κ. Νεόφυτου Βάμβρα (Komentar kratkog odgovora obrazovanog učitelja gospodina Neofitusa Vamvasa o modernoj grčkoj crkvi)*, Athens, 1839.
- Branko Pavićević, Radoslav Raspopović, *Crnogorski zakonici*, tom IV (*Montenegrin Laws, Volume IV*), Podgorica, 1998.
- K.Ozturk, *Atatürk*, Istanbul, n.d.
- Paisiy Hilendarski, *Slavonic-Bulgarian History [Slovensko-bugarska istorija]*, V. Turnovo, 1992.
- Spyros Papageorgiou (ed.), *Αρχείον των παρανόμων εγγράφων του Κυπριακού Αγώνος 1955-1959 [Arhivi tajne borbe Kiprana]*, Nicosia, 1984.
- Spyros Papageorgiou, *AKEL: Το άλλο ΚΚΕ (AKEL, druga grčka komunistička partija)*, Athens, 1984.
- *Παρθενών (Pathenon)* časopis, December 1871.
- Nikola Pašić, *Sloga Srbo-Hrvata*, Beograd, 1995.
- Branko Petranović, Momčilo Zečević (ed.), *Jugoslavija 1918–1988. Zbirka dokumenata. Drugo izmenjeno izdanje*, Beograd, 1988.
- A. Politis, *Ρομαντικά χρόνια. Ιδεολογίες και ωοτροπίες στην Ελλάδα του 1830–1880 (Romantične godine. Ideologije i mentaliteti u Grčkoj, 1830–1880)*, Athens, 1993.
- Aurel C. Popovici, *Stat și Națiune. Statele-Unite ale Austriei Mari. Studii politice în vederea rezolvării problemei naționale și a crizelor constituționale din Austro-Ungaria (Država i nacija. Ujedinjene države velike Austrije. Političke studije s ciljem da se riješi nacionalni problem i konstitucionalna kriza u Austrougarskoj)*, (ed. Petre Pandrea and Constantin Schifinet), București, 1997.
- David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum or The Political Struggle of the Romanians (Politička borba Rumuna u Transilvaniji tokom 18. vijeka)*, Bucharest, 1971.

- Janko Prunk, *Slovenski narodni vzpon (Uzlet slovenčakog naroda)*, Ljubljana, 1992.
- M. Psalidopoulos (ed.), *Κείμενα για την ελληνική βιομηχανία 19^ο αιώνα. Φυσική εξέλιξη ή προστασία (Dokumenti o grčkoj industriji u 19. vijeku. Prirodni razvoj ili državna briga?)*, Athens, 1994.
- Gjorgji Pulevski, *Izbrani tekstovi*, Skopje, 1985.
- Stjepan Radić, *Izbrani politički spisi*, Opatija, 1995.
- Šerbo Rastoder, *Crna Gora u egzilu, II (Montenegro in Exile, II)*, Podgorica, 2004.
- Božo Repe, *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije (I. del: Opozicija in oblast) (Izvori o demokratizaciji i nezavisnosti Slovenije (Prvi dio, Opozicija i vlast))*, Ljubljana, 2002.
- „Report. Friends of Cyprus“, issue no. 46, autumn 2003.
- *Ρήγα Βελζοτινλή Απαντα τα σςζόμενα (Sabrana djela Rige od Fere)*, vol. V (ed. Paschalis M. Kitromilides), Athens, 2000.
- *România îchipuri și vederi (Romania in images and postcards)*, București, 1926.
- Vedrana Rudan, *Uho, grlo, nož*, Zagreb 2002. August Šenoa, *Zagrebulje*, Zagreb 1980.
- *Σημαίες ελευθερίας. Συλλογή του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου (Zastave slobode. Kolekcija nacionalnog istorijskog muzeja)*, uvodni tekst I. K. Mazarakis-Ainian, Athens, 1996.
- *Slovenska kronika 19. stoletja (Slovenačka hronika 19. vijeka 1861–1883)*, Nova revija, Ljubljana, 2003.
- *Srpska čitanka za niže gimnazije i realke* (Stojan Novaković), Beograd, 1870.
- Христо Стамболски, *Автобиография, дневници, спомени* (Hristo Stambolski, *Autobiografija. Dnevnici. Memoari*), Sofia, 1927, t. 2.
- Gale Stokes (ed.), *From Stalinism to Pluralism. A Documentary history of Eastern Europe since 1945, second edition*, New York, 1996.
- Dubravka Ugrešić, *Američki fikcionar*, Zagreb/Beograd, 2002.
- A. E. Vakalopoulos, *Επίλεκτες βασικές ιστορικές πηγές της ελληνικής επαναστάσεως (Odabrani osnovni izvori o grčkoj revoluciji)*, Thessaloniki, Vanias, 1990.
- Pashko Vasa, *The truth on Albania and the Albanians, historical and critical essays (Istina o Albaniji i Albancima, istorijski i kritički eseji)*, London, 1999.
- P. P. Petrović Njegoš, *Izabrana pisma (Selected letters)*, Beograd, 1984.
- Branko Petranović, Momčilo Zečević, *Istorija Jugoslavije 1918–1988 (History of Yugoslavia 1918–1988)*, Beograd, 1988.
- Иван Вазов, *Аз съм българче. Стихотворения за деца (I am Bulgarian. Poems for children)*, Plovdiv, 2005.
- Evgenios Voulgaris, *Στοχασμοί εις τους παρόντας κρίσιμους καιρούς του Οθωμανικού Κράτους (Razmišljanje o trenutnoj krizi u turskoj državi)*, Kerkyra, 1851.
- Dimitrije-Dimo Vujović, *Podgorička skupština 1918. (Podgorica Assembly 1918)*, Zagreb, 1989.
- Wayne S. Vucinich, *The Ottoman Empire: Its record and legacy (Tursko carstvo: istorija i zavještanje)* New Jersey, 1965.
- Martin Wein, *Dođoh, vidjeh, zapisah*, Zagreb, 1966.
- A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Trainâ (Istorija Rumuna od Trajanove Dakije)*, 4. izdanje (eds. V. Mihăescu-Bîrliba, Al. Zub), București, 1985.
- Šarl Irljar, *Putopis po Bosni 1875–1876*, Sarajevo, 1981.
- *Za Hrvatsku*, Zagreb, 1992.

Mape

Mapa 1: Dennis P. Hupchick, Harold E. Cox, *The Palgrave Concise Historical Atlas of the Balkans*, New York, 2001, map 25. [*The Palgrave, Mali istorijski atlas Balkana*]

Mapa 2: *Ibid.*, map 28.

Mapa 3: *Ibid.*, map 35.

Mapa 4: Patrick K. O'Brien (ed.), *Phillip's Atlas of World History*, London: George Philip, 1999, p. 220. [*Phillip's atlas svjetske istorije*]

OCIJENITE OVU KNJIGU!

Vaše mišljenje kao čitaoca/čitateljke ove knjige veoma nam je važno, i kao ocjena našeg rada i za planiranje naših budućih poduhvata. Centar za demokratiju i pomirenje u jugoistočnoj Evropi (CDRSEE), zajedno sa brojnim kolegama i saradnicima, uložio je ogroman trud, vrijeme i dragocjene dokumente u projekat „Nastava moderne istorije jugoistočne Evrope“, a rezultat je knjiga koju držite u rukama. Da bismo provjerili uspješnost našeg metoda, korisnost ovog poduhvata i vrijednost naše investicije, voljeli bismo da date svoju ocjenu projekta.

Molimo za vaše iskreno mišljenje za šta će vam biti potrebno izvjesno vrijeme i trud. Poslije čitanja ove knjige, ili čak njenog korišćenja u razredu, molimo vas da odete na naš veb sajt, nađete History Workbooks section i popunite obrazac za ocjenjivanje. Formular za evaluaciju možete naći na veb sajtu: www.cdrsee.org/jhp/evaluate_eng.html

Ako hoćete da nam se direktno obratite, pišite nam na: info@cdrsee.org i vaš e-mail će biti direktno upućen nekome od koordinatora JHP.

Ukoliko želite, pišite nam na:

Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe (CDRSEE)
Krispou 9, Ano Poli, 54634 Thessaloniki, Greece

CIP - Каталогизација у публикацији
Централна народна библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-86-303-1651-7
COBISS.CG-ID 19839504